1

OS-w'cHwn

भक्तांचे देवावर जे प्रेम असते ते प्रेम देवाला कळावे म्हणून भक्त त्याचे नाम घेणे, उपासना करणे, पूजा करणे हे रोज नियमाने चालूच ठेवतो. असे सर्व करीत असतांना त्याच्या जीवनात काही घटना घडतात, त्या घटनांमधून त्याला काही अनुभव येतात. त्या अनुभवांचा अर्थ तो भक्त त्याची श्रीहरीवर जशी, किंवा जेवढी श्रध्दा असते त्याप्रमाणे लावतो.

भक्त जर खूप निष्ठावान, श्रध्दावान असेल आणि एखादेवेळी त्याच्या हातून चूक झाली असेल; चूकच काय मोठा अपराध जरी झाला असेल तरी त्या दोषापासून, अपराधापासून त्याला सोडविण्यासाठी देव धावून जातो. त्याच्या दोषाचे निवारण करतो. याच अर्थाने संत गुलाबराव महाराज एका अभंगात म्हणतात–

"H$'c Z¶Z H$'amnVr H$'c dXZ gwIYm' &
gw{d'c ¶e 'wahah[ahaV {ZOOZ Hw$-H$m' &&"

भक्तांच्या मनात आलेला वाईट विचार देखील देवाला कळतो. तो वाईट विचार म्हणजे 'कुकाम' मनातून काढून टाकावा आणि मनाने आपला भक्त अतिशय निर्मळ व्हावा यासाठी देव स्वत: प्रयत्न करतो. यासाठी गुलाबराव महाराज द्रौपदी आणि श्रीकृष्ण यांच्या जीवनात घडलेली एक कथा सांगतात–

द्रौपदी ही श्रीकृष्णाची मानलेली बहिण आहे. या बहिण भावाची ही कथा किंवा देव भक्तांच्या सर्वच कथा ऐकून भक्त काहीतरी शिकतो त्यातून काहीतरी बोध घेतो. जो की त्याच्या आयुष्यात त्याला पुष्कळ काही शिकवून जातो आणि त्याचे जगणे सुकर व सुंदर होते. मग आयुष्य जगणे त्रासाचे, कष्टाचे रहात नाही. यालाच गुलाबराव महाराज देवाने दिलेला मदतीचा हातम्हणतात.

या कथेमधे देवाला भक्ताचा मानमरातब, पैसा, गुण काही आवडत नाही. आवडतो तो फक्त भक्ताने देवाविषयी आपल्या मनात ठेवलेला प्रेमभाव.

एकदा श्रीकृष्णाला धृतराष्ट्राने जेवायला बोलवून मोठा समारंभ केला. देवाला जेवायला पंचपक्वान्ने घालू, मोठा मान सन्मान करु आणि त्याला आपल्या पक्षाचा करुन घेऊ असा धूर्त विचार मनात ठेवून कृष्णाला निमंत्रण

दिले. कृष्णाने त्यांना केवळ भेट दिली. जेवले मात्र विदूर काकांकडेच. कारण विदूर (पांडवांचे काका) कृष्णाचे भक्त होते; धृतराष्ट्र नाही. धृतराष्ट्र हा वरवर पांडवांवर प्रेम असल्याचे दाखवीत होता पण आतून त्यांचा द्वेष करीत होता.

श्री गुलाबराव महाराज म्हणतात – देवाचं नाव जो नेहमी घेतो मग ते प्रेमाने, काही कामना, इच्छा मनात ठेवून त्या देवाने पूर्ण कराव्या म्हणून घेवो, आनंदाने, कपटाने, आळसाने कसेही घेवो त्या नाम घेणाऱ्याला देव परम सुख देतो.

`रामकृष्णहरि` या षडाक्षरी मंत्राचे स्मरण अगदी तनुमनधन विसरुन म्हणजेच देहभान विसरुन करावे. आपल्या आवडीची गोष्ट जितकी मन लावून करतो तितके मनापासून करावे. हे स्मरण करीत असतांना एखादेवेळी नकळत चूक घडली तर ती चोरुन आपल्याच मनात न ठेवता कृष्णाला सांगावी. मग तो आपल्याला त्या चुकीपासून होणाऱ्या दोषांचे परिणाम भोगण्यापासून सोडवितो. घडलेल्या चुकीबद्दल आपले मन आपल्याला सतत टोचणी देत असते (खात असतं) त्यामुळे पुढील कार्य, कृती ही चांगली घडत नाही. म्हणून जे घडले ते देवाला सांगून मन मोकळे करावे. आणि प्रसन्न मनाने पुढच्या कामाला लागावे

मन मोकळं करुन पुढच्या कामाला लागलं की काम चांगलं होतं, आणि त्या कामाचा परिणामही चांगला होतो. याच विचारांना आपल्या पुढे ठेवण्यासाठी महाराज पुढील कथा सांगतात.

एकदा याज्ञसेनी म्हणजे द्रौपदी देवाचे स्मरण विसरली. देवाच्या स्मरणात राहिले की माणसाचा विवेक जागा राहतो. पण तिला ते स्मरणच राहिले नाही. एकेवेळी कर्ण पांडवांकडे आला होता. त्याचे देखणे पण पाहून द्रौपदी त्याचेवर भाळली. त्याच क्षणी गोपाल कृष्णाची आठवण झाली आणि मनामधे भलतेच विचार आणून आपण पाप केले या जाणिवेने द्रौपदी खजिल झाली.

तिची ही मानसीक अवस्था मनाचे विविध व्यापार–सर्वसाक्षी असलेल्या कृष्णाने जाणले. तो जगाला निर्माण करतो आणि संहारही करतो; राक्षस व राक्षसी वृत्तीपासून भक्ताला सोडविण्याकरीता कितीतरी वेळा तो अवतारही धारण करतो. जगात घडणारी सूक्ष्मातली सूक्ष्म व स्थूलातली स्थूल कोणतीही गोष्ट त्याला कळत नाही असे नाही.

त्यानंतर बरेच दिवस झाले. द्रौपदी तो प्रसंग विसरली तिने तो देवाजवळ कथन केला नाही. पण द्रौपदी मनाने, कृतीने, वृत्तीने अतिशय निर्मळ असल्याने क्षणभरच कां होईना; पण तिच्या कडून झालेल्या या मानसिक पापाने तिचे धवल चारित्र्य कलंकीत होऊ नये या विचाराने श्रीकृष्ण बेचैन झाले.

सर्व ऋषीमुनी मला म्हणतील वारे देव! रामअवतारात धोब्याने सीतेच्या

चारित्र्याविषयी केवळ शंकाच व्यक्त केली तर बायकोचा त्याग करणारा हा भक्ताच्या चारित्र्याला लागलेला डाग कसा सहन करतो? बायकोसाठी वेगळा न्याय बहिणीसाठी वेगळा न्याय हे कसे बरे ?

सर्वसाक्षी असणारा मी पण हिने मला सामान्य मनुष्य समजून याला काय मनातले कळणार ? असे वाटून हा दोष सांगितला नाही; झालेले दोष, पाप जाहीर पणे सांगितल्याने पापक्षय होतो. व पुण्य जाहिर केल्याने पुण्यक्षय होतो. म्हणून पुण्य जाहिर करु नये पाप मात्र करावे.

B©ea: gd©`yVmZm§ öX²oe©OwcZ {VÕ>{V& (^.Jr.)

मी सर्वांच्याच हृदयात असतो मग तरी देखील द्रौपदीने माझ्यापासून ही गोष्ट चोरुन ठेवली. ती माझी बहिण तर आहेच आणि परम भक्तही आहे. तिला या पापापासून मुक्त करण्यासाठी हिच्याच मुखातून ते सर्वांसमक्ष वदवून घ्यावे लागेल. यासाठी कृष्ण एक प्रसंग घडवून आणतात. तो कसा पाहू या.

श्रीकृष्ण पांडवांना म्हणाले आपण सर्व, वनात जावून तेथे यज्ञ करु; शिवशंकराला पूजून प्रसन्न करू. नंतर वन भोजन करू. त्यासाठी सर्व साहित्य सामग्री बरोबर घ्या. सातूचे पीठ, तूप, तिळ, गुळ, तेल, मीठ, दूध, दाळी, दही, कणिक, तांदूळ, बेसन,(चून) भाज्या, जिरे, धणे, लिंबू, आले इ. वस्तू घेऊन ते वनाला निघाले.

गंगाकिनारी (हस्तिनापूराजवळ यमुनाच आहे. पण आपल्याकडे कोणत्याही नदीला सर्वप्रथम गंगाच म्हणण्याचा परिपाठ आहे) आले. एका ऋषीचा आश्रम पाहिला संतांचे पाय व गंगेचे दर्शन याशिवाय सद्गतीची प्राप्ती नाही. म्हणून श्रीकृष्ण म्हणाले हे स्थान उत्तम आहे. येथे आपला यज्ञ, वनभोजन कार्यक्रम पार पाडू. सर्वांना ते बोलणे पटले. जिथे पावलागणिक छोटेछोटे खळगे दिसत होते. ज्यातील पाणी निर्मळ होते. ऋषींच्या आश्रमा समोर कापडी मंडप बांधला. भीम इकडे तिकडे बघत आजुबाजूला फिरला तेव्हा त्याला एक जांभळाचे झाड दिसले. त्या झाडाखाली फिरत असता झाडाला एक पिकलेले जांभुळ दिसले. पाहिल्याबरोबर त्याने ते तोडले. पिकलेले आहे हे वासावरुन ओळखले व त्याने ते श्रीकृष्णाला दिले. कारण भीमही कृष्ण भक्तच होता. (जे चांगले व प्रिय असेल ते प्रथम देवाला द्यावे या समजुतीने)पण झाले भलतेच देवाला ते फळ पाहून आनंद होण्याऐवजी भीती वाटली, व त्यांनी कपाळावर हात मारुन घेतला आणि धर्मराजाकडे पाहून म्हणाले अरे काय केले हे भीमाने? येथे ज्या ऋषींचा आश्रम आहे. त्यांच्यासाठी ही फळे निर्माण झाली आहेत. हे फळ दिसणार नाही तर ते

ऋषी कोपेल आणि ते तुम्हास शाप देतील. अरे जे सर्व माणसांचा व वस्तुंचा त्याग करुन वनात राहतात. भूक शमविण्यासाठी कुणापुढे हात पसरत नाही त्यांच्यासाठी ही फळे, मुळे, कंद त्या त्या प्रांतात मीच निर्माण करतो. ती त्या साधुचींच असतात. तोडण्याआधी साधूला न विचारता फळ तोडून घेतले आणि या यज्ञ व वनभोजन प्रसंगी वाईट काम तू केलेस. अरे ! न विचारता फळे फुले तोडणे ही चोरीच आहे. अरे !क्षमा माग म्हणावे तर ते मुनी समाधिस्त आहे. हे सर्व पाहून विचार करुन माझी मती (बुध्दी) गुंग झाली आहे.

श्रीकृष्ण म्हणाले मला कोणाचे भय नाही. १०० यज्ञ करा ना, ब्रददेव माझ्या बेंबीपासून झाला तो जगाची निर्मिती करतो. तो शिवशंकर माझ्याच पायापासून निर्माण झालेली गंगा शिरावर धरतो. त्याच्या त्रिशुळाला आणि या ब्रह्मदेवालाही मी घाबरत नाही. मी यमालाही भीत नाही. त्याचा काळ दंड तोडून मी कितीतरी भक्तांना आपल्या लोकाला (वैकुंठाला) नेले. पण, अशा मला भीती वाटते ती एकाच गोष्टीची; ती म्हणजे ब्राह्मणाच्या शापाची. त्याने शाप देऊ नये म्हणून तर मागे एका प्रसंगात भृगु ऋषीने मला लाथ मारली; तरी मी त्यांच्या लाथेचे चिन्ह सुध्दा सतत हृदयावर भूषण म्हणून बाळगले.

अंबऋषीसाठी दुर्वासाने दिलेले शाप मी माझ्याकडे घेतले. आणि ते भोगितच आहे. पण मी ब्राह्मणाला प्रतिशाप देत नाही. तुम्ही हे काय केले. तो ब्राह्मण समाधीतून उठल्यावर भुकेला असल्याने फळ नाही पाहून तुम्हास शाप देईल. असे हे देवाचे बोलणे ऐकून पाचही पांडव व द्रौपदी देवाला साष्टांग नमस्कार करून या संकटातून सोडव बाबा !¶mkgoZr åhUo Ìmhr Ìmhr & H¥$nm Ñï>>r nmhr nmhr & अशी प्रार्थना विनम्र होऊन करू लागली. भीम म्हणाला देवा पाप मीच केले. त्यानी मला शाप दिला तर मी भोगेन. पण देवा ! सर्वांना त्या शापापासून वाचव. काही तरी कर. सर्व शरण आले. काही उपाय शोधा देवा. मग कृष्ण म्हणाले मला एक उपाय सुचला. तुम्ही सर्व झाडाखाली चला मनात जे असेल ते बोला. तुमचे पुण्य, पाप जे जे सत्य असेल ते बोला सत्य असल्यास फळ झाडास चिटकेल मात्र या बोलण्यात तिळभरही अहंकार नसावा आणि जानकीनाथाचे (रामाचे)स्मरण असावे.

सर्वांनी कृष्णाचे म्हणणे ऐकले. सर्व जांभळाच्या झाडाखाली आले शपथा वाहण्यास प्रारंभ केला. आणि म्हणाले देवा आमच्या सर्व आयुष्यातील घटना तूच जाणतोस. सर्वप्रथम युधिष्ठिर म्हणतो –

Y`©: gË¶§X¶mkmZ§j`hem§VrñVdmMZ`² &
BË¶¡VÝ`b {à¶§ZmW {ZpIc§ {d{XV§Vd&&

धर्म म्हणतो मला धर्म आवडतो आणि धर्म या शब्दात ज्या ज्या गोष्टी येतात त्यातील खरे बोलणे दया क्षमा शांती अंगी बाणवणे. त्याप्रमाणे वागणे हेच कार्य मी आतापर्यंतच्या आयुष्यात केले आणि तुझी अर्चना भक्ती मी केली. हे माझे बोलणे खरे असेल तर हे फळ या झाडास चिटकेल. असे म्हणताच ते फळ जमिनीपासून हातभर उंच आपोआप उचलले गेले. आणि अवकाशात अधांतरी लटकले.

त्या फळाला धर्मराजाच्या वचनाने वर उठलेले पाहताच बाकी सर्वांच्याच मनात असे आले की – येथे खोटे काही चालणार नाही. धर्माचे वागणे तो बोलल्याप्रमाणेच असल्याने येथे आश्चर्य घडून आले.

आता पाळी भीमाची होती. तो पुढे आला आणि म्हणाला–

`hV¥dV² naXmaofwnaÐì¶ofwcmoð>dV² &
AmË`dV² gd©^yVofwní¶§nñËdX²^³VCÎm`: &&

या जगात दुसऱ्यांच्या बायका मातेप्रमाणे, दुसऱ्याचे द्रव्य (पैसा, संपत्ती) हे विष्ठेसमान समजून, आणि सर्वप्राणीमात्रात आत्मवस्तू आहे, देव आहे असे मानून जो व्यक्ती जगतो तो भगवंताचा उत्तम भक्तच असतो. मी जर माझ्या आयुष्यात तसा वागलो असेन तर हे फळ ऊर्ध्व दिशेकडे जाऊन झाडास चिटकेल. असे म्हणताच ते अधांतरी लटकलेले फळ खरोखरच पुढे सरकले व हातभर उंच जाऊन थांबले.

आता अर्जुन पुढे आला आणि म्हणाला

ñd`md{d{hVo Y`©o J{XVo ^dVm lwVm¡ &
gwIXþ:Io g`bH¥$ËdmVì Ëd{¶M `ba{V: &&

मला माझ्या आयुष्यात स्वाभाविकपणेच क्षत्रिय कुलात जन्म मिळाला आहे. त्यामुळेच "क्षात्रधर्म पालन" हे माझे कर्तव्य म्हणजेच माझा स्वधर्म ठरतो. त्या क्षत्रिय धर्माचे पालन करणे मला मनापासून आवडते. आणि त्याचे पालन करतांना प्राप्त झालेली सुखदुःखे सारखीच समजून कोणत्याही काली तुझे विस्मरण न होऊ देता तुझ्या ठिकाणी माझी प्रेम भक्ती राहिली व पुढेही राहो. हे खरे असेल तर देवा हे फळ झाडास चिटको आणि ते फळ एक हात पुन्हा वर सरकले.

ही सर्व अद्‌भूत लीला त्या माधवाचीच होती. आता नकूल पुढे आला आणि म्हणतो –

àmUmZ{n n[aË¶Á¶ YoZw~«m÷UajU`² &
H$Vì©¶{ `{V `b ^m{V ^JdX²^p³V{gÜX¶b &&

गायी आणि ब्राह्मण यांच्या रक्षणासाठी वेळ आली तर मी माझे प्राणसुध्दा देईन. ते माझे कर्तव्य आहे. आणि तीच भगवद्‌भक्ति आहे असे माझी बुध्दी मला सांगते. नकुलाचे हे वचन खरेही होते. नकुलाने आतापर्यंतच्या आयुष्यात भावांच्या सोबत तो असेच कार्य करीत राहिला होता.

`OJ`b a`hYm` & hmanw{Z H$mdU H$m` &
öX¶mVVwPo Zm` & dgmo ào` cjUb &
gm§Sw>{Z¶m {dÎm `hZ & Anw©{Z¶m§{h ñdàmU &
gmYw–YoZw {dà `hZ & gd©H$mi ajUb &

गो ब्राह्मण पालनाविषयीचे असे वचन ऐकताच फळ आणखी पुढे गेले.

मग सहदेव म्हणतो

A{ZË¶m{Z earam{U d¡^d§ Z¡d emoeV`² &
gd©H$m `Ýn[aË¶Á¶ gX¡H$mÝVo h[a¨^OoV² &&

सहदेवाने याठिकाणी मोठे तत्वज्ञान सांगितले आहे जसे शरीर नेहमीच एकसारखे राहत नाही; दिवसागणिक ते क्षीण होते व शेवटी नष्ट होते. तसे वैभव म्हणजे कोणतीही संपत्ती कायम राहत नाही. उत्तम आरोग्य हे माणसाला प्राप्त झालेले वैभवच आहे. म्हणूनच आरोग्यं धन संपदा असे सायंप्रार्थनेत म्हंटले आहे.

धनाप्रमाणे ते कालमानाने खर्च होऊन नष्ट होण्याआधी सर्व गोष्टी बाजूला सारुन भगवंताची भक्ती त्याचे नामस्मरण करावे. या जगात प्रत्येक गोष्टीला क्षय आहे, नाश आहे. यासाठी काही उदाहरणे श्री महाराजांनी दिली आहेत. जसे चंद्र– कलेकलेने कमी होतो अमावस्येला तर दिसेनासा होतो. सूर्य उदय होतो तो अस्त होण्यासाठीच (उगवल्यापासून सूर्याची अस्ताचलाकडेच वाटचाल असते.) सुख येते तर त्या मागून दुःख येतेच येते. शुभ गोष्टी घडता लगेच अमंगळाची सावली पडते. आईच्या पोटात जीव असतांनाच त्याचा मृत्यूचा क्षण निश्चित झाला असतो. म्हणूनच जो काळ आपल्या हाती आहे त्या काळीच हरिभक्तीला सुरुवात करावी. असे आयुष्य उत्तम रीतीने जगण्याचे तत्व सहदेव सांगून गेला.

भगवान श्रीकृष्ण म्हणतात द्रौपदी बघ ! कसे आश्चर्य आहे. आता तुझी पाळी आहे. मग द्रौपदी म्हणते देवा ! तुला साक्षी ठेवून सांगते की या पाच पांडवांना सोडून जगातल्या सर्व पुरुषांना मी तुझ्याप्रमाणे म्हणजे तू जसा माझा

भाऊ आहेस तसे बंधूच समजते. असे म्हणताच ते फळ जेवढया उंचीवर गेले होते –आता झाडाला चिटकण्यासाठी थोडेच अंतर राहिले होते एकदम क्षणात खाली येवून जमिनीवर पडले. ते पाहून द्रौपदी खजिल झाली. असे कसे घडले या विचारानं आश्चर्यचकित झाली.

युध्दिष्ठिर म्हणाले द्रौपदी ! तू हे काय खोटे बोललीस वर गेलेले फळ खाली आले. या कृष्णानेच मागे तुझे अब्रूचे रक्षण केले. कौरवांनी तुला सभेत ओढत आणली व वस्त्र ओढण्यास सुरुवात केली. तेव्हा कृष्णाने चार हात धारण करुन तुला वस्त्र (साडी) पुरविले. तू विसरलीस काय ? त्याच्यासमोर खोटे बोललीस ? असे धर्मराजाचे बोलणे ऐकून तत्काळ ती कृष्ण चरणांवर पडली. कृष्णा क्षमा कर. अरे प्रेमाने केलेल्या एका नमस्कारात तू लोकांना वश होतो आणि त्यांना दु:खमुक्त करतोस. माझाही अपराध पोटात घाल. मला आठवले. एकदा कर्ण माझे घरी आला होता. त्याच्या रुपावर मी मोहीत झाले होते. पण नंतर ते मी विसरलेही. तेव्हा लाज वाटून मी तुला सांगू शकले नाही. देवा खरोखर मी प्रतिव्रता नाही. क्षणभर का होईना परक्या पुरुषाविषयी मोह उत्पन्न झाला. माझे मन मळले पण देवा या पापाचे निवारण तूच कर बाबा !

कृष्ण म्हणतात कृष्णे ! (द्रौपदी) अशा मन मलीन करणाऱ्या भावना मनात राहिल्या तर चित्त दुश्चित्त होते. चित्त दुश्चित्त झाले की मनाची शुध्दता नाहिशी होते. आयुष्यात असे होणे बरे नाही. द्रौपदी म्हणते देवा ! आता तुला नमस्कार करुन चुकले म्हणते ना ! आता तरी हे फळ त्या झाडास लागो बाबा. ! मग फळ झाडास लागले. नंतर द्रौपदीने पात्रे वाढली, ऋषी, ब्राह्मण, कृष्ण, पांडव सर्व मंडळी पंक्तीत भोजनास बसली. जेवून तृप्त झाली. ऋषींना नमस्कार करुन सर्वजण घराकडे निघाले.

फळ झाडास लावणे हे निमित्त होते. प्रत्येकाचे अंत:करण शुध्द व्हावे, हा त्यामागचा हेतू होता. क्षणभराची सुध्दा पापवासना झाली असेल तर ती देवास सांगावी म्हणजे मन शुध्द होते.

श्री गुलाबराव महाराज असे आख्यान सांगून शेवटी कृष्णाची प्रार्थना करीतात. जे लिहिले ते तुलाच अर्पण करतो माय बाप म्हणून उणेपुरे असल्यास दयाळू अंत:करणाने लेकरास क्षमा करावी. सांभाळून घ्यावे

XrZm$MnX¶miy 'ZmMn 'dmiy& gXm H$Zmiy~m n hmPm& CgZm nmgZo 'Z hmZoV¡go&
~no{cc Ehmg Aw©V¶m&Clwao ¶ {dÁ¶mo Vno{Mm U& {Mr Zma¶U Xm{d¶oc&
kmZm O hmPm gmo¶m AI$S>& ^OZ CX$S> H$amgmao&

○○○○○○○○○○○○○○○

2

qMYrMr H$Wm

अभंग

à^wcm ^mohMo & ^mohMo && ZmVo AmS>ZmohMo && Y¥&&
d{S>cH$ar XoD$ {Z¶m& X¡dMo & mcH$ JmoH$i JmohMo &&
¶{OVr Amp{Vgm S>w {Zm oam$Mr &é{M{^,rUr ~ roam$Mr&&
gXmgw I gmYygooH$ IoohMo & {~éXho kmZXoohMo &&

भगवद्गीतेत देव म्हणतात मला कुणाचाही द्वेष नाही. मला कोणी प्रियही नाही. जे जशा भावनेन मला भजतात मी त्यांच्याशी त्यांच्या भावनेप्रमाणे वागतो. जसे मला कुणी प्राणापेक्षा जास्त प्रेम दिले तर मीही त्याच्या संकटकाळी त्याच्या प्राणाचे रक्षण तेवढयाच प्रेमाने करतो.

सर्वांच्या देहात प्राण सारखाच असतो पण सर्वच माणसे तब्बेतीने सर्वकाळी चांगली राहत नाही. जो आपला देहधर्म लक्षात घेऊन त्याप्रमाणे पथ्य पाळून राहतो त्याचे शरीर चांगले राहते.(देहधर्म म्हणजे देहाचा स्वभाव) जसे काही व्यक्तिंना वातूळ पदार्थ खाण्याने त्रास होतो . काहिंना पित्तकर पदार्थ खाण्याने त्रास होतो. म्हणून असा देहाचा स्वभाव लक्षात घेऊन ज्याने त्रास होतो ते खात नाही. तसेच त्रास होण्याऱ्या वातावरणात तो व्यक्ती रहात नाही. यालाच 'पथ्य पालन' म्हणतात. यासाठी गुलाबराव महाराज उदा. सांगतात.

उदा. १

गाईला व वाघाला तहान भागविणारा पदार्थ पाणी सारखाच आहे. पण जो पाणी पितो, त्याचीच तहान भागते. इतरांची नाही. गाय पाण्याजवळ जाते; पाणी पिते, चारा किंवा गवतच खाते इतर काही खात नाही.

उदा. २

सर्वांना सूर्यप्रकाश सारखाच प्रकाशित करतो पण ज्यांना सूर्यप्रकाश आवडत नाही. त्यांना सूर्य कसा प्रकाशित करेल, प्रकाशाचा आनंद देईल ? सूर्य प्रकाशाची आवड ठेवली तरच आपले जीवन उजळेल.

उदा. ३

ज्ञान देणारी ज्ञानेश्वर माऊली म्हणजेच आत्माराम सर्वांच्या हृदयात

आहे. पण दर्शन त्यांनाच होईल की, जे त्यांची भक्ती करतील.

अशी विविध उदहरणे देऊन देव द्रौपदीला वश झाला; (तिने कृष्णावर प्रेम केले) तो प्रेमाने. त्या प्रेमप्रसंगाचं वर्णन या आख्यानातून करतात–

ब्रह्मदेवाचे मानस पुत्र नारद तिन्ही लोकात सतत फिरता फिरता एकदा गोपालकृष्णांच्या बहिणीच्या घरी आले. कृष्णाच्या बहिणीचे नाव सुभद्रा. ही कृष्णाची सख्खी बहिण होती; आणि द्रौपदी मानलेली बहिण होती. सुभद्रा वसुदेव देवकीची मुलगी, तर द्रौपदी दृपद राजाची मुलगी होती.

सुभद्रेने चटकन उठून नारदांना नमस्कार केला.आणि म्हणाली. या महाराज बसावे. त्यांचे पाय धुतले पूजा केली. वेगवेगळे उपचार म्हणजे फळे, गंध, फुलांचा हार, अत्तर इ. वाहिले. तिने केलेले पूजन पाहून नारदांना आनंद झाला. सौभाग्यवती भव ! असा आशीर्वाद दिला. आणि सर्व काही छान चाललय ना ! असं विचारलं असा प्रश्न विचारतांना नारदांना वाटलं कृष्णाची प्रेमाची बहिण म्हणविते स्वत:ला; पाहुया हिच्या मनात कृष्णाविषयीचा भाव कसा आहे. तिने नमस्कार करताच मस्तकावर हात ठेवून आशीर्वाद देतांना पुढे म्हणाले. कसे काय चाललेय ? नवरा कसा वागवतो तुला ? आणि ती यज्ञाची मुलगी म्हणजे द्रौपदी तुझ्याबरोबर कशी वागते. तुझे बंधुराज कसे आहे ? म्हणजे आपला श्रीकृष्ण म्हणतो मी. सणावाराला माहेरी नेण्याकरीता कृष्ण येतो की नाही. मला माहित आहे कसा निष्ठुर आहे तो!

असे नारदांचे वाक्य ऐकून डोळ्यात पाणी आणून कपाळाला हात लावून सुभद्रा म्हणाली – होय महाराज तसे सर्व सुख आहे मला, पण एकाच गोष्टीचा सल (दु:ख देतो) मनाला वाटतो. की हा कृष्ण म्हणायला माझा भाऊ आहे पण पूर्णपणे बहिणीचं सुख, प्रेम देतो तो त्या द्रौपदीला. हा नेहमीच तिचे पाय धरतो.माझ्याघरी कधी याच पान पडत नाही (जेवायला येत नाही) द्रौपदीच्या घरी मात्र उरल–सुरलं खाऊन घेतो. उष्टं, खरकटं काढतो

माझ्याशी कधी दोन चार प्रेमाच्या गोष्टी देखील बोलत नाही, काही करत नाही. पण तिच्या साठी मात्र वस्त्रहरण प्रसंगात धावा केल्याबरोबर अखंड वस्त्रे पुरवून तिची अब्रू राखतो. याला आपल्या घरी काय कमी आहे? उगीचच त्यांचे कष्ट पडतील तेवढे सोसतो ?

नारदा ! तुम्ही एखाद वेळी द्वारकेला जाल ना! तेव्हा माझं येवढं काम करा ! मी आता तुम्हाला माझी व्यथा सांगितली ना ! ती लक्षात घेऊन चार गोष्टी त्याला सांगून त्याचं मन माझ्याकडे वळवा. वळवाल ना ?

सुभद्रा तुझी सख्खी बहिण आहे ना ! तिच्याशी तुझं वागणं कसं आहे ? सख्ख्या बहिणीशी एखादा शब्दही बोलत नाही. आणि द्रौपदीशी मात्र खूप गोष्टी सांगून तिची करमणूक करतो.

त्याला म्हणावं तुला मोठयांची सेवा आवडते ना ? मग तिची सेवा कां नाही करत ? तिला राजवाडयातच ठेवून आपण मात्र सदैव द्रौपदीच्याच घरीच राहतो.

बरे ! नारद म्हणतात तू लहान आहेस ना! त्यामुळे तुला अशा गोष्टी– रुसवा फुगवा शोभतो. मी मात्र तू म्हणाली तसच नाही बोलत, पण कृष्णाला चार गोष्टी सांगून पाहतो. तेव्हा सुभद्रा म्हणते खरतर मोठयांनी लहानांवर प्रेम करावं. पण मोठेच जर लहानांवर रागावले–आईच जर लेकरावर रागावली तर लेकरानं (मुलांनी) कुणाकडे पहावं.

नारद म्हणतात काळजी करु नको मी तुझं काम करतो. मनात म्हणतात मला इकडचे तिकडे सांगून भांडणे लावण्यात मोठा आनंद होतो. तेव्हा आता लवकरच द्वारकेला जातो कृष्णाला विचारतो. जेवला आहे का? भुकेला आहे ? सुभद्रेने नारद आसनावरुन उठतांच नमस्कार केला.

नारद उठले द्वारकेकडे निघाले. आकाशमार्गाने द्वारकेला सुवर्ण मंदिरात कृष्णाकडे पोचले. अनायासे श्रीकृष्ण घरातच होते. मुनींना पाहताच कृष्णाने साष्टांग नमस्कार घातला. हात जोडून म्हणतात चलावे महाराज! आत आसनावर बसू या ! इकडेही नारद मुनींचे सुभेद्रेच्या घरच्याप्रमाणे पाद्यपूजन झाले. देवांनी नारदांना त्यांचं कुशलमंगल आहे ना ! असं विचारलं नारद म्हणतात देवा तुझ्या कृपेने माझं सगळ कुशल मंगल चाललय, पण क्षमा असावी, एका ठिकाणी मात्र कुशल मंगल नाही. त्याला कारण तुम्हीच आहात.

आपल्या घरच्या वडिलमाणसांची सेवा सोडून तुम्ही इतर लोकांची सेवा चाकरी करता त्याची मला लाज वाटते. असे आपल्या बहिणीचे म्हणणे आहे देवा ! कृष्ण म्हणतात वा ! नारदा इकडचे तिकडे सांगून नको ते भाव, विचार लोकांच्या मनात पेरुन भांडणे लावता. तुमच्या या स्वभावाला काय म्हणावे ? माझ्या बहिणीचही घर सुटलं नाही काय यातून ? कृष्ण हसून म्हणाले नारदा ! कळलं बरं मला, तुमच्या मनात दोघींमधे समेट करण्याचं तुम्ही योजलं आहे. दोघींचीही मने एकमेकींसाठी दूषित नसावी. असं करण्यासाठी मला असं सांगता होय! बरं आहे करा ! त्या निमित्याने लोकोध्दाराचं काम होत आहे.

तुमच्या या सर्व नाटकातून मी भक्तीसाठी किती भुकेला आहे ?

ते त्यांना कळणार आहे. जो मला कृष्ण नावाचा माणूस समजतो त्याच्यासाठी मी तसाच राहतो आणि जो मला देव समजून मजवर प्रेमभक्ती करतो त्याला मीही तसेच प्रेम देतो. जसा दोर कधी कधी दुरुन सापासारखा दिसतो. आणि त्याचे भय वाटते. पण जवळ गेल्यावर, निरखून पाहिल्यावर तो साप नाही दोर आहे हे कळताच भीती नाहिशी होते.

या गोष्टीप्रमाणे माझही आहे. मूर्ख लोकांना मी माणूसच वाटतो. आणि माणसांप्रमाणे हेवेदावे, खोटेनाटे, मत्सरीपणा अशा भावना ठेवून माझ्याशी वागतात. ते निरखून पहातच नाही. म्हणजे मला त्यांनी ओळखलेलं नसतं. पण ज्यांनी माझं देवपण ओळखलं असतं ते माझ्याशी तसे वागतात. ते माझं देवपण द्रौपदीला कळलं पण सुभेद्रेला नाही.

अंधारातली वस्तू दिसते ; ती दिव्यामुळे. तसे तुम्ही सुभद्रेच्या आयुष्यात दिवा होणार तर ! मी कोण आहे याची जाणिव तुमच्यामुळे सुभद्रेला होणार आहे नारदा ! तुमचं कार्य मला केव्हाही आवडतं. आताही ते आवडलंच आहे.

बसा नारदा ! चार दिवस द्वारकेला रहा प्रवासाचा थकवा गेल्यावरच काम चांगल होतं ; अस म्हणून नारदांना चार दिवस ठेवून घेतलं. त्यांची सेवा केली. संताची सेवा देवाला सुध्दा मेवा देणारीच वाटते. नारदांनी योजिलेल्या कामात देवानेही भाग घेतला.

एक दिवस देवानी आपलं बोट स्व:त चिरुन (रक्त वाहतांना दाखवून खूप रक्त वाहिल्याने, दु:खाने धरणीवर लोळण घेऊन) खूप आग होते आहे; म्हणून ओरडू लागले. नारद म्हणतात– अरे अरे किती रक्त वाहत आहे. काही बांधा त्यावर रक्त थांबवा देव म्हणाले नारदा १६,१०८ बायका आहे त्यांची पातळं सर्वच भरजरी कुणाही जवळ या जखमेवर बांधायला चिंधी मिळणार नाही. त्यामुळे इतक्या बायका असून एकही कामाची नाही. माझ्या आईला (देवकी मातेला) सांगू नका बरं हे असं घडलं म्हणून ती म्हातारी झाली आहे. तिच्या मनाला धक्का बसेल. पण माझ्या बहिणीला म्हणजे सुभद्रेला सांगा आणि या जखमेवर बांधायला एखादी चिंधी मागून आणा. लवकर आणा. सांगा तिला जखमेतून रक्त वाहते आहे. कृष्ण घाबरला आहे. तू तरी एखादी चिंधी दे ! तुझ्याशी कधीही मी प्रेमाने वागलो नाही तुझ्यावर मी अन्यायच केला पण तू रागावू नकोस ! लहानपणी मी तुला मांडीवर खेळविले होते त्याची आठवण कर. एखादी चिंधी दे.

देवाचे हे बोलणे ऐकून नारद सुभद्रेकडे आले. तिचा आदर सत्कार स्वीकार करुन कुशलता विचारली. मग द्वारकेला झालेला सर्व वृत्तांत सांगितला.

सुभद्रा जरा रागावून म्हणाली येवढं बोट चिरायला काय झालं. काय करायला गेला होता हो ! दासदासी नव्हत्या का तिथे, याला काय पाहिजे होते ते द्यायला? अन काय हो याच्या येवढया बायका आहे; एक चिंधी नाही यांच्या जवळ बांधायला; काय करतात या ?

नारद म्हणाले कोण होते कोण नव्हते, बायका कुठे गेल्या येवढया गोष्टी करायला मला वेळ नाही. देव तिकडे जखमेच्या दु:खाने तळमळत आहे. म्हणून मी तुला चिंधी मागायला आलो. मग देतेय ना चिंधी?

नारदांच्या बोलण्यामुळे सुभद्रा चटकन आत गेली सर्व साडया पातळे काढली शोधली आणि एक एक गाठोडे काढून आणून नारदांना दाखवू लागली, पहा नारदा! हा भरजरी पाटावू, घोटीव कापडाचा शालू, हा नवा शेला, ही नवी शाल; असं गाठोडयातून काढून एक एक नवं वस्त्र दाखवून यातून पट्टी कशी निघणार ?आता काय सांगू तुम्हाला हे अंगावरचं वस्त्र जरा जुनं आहे पण ते मोलकरणीला द्यायचं आहे. नारद म्हणाले मला कळलं. थोडक्यात काय? तुझ्या घरी सर्व नवे आहे. फाडून चिंधी करण्यासाठी एकही वस्त्र नाही. जाऊ दे मी निघतो दुसरा काही उपाय सापडतो कां पाहतो. कारण तिकडे कृष्ण तळमळत आहे. बरे आहे येतो म्हणून नारद मुनी निघाले. त्वरीत द्वारकेला कृष्णाजवळ आले. कृष्ण त्यांना पाहताच म्हणाले या नारदा चिंधी द्या लवकर बोटाला बांधायला. फार वेदना होत आहेत. तुम्ही सुभद्रेला माझी वेदना सांगितल्या बरोबर दु:खाने व्याकूळ झाली असेल माझी बहिण. तिला माझा फार कळवळा आहे हो; म्हणूनच तिने चिंधी पटकन दिली असेल. द्या नारदा, तुम्ही कशाला वेळ लावताय, काढा तुमच्या झोळीतून लवकर.

नारद म्हणाले देवा ! तिच्या घरी एकही जुनेरं लुगडं नव्हतं. मी स्वत: माझ्या डोळयांनी सर्व नवेच पाहिले. त्यामुळे चिंधी देऊ शकली नाही. डोळयात पाणी आणून तुला नमस्कार मात्र सांगितला तिने.

असं ऐकताच कृष्ण म्हणाले नारदा ! माझी आणखी एक बहिण आहे. तिचा माझ्यावर फार जीव आहे. तिला माझी फारच चिंता असते अहो जेवते पण एक एक घास माझी आठवण करीत घेते. दिवाळीच्या करंज्या खायला मी जर गेलो नाही ना ! तर ती एकटी कधीही खात नाही. न खाता तशाच ठेवून देते माझी वाट पहात. मग त्या खराब होतात. तिचे हे मजवरचे प्रेम किती आहे हे तुम्ही सुध्दा जाणता नारदा ! त्या द्रौपदीकडे जाऊन बघा मी सांगतो, त्याचा तुम्हाला अनुभव येईल.

बरे आहे देवा, जातो तिच्याकडे असे म्हणून नारदांनी कृष्णनमन करुन द्रौपदी कडे गमन केले.

नारदांना पाहून द्रौपदीने त्यांचा आदर सत्कार करुन नमस्कार केला आणि म्हणाली नारदा ! माझा प्रेमळ भाऊ श्रीकृष्ण बरा आहे ना ! तुम्ही आता द्वारकेहून येताय म्हणून विचारते. होय द्रौपदी मी द्वारकेहूनच आलो आणि मला कृष्णांनीच तुझ्याकडे पाठविले. अरे वा! त्याचे कोणते काम करायला मी योग्य आहे, असं समजून तुम्हाला पाठविल, सांगावं तरी? मी कुशल आहे म्हणून सांगा देव म्हणाले. पण ते कुशल नाही त्यांचे कसे काय कोण जाणे बोट चिरले गेले. त्या दु:खाने ते तळमळत आहे. बरेच रक्त वहात आहे. तरी ते बोट बांधावयास एखादी चिंधी मागून आणा; म्हणून मला तुझ्याकडे धाडले. ज्याने मला मागे कितीतरी वस्त्रे पुरविली. तो आता चिंधी मागत आहे. हे ऐकल्याबरोबर शुध्द हरपल्याप्रमाने होऊन दु:खाने द्रौपदी धाडकन खाली पडली. पण देवाला चिंधी हवी आहे म्हणून दु:ख आवरुन देह सावरला आणि चटकन कुणाच्या दु:खासाठी आपलं बोट चिरुन घेतलं बाबा ! हे श्रीहरी चिंधीच काय हृदयही देईन तुला! असे म्हणून आपल्या नखाने आपल्याच अंगावरील वस्त्राला छेद केला आणि तिथून ते फाडलं.

नारद म्हणाले अगं अगं ! असं काय करतेस अंगावरचं वस्त्र फाडतेस ? वेडी कां खुळी दुसरा एखादा कपडा शोध ! नारदा! देव दु:खात आहे. आणि चिंधी शोधण्यास वेळ लागेल तेव्हा ही घ्या चिंधी असं म्हणून आपल्या अंगावरचाच पट फाडला. चिंधी काढून नारदास दिली. लवकर न्या बरे ! पाया पडली.काकुळतीने म्हणते लवकर नेऊन द्या कृष्णाला; असे सांगताच नारद म्हणतात चिंता करु नको मी नेऊन देतो ही चिंधी त्यामुळे त्याचे दु:ख कमी होईल. द्रौपदीला असे आश्वासक बोलून आकाशमार्गे द्वारकेला पोचले.

जिथे कृष्ण होते तिथे नारद पोहचले. नारदांनी देवाला नमस्कार केला. श्रीकृष्णाने प्रेमाने द्रौपदीचा समाचार विचारला. काय म्हणाली ती ? दिली काय चिंधी ? तुम्हाला ती माझी सख्खी बहिण वाटली की सावत्र?

जे लक्षात आले तेच सांगा नारदा ! नारद म्हणतात श्रीकृष्णा तुला सगळेच कळले आहे. मग उगाच विचारण्याचं नाटक कशाला करतोस. पण सर्वांना तिचे तुजवरील प्रेम कळावे म्हणून विचारतो आहे ना ? होय नारदा. अहो! मला जो कुणी तनमन धनाने अर्पण होतो त्याच्यासाठी मी माझा देवपणा बाजूला सारून त्याचा भार आपल्या शिरावर वाहतो. तुमच्या पायाची शपथ घेऊन

सांगतो. याच एका कारणासाठी मी मानवाचा देह धरुन पृथ्वीवर येतो. सर्वच ठिकाणी मी व्यापून उरलो आहे तरी मानवरूपात येऊन माझ्या भक्तांसाठी लीला करीत असतो.

नारद म्हणतात, तुझी बोट कापण्याची वार्ता कळताच द्रौपदी धाडकन जमिनीवर पडली, पुन्हा तुझ्याच चिंतेने सावध होऊन, डोळ्यात पाणी आणून, चिंधीस्तव शोधाशोध न करता, तत्काल आपलाच शालू आपल्याच हाताने फाडून, त्याची चिंधी करुन दिली. लवकरात लवकर प्रभूपर्यंत ही चिंधी पोचवा. असे तळमळीने सांगितले.

मग देवांनीही तिला पत्र लिहिले. द्रौपदी ! तुझी चिंधी पाहून माझ्या जीवाला खूप सुख झालं. तुझ्यासारखी परम प्रेमळ बहिण असल्यावर दु:ख ते काय असणार ?

अशा आशयाचे पत्र प्रत्यक्ष गरुडाला बोलावून त्याच्या जवळ दिले. द्रौपदीला नेऊन देण्यास सांगितले. आणि येतांना सुभद्रेलाही भेटून ये असे सांगताच वैनतेय (गरूड) निघाला.

द्रौपदीला ते पत्र दिले. पत्र वाचून तिला अत्यंत आनंद झाला. पुन्हा पुन्हा वाचून डोळे मिटले. आणि श्रीकृष्णाला सुखी झालेले पाहून तिच्या चित्तास समाधान झाले. ती गरुडाला म्हणाली एवढा आनंद देण्याची कृपा, हा समाचार देऊन तुम्ही केली. गरुडा! तुम्हाला नमस्कार करते. असे म्हणताच काम झाले म्हणून गरुड निघाला.

श्रीकृष्णाकडे येतांना गरूड वाटेतच सुभद्रेकडे गेला. झालेला प्रकार तिला सांगितला. द्रौपदीने चिंधीसाठी आपल्या अंगावरचेच वस्त्र कशाचाही विचार न करता फाडले व भावासाठी त्याची चिंधी केली. हे ऐकून आपण मात्र भावाचे दु:ख विचारात न घेता भरजरी कापडांचाच विचार केला या स्वत:च्या कृतीने ती लाजली. आपली चूक झाली हे तिला कळले. श्रीकृष्ण तिच्या सुख दु:खात सर्वकाळी दासासारखा कां झटतो हेही समजले. याला द्रौपदीचे श्रीकृष्णावरील जीवापाड प्रेमच कारणीभूत आहे. हे कळले. गरुडाला म्हणते श्रीकृष्णाला माझा निरोप सांगा, चुकले माझे, क्षमा कर. भाऊ म्हणून मी तुला विसरलेच होते. या चुकीचे परिमार्जन म्हणून इत:पर द्रौपदीचा मत्सर न करता सर्व लाज सोडून मी द्रौपदीची दासी होऊन राहील. तिच्याकडून भक्तीचे सुख मिळवील. सुभद्रेचा हा निरोप गरुडाने द्वारकेला येऊन कृष्णाला सांगितला तिथे असलेल्या नारदांनीही तो ऐकला. दोघांनाही झाल्या प्रकाराने हसू आले. सुभद्रेला आपल्या वागण्यातली चूक कळली हे पाहून सर्वांना आनंदही झाला

3

gSVgIwvnBOM[aI

कृष्णा नदीच्या काठावर असलेल्या कोल्हापूर गावात एक ब्राह्मण त्याची बायको मुलगा व सून असे कुटुंब रहात होते. त्याच्या सुनेचे नाव सखुबाई. सखुबाई म्हणजे जणुकाही दत्तात्रेयांची आई अनुसूयाच. नवरा साधाभोळा वडिधाऱ्यांच्या शब्दाबाहेर नसलेला असा होता. पण सासूसासरे मात्र – श्वशूर शनि तर सासू हुताशनी(होळी). सतत अंगार पेटलेलीच. दोघांच्याही मनात सखुविषयीचा परम द्वेषाग्नि पेटलेलाच . त्यामुळे कजागपणा पुरेपूर भरलेलाच होता. सासू सखुला मारहाण करीत असे. खायला अन्न देत नसे, दिवस रात्र कष्ट, शेण, गोठा,सारवण, पाणी भरणे अशी कष्टाची कामे करुन घेत असे. तिची केविलवाणी अवस्था पाहून मात्र त्या पाषाण ह्रदयी सासूला कधी दया येत नसे. सखुला जास्तीतजास्त कष्ट कसे देता येतील, या विचाराने डोक्यात नवनवीन कल्पना येऊन त्या अमलात आलेल्या दिसत असे. पाणी साठवणीच्या रांजणाला छिद्रे करुन ठेवायची. म्हणजे कितीही भरले तरी ते रिकामेच मग सखुला मारण्यासाठी निमित्त्य तयारच राही. रिकामे रांजण पाहून, काय ? गावभर हिंडायला जाता येतं ! रांजणात पाणी कोण भरेल?

सणावारी सर्वांची जेवणे झाल्यावर उरलेलं पात्रातलं उष्टमुष्ट अन्न तिला जेवायला देई. हे शेजारणींना दिसलं अन त्या त्याच्यावर काही माणुसकीच्या नात्यानं बोलल्या तर घरची सर्वच मंडळी भांडायला तयार राहत असे.

अतिशय छळ सोसून देह थकला तरी त्याची खंत न मानता शांताकारं पंढरीनाथाला आठवून आपणही त्यासारखं शांत रहावं निमुटपणे सोसावं. त्याच्या नामात दुःख विसरावं म्हणून मनात सतत पंढरीनाथाची आळवणी करीत असे –हे पंढरीच्या राजा मी तुझी प्रजा नाही का? मला विसरलास कां रे ? तू दिनबंधू, दिनांचा नाथ आहेस. मी येथे एकटी अनाथ आहे. भवनदीत बुडणाऱ्यास तुझी आठवण करताच बाहेर काढण्यासाठी हात देतोस असे ऐकले होते. मग ते तुझे दयाळूपण, तुझं ब्रीद विसरलास काय रे ? माझे संसार दुःख कोण दूर करणार?

शेजाऱ्यांसही तिच्याकडे पाहून फार दुःख होई. ते तिला म्हणायचे तुझे माहेर कोणीकडे ग ? सांग तुझ्या माहेरची वाट कोणती ? आम्ही तुला तिकडे

पाठवू. तेव्हा सखू म्हणायची माझे माय, बाप, बहिण, भाऊ, गुरु, पति सर्वकाही तो शेषावर निजणारा पांडुरंग परमात्माच आहे. त्याच्याशिवाय सर्व सुख, सर्व कला (कळा) मला गोड वाटत नाही.

तो पांडुरंग पंढरपूरला राहतो. म्हणून माझं माहेर पंढरपूरला आहे. आईचं नाव रुक्मिणी आहे. पुंडलीक भाऊ आहे. बहिण भीवरा आहे. पण माझं माहेर येथून फार लांब आहे. माझेच मायबाप त्यांच्या इतर लेकरांकडे लक्ष देता देता मला विसरले आहेत.

मी मात्र घारेप्रमाणे माझी आई येईल माझ्यासाठी;याची वाट पहात आहे. (घार उडे आकाशी । तिचे चित्त पिलापाशी) माझ्या आईबापांना कुणाच्या हाती निरोप पाठवू तेही कळत नाही. माझ्या सारखे आणिकही बंधुबहिणी दुःखी असतील. कदाचित ते त्याच्या कामकाजात गुंतले असतील. थकले असतील. म्हणून माझ्यासाठी येण्याला त्यांना वेळ मिळाला नसेल.

तिच्या बोलण्यावर लोक हसले. कोणी म्हणतात तो हालत नाही बोलत नाही, असा ठोंबा विठोबा तुझा बाप ? कुणी म्हणतात मुलीचा सासुसासऱ्यांकडून होणारा छळ, हालअपेष्टा हा बाप पाहतो तरी कसा ? कोणी उपहासानी म्हणायला लागले की; त्या बापाला वाटत असेल पोरगी आता मार खाऊन खाऊन कोडगी झाली असावी तेव्हा आता जाण्यात काय अर्थ राहिला ?

तिच्या बोलण्यावर अनेक लोक शेजारपाजारचे असे विविध पध्दतीने बोलून कोणी दया दाखविली तर कुणी उपहास केला. कुणी तिच्या भक्तीची खिल्ली उडविली. एक जण तर तिला म्हणाला अग तुझा बाप विठोबा आहे ना? मग त्याला एखादा प्रांत (जागा) आपल्या नावे करुन माग. (सर्व पृथ्वीच त्याची आहेना) मग सखू म्हणते पुष्कळ मागितलं हो, रूसले सुध्दा, पण काय करणार माझं मागच्या जन्मीचं कर्मच वाईट होतं. त्या कर्माचं फळ म्हणून मी हे दुःख भोगीत आहे. माझ्या वाईट कर्मामुळेच तर मी त्याची नावडती मुलगी झाले. पण जाऊ द्या. मी कशीही असले तरी जन्मोजन्मी तो मला पाळतो, पोसतो. त्याच्या भेटीची मात्र मला आस लागली आहे. असे म्हणतांना तिचे डोळे पाणावले.

एके दिवशी सखू नदीकडे पाण्याला गेली असतांना मार्गात पंढरीची वारी करणारे वारकरी व दिण्डी दिसली. पांडुरंगाचा जयघोष, संताचे अभंग त्यांच्या तोंडून ऐकले. भजन केलं, की तो आपल्याला सर्व प्रकारच्या त्रासापासून सोडवितो. हे अभंगाच्या शब्दांवरुन कळलं अभंग अगदी साधा सोपा होता.

~mn `mPmXrZmZmW & dmQ> ^³VrMr nhmV &
`m[] `mPrÌ³ `mXodr & {VMo n¶m[r R>odm S>moB© &

^mD$ \`mEmnwSS>crH$ &Ë[mMn \`mZAmhoEH$ &
~{hU \`mPrMSD^muJm & {VcmZ \`ñH$magmSJm &
VwH$mamåhUonST>anya & \`mÂ[m \`wp³VMo \`mhoa &

अभंग ऐकून त्या लोकांबरोबरच पंढरीला जावेसे वाटले. मग बरोबरीच्या मैत्रिणींना म्हणते माझी घागर तुम्ही घरी घेऊन जा मी आता तुमच्या बरोबर घरी येत नाही. घागर जमिनीवर ठेवली. सर्व संसार मी सोडला असे सांगितले.

त्या शेजारणीपैकी एकीने तीच घागर घेऊन तिच्या घरी नेऊन दाखविली आणि सांगितलं की सखू साधुंच्या बरोबर यात्रेला गेली. तिच्या माहेरावरुन तिला बोलावणे आले होते म्हणे. असे बोलून चहाडी केली. ते वाक्य ऐकून सासूचा संताप अनावर झाला. त्यामुळे आपल्या मुलाला, नवऱ्याला सर्वांना सांगते आणि सखूबद्दल वाईट बोलत राहते. मेलीला ! लाज कशी वाटली नाही त्या अनोळखी पुरुषांबरोबर जाण्यांची ?. आता लोक मला नाही नाही ते बोलतील. मुलाला म्हणते अरे! जा तिला आण ओढून त्यांच्या मधून ; सरळ नाही आली तर लाथा बुक्कया मारत आण.

सखुचा नवरा तिला आणण्यास पंढरपूरकडे जाणाऱ्या मार्गावर निघतो. त्या वारकऱ्यात आपली बायको कुठे आहे म्हणून पाहू लागतो. कुठे गेली ही ? आता हिला कुठे शोधू ? ही घरी आली नाही तर मी काय करु. दुसरे लग्न करायला माझ्याजवळ तेवढे पैसे ही नाही.नाहीतर मारुन ठार केले असते. कुठे आहे माझी बायको ?असं म्हणत त्या वारकरी लोकांनाच शिवीगाळ करु लागला. त्या वारकऱ्यामधेच असलेली पण समोर न आलेली सखू विचार करते माझ्यामुळे या वारकरी लोकांना उगाचच शिव्या ऐकाव्या लागत आहे. आता माझं काय होईल ते होवो; असा विचार करुन ती पतीसमोर आली. सखू म्हणते अनोळखी पुरुषांसोबत जाते असे काय म्हणता ? हे सर्व संत सज्जन आहेत. माझा देहच तुम्हाला पाहिजे ना! न्या खुशाल तो घरी. तुमच्या पोटाची भूक तो देह शिजवून खा आणि भागवा.

सखू संतांना लोटांगण घालून विनविते; माझा निरोप माझ्या विठ्ठल पित्याला सांगा, तुमची कन्या आगीत सापडली आहे. संतसज्जनहो! तुम्ही पांडुरंगाला सांगितल्यावर तो माझी उपेक्षा करणार नाही.

संतांपुढे सखूने लोटांगण घालून विनविण्या केलेल्या पाहून दुष्टांच्या अंतःकरणात संताप दाटला. ते बघे लोक सखुच्या नवऱ्याला म्हणतात पाहतोस काय ओढत ने सरळ घरी. त्यानेही तसे केले लाथा मारीत सखुला घरी नेऊ

लागला.

त्या तिच्या नवऱ्याच्या अत:करणात अजिबात दया माया नव्हती. त्यामुळे यमदुताने पाप्यास मारावे तसे तो, तिला मारीत होता. सखुच्या प्रारब्धात तिच्या वाटयाला जीवंतपणीच नर्कयातना आल्या. घरी आणलेल्या सखूच्या अंगात सुया टोचल्या. त्या अंगातच मोडल्या. दोरानी तिला बांधले; कोठडीत ठेवली. अंगावर थंड पाणी ओतले. आणि शिवाय हिला अन्न पाणी द्यायचे नाही. अशी सक्त ताकीद सासूने सर्वांना दिली. सखुबाई त्या कोठडीत पांडुरंगाचा धावा कळवळून करु लागली.

पांडुरंगा ! तुझ्या भक्ताची अशी दैना व्हावी ? तुला मी काय सांगावे ! तू सर्व जाणतोस. तू अंत:करणातच राहतोस. मी जर अशी अन्याय सोसून मेले तर लोक तुला दोष देतील, जगात देव नाही म्हणतील. म्हणून पांडुरंगा काही सामर्थ्य दाखव. मला सोडव. तुझ्या पायापाशी ने.

इकडे सखू ज्या वारकऱ्यांसोबत पंढरीला जाण्यासाठी मिसळली होती; ते सर्व पंढरीला पोचले. त्यांनी देवाची पूजा केली. देवाचे मुख प्रसन्न नाही. उदासीन झाले आहे; हे पाहून रुक्मिणी माता म्हणते आपल्या भक्तांना दु:खातून सोडविण्यासाठी आपण या रूपात येथे पंढरीला आला ना ! मग उदासीन कां होता ? करा आपल्या भक्तांचा उध्दार (म्हणजे संकटमुक्त) बाकी अभक्तांना, दुष्टांना राहू द्या तसेच वणवण फिरत (जन्मदु:ख जरा दु:खाच्या भोवऱ्यात).

देव म्हणतात लक्ष्मी! माझी सखू दुष्टांच्या कचाटयात सापडली ग! जातो तिला सोडवायला! तिच्या गावी लवकर जाण्यासाठी जरा नवी वाट शोधून काढतो.सखुच्या घरी जाऊन तिचे रुप घेऊन मी अगदी तिच्या सारखेच सरळ साधे वागतो.तिचे रुप घेवून तिला येथे पाठवून देतो. आणि त्या दुष्टांचा माज उतरवितो.

हे सर्व करण्याची ताकद माझ्या एका दृष्टिक्षेपात (नजरेत) आहे. पण असे करणे राक्षसांसाठी, ही तर माणसं आहेत. यांना सरळ करण्यासाठी कठोर उपाय करण्याची गरज नाही. जसे कमळे केवळ नखांनी तुटत असतांना त्यांना तोडण्यासाठी कुऱ्हाड वापरण्यासारखे आहे.

रूक्मिणी ! मी माझ्या सखुसाठी जातो. येथील पूजा अर्चा वगैरे घेण्याचे तू सांभाळ. असं बोलून देव वाऱ्याच्या वेगाने निघाले. सखुला जिथे बांधून ठेवले होते तिथे आले. सासू सासरे सारे निजलेले पाहून, देवानी बाईच्या वेषात येवून सखुला आवाज दिला. अग, मी तुझी बालपणीची मैत्रिण. मधल्याकाळात कधी भेट झाली नाही म्हणून रुसलीस काय ? पुन्हा असं नाही

करणार. पण ये ना ! असं बोलणं ऐकून सखू सुखावली असे गोड शब्द आयुष्यात कधी ऐकायला मिळाले नाही. कोण असेल ही? माझी आई की, स्वत: पांडुरग तर माझ्या करीता आले नसतील ना! नाही पण इतक्या भक्तांना सोडून माझ्या एकटीसाठी कसे येतील ?माझ्या पेक्षाही त्याची विशेष भक्ती करणारे भक्त असतील ना ! त्यांना टाकून माझ्यासाठी येणार नाही. माझ्यासाठी देव त्यांना संकटात घालणार नाही. आणि मुख्य म्हणजे देवाला ज्ञानी भक्त आवडतात. माझ्या सारख्या अज्ञानी जीवासाठी काय धाव घेणार ? पण नाही संतानी सांगितले आहे की देवाजवळ ज्ञानी, अज्ञानी, लहान, मोठा असा भेदभाव नसतो. जो कळवळून आवाज देतो त्यास तो संकटात हात देतो. पण मी तरी त्याला येवढी कळवळून साद कुठे घातली. अशी स्वत:च्या भक्तीविषयीच सखू साशंक झाली. हे सर्व बरे वाईट विचार तिच्या मनात येऊ लागले पण जाऊ द्या. या माझ्या बहिण म्हणून आलेल्या सखिला ओ द्यावा. असा विचार करुन आवाज दिला पण मला तुझ्यापर्यंत येता येत नाही ग ! कारण मला येथे सासूने बांधून ठेवले आहे. तुला मी इथूनच नमस्कार करते बाई ! असे म्हणाली.

ते ऐकून मैत्रिण म्हणते अग मी तंत्र मंत्र विद्या शिकले आहे. मंत्र म्हणून फुंकर घालताच कुलूप तोडता येते मला. थांब मी कुलूप तोडते. असे म्हणताच फुंकर घातली कुलपे तोडली, दोर तुटला. मग मात्र सखूने धावत येऊन त्या मैत्रिणीस अलिंगन दिले.

एकमेकींना कुशल वार्ता विचारल्या. ती मैत्रिण म्हणते पण तू पंढरीला जातांना मधेच वापस आली. असे मला संतानी सांगितल. तुला तुझ्या नवऱ्याने बळेबळेच माघारी आणले. सखू म्हणते माझी विठ्ठलाच्या पायी निष्ठा आहे. पण पूर्व संस्कारांनी नवरा सोडू नये, या विचारानी माझ्या मनाचा पगडा घेतला आणि आले वापस. मैत्रिण म्हणते अगं ! (न मानावे ते गुरु वचन । जेणे नारायण अंतरे) देवाशी अंतराय करतील, असे वचन कुणाचेही ऐकू नये. असे शास्त्र सांगते.

अग ! देवाचे पाय जवळ कर हा संसार नाही. मग तिलाही वाटले असं सांगणारी ही जन्मजन्मीची मैत्रिण मिळाली मला ; म्हणजे माझी काळजी आहे तर विठ्ठलाला. तू चलशील तर मी येते पंढरीला. ठीक आहे मग त्या मैत्रिणीने तिचे बंध सोडले (बांधलेला दोर) चल निघू या. निघाल्या दोघी पंढरीच्या वाटेने. मैत्रिणीच्या पायाला सखूने वंदन केले.

माझी चिंता विठ्ठलाला आहे म्हणायची. म्हणूनच सखे येवढया रात्री तुझे पाय मिळाले. सखुने मैत्रिणीबरोबर पंढरीची वाट घरदार, सर्व सोडून धरली. गावाच्या पाणवठयापर्यंत त्या मैत्रिणीने सखूला नेले. आणि म्हणाली अग मी

तुझाबरोबर आले तर तुझ्या घरची कामे कोण करील ? तुझ्या घरची कामे मला करायला नको कां ? हाच रस्ता पंढरीला जातो. तू चालत रहा. मी मात्र तुझ्या घरची कामे करायला जाते. आणि तुझे सासू सासरे मला पूर्वीपासूनच ओळखतात. बघते या पंढरीच्या यात्रेविषयी त्यांचे मन वळविता येते कां ते. तू चालत रहा मी येतेच मागून तुला परत सोबत करायला. मग या मैत्रिणीने आपल्यावर पुष्कळ उपकार केले या भावनेने सखुने तिला नमस्कार केला. मग सखू त्याच वाटेने पांडुरंगाला पाहण्याच्या ओढीने झपाझप पाऊले टाकीत राहिली.

इकडे सखुच्या घरी मैत्रिणरुपी पांडुरंगाने स्वत:ला सखुच्या जागेवर बांधून घेतले. त्या सुयांची टोके आपल्या अंगात रुतवून घेतली. त्यावेळी सखुला अशाच यातना झाल्या असतील या भावनेने देव कळवळले.

सकाळी सखुचा नवरा उठला. ही मेली की काय? ही जर मेली तर दुसरं लग्न करायला जवळ पैसे नाहीत; ही वडील माणसे कुठवर सोबत राहणार ? म्हणून हिचेच बंधन सोडूया म्हणून नवरा तिला सोडावायला गेला बंधन सोडले. तिला मोकळी केली. आणि म्हणाला सखू ! रागावू नको मोठयांचा राग मनात धरु नकोस. मी तुला चांगले दागिने घडवीन. तू चांगली रहा.

मैत्रिणीरुप पांडुरंग, सखुचे पतिव्रता धर्माने सोशिक वागणे आठवून काही प्रतिउत्तर बोलेले नाही. आपल्या भक्तासाठी सर्वप्रकारची नीच कामे करू लागले. झाडलोट, भांडी घासणे, पाणी भरणे, सडासंमार्जन करणे. सर्वच लोक सखुला पाहून चांगले वागू लागले. कारण देवाचे अस्तित्व आणि त्याच्या दर्शनाचा परिणाम व्हायचा तोच झाला. सर्वांची मती पालटली दुष्ट बुध्दीचे सुष्ट म्हणजे सज्जन झाले. आणि तेच म्हणू लागले आता सखू सुधारली एकदम प्रांजळ झाली.

मैत्रिणीरुपी पांडुरंग (सखुवेषात)उत्तम स्वैंपाक करीत, तो खाऊन व त्याचे दर्शन घेऊन सर्व सात्विक झाले. ज्या गोष्टी तिच्या घरी उण्या होत्या , कमी होत्या त्या सर्व त्या त्रिभुवन श्रीमंताच्या केवळ अस्तित्वाने रिकाम्या जागा भराव्या त्याप्रमाणे भरल्या. सर्वांना रुचकर अन्न खायला घालून पाठीमागून तो भक्तप्रेमी जेवीत असे. घरातील सर्वांच्या कामना म्हणजे इच्छा पुरविल्या.

इकडे सखूने पंढरी गाठली. कळसाचे दर्शन घेतले. चंद्रभागेत स्नान केले. संपूर्ण जीवनातील कष्टांचा थकवा, शिण गेला. पैलतीराला जाण्यासाठी नावेत बसली. आणि पुढे नाव पांडुरंगाकडे म्हणजे परतीराला आली. सखुला धन्य वाटले. जीवाचा जीवलग पांडुरंग परमात्मा भेटला.

०००००००००००००००००

4

CcyIc~§YZ

धर्म रक्षणार्थ भगवंतानी पृथ्वीवर जन्म घेतला. आणि तो गोकुळात आला. नंद–यशोदेकडे राहून वेगवेगळ्या लीला केल्या.

रहाणे नंदाच्या वाड्यात होते पण नंदाचा यशोदेचा डोळा चुकवून कृष्ण मधेच केव्हातरी कोण्यातरी गोपिकेकडे जाऊन तिची खोडी काढून येत असे. एकदा असाच वेगळ्याच मार्गे जाऊन एका गोपिकेकडे आला आणि तिचा पदर धरुन ओढला. तिने पाहताच म्हणाला चल आपण खेळ खेळू कामे टाकून खेळ खेळण्यास तिने नकार दिला. मग कृष्ण म्हणतो कसा ? पहा बरे; आतापर्यंत मिळालेली तुझी सर्व संपत्ती नष्ट होईल. आता दिसायला तरुण छान दिसतेस ना! थांब तुला अकाली म्हातारपण येईल. मग काय करशील ? असं म्हणून जबरदस्तीने तिच्या माठातले दही घेऊन श्रीकृष्ण खाऊ लागले. तेव्हा ती गोपी आरडाओरडा करुन बोलू लागली. तुझ्यामुळे जीव त्रासला रे. सर्वच खाशील कां मग लोणी कसं निघेल. आपल्या घरी जा. आपल्या घरचं खां नां !

त्या गोपिकेचा कल्ला एकून यशोदा आली. कृष्णाला उचलून तिने कडेवर घेतले. माझ्या बाळाने काय अपराध केला ग ऽ म्हणून येवढा आरडाओरडा करतेस? असं यशोदा म्हणाली.

ती गोपी म्हणते अगं माई याने दही खाल्ले माझ्या डेऱ्यातले. मग कृष्ण म्हणाला माई नाही ग ऽ ! हिनेच खाल्ले खाता खाता तिच्या अंगावर सांडले. मला कडेवर घेतले तिने म्हणून तिच्या अंगाचे माझ्या अंगाला चिकटले आणि आता खोटं बोलते ती, मी खाल्ले म्हणून सांगते.

मग यशोदा म्हणते राजसा कृष्णा! आपल्या घरचे कां खात नाही ? येवढे डेरे भरलेले असतात. कृष्ण म्हणतात नाही माई ! मी नाही खाल्ले. यशोदेला कुणाचे बोलणे खोटे ते कळेचना त्यामुळे नंदराणी गोपीला म्हणाली आण बरे दोर (दावे) याला बांधून ठेवते.

मग यशोदेने कृष्णाला उखळाला बांधले पण बांधता बांधता गाठ बांधण्यासाठी दोन बोटे दोर कमीच पडायचा. तेव्हा गोपी एक एक दोरखंड आणून देत राहिल्या. दोर किती झाले ? तर नऊ लक्ष ; तरी दोन बोटे कमीच पडला. बांधता बांधता यशोदा माई थकली. तेव्हा कृष्णालाच दया आली. आणि शेवटून दिलेला दोर पुरला. आणि यशोदा माईला कृष्णाला बांधता आले. त्याला

बांधल्यावर मग यशोदा कामाला निघून गेली. बाकीच्या गोपिकाही घराला गेल्या. जाता जाता त्यांना कृष्णाला बांधले म्हणून वाईटही वाटू लागले. मग त्या एकमेकींना म्हणू लागल्या हे चांगल झालं नाही. आपल्या गाऱ्हाणी सांगण्यामुळेच असे झाले. बिचारा कृष्ण अडकला. आता तो आपल्यापर्यंत येऊ शकणार नाही. त्याला पाहिलं नाही तर आपल्यालाही काही सुचत नाही. दिवस बरा जात नाही. आपलं भाग्य चांगलं होतं म्हणून तो स्वत: खोडया करण्यासाठी येत होता आणि आपल्याला त्याचं त्या कारणाने कां होईना दर्शन होत होतं. आता मात्र त्याचं दर्शन होणार नाही. फार वाईट वाटते.

तितक्यात यशोदेकडे जी गोपी या झालेल्या भांडणाचं गाऱ्हाण सांगायला गेली होती त्या गोपीकेकडे या सर्व गोपी भांडायला गेल्या. कशाला गाऱ्हाणं घेऊन गेलीस तू नंदाच्या वाड्यात ? असे म्हणून तिच्याशी भांडू लागल्या.

इकडे कृष्णाला जिथे मोठ्ठया उखळाला बांधले होते त्या उखळासहीत ते पुढे पुढे चालू लागले. बाहेरच्या अंगणात यमलार्जून नावाचे दोन वृक्ष होते. त्या दोन वृक्षांच्या मधून कृष्ण जाऊ लागला. त्यावेळी त्या दोन वृक्षांच्या मधून स्वत: तर पुढे निघाले पण वृक्षांच्या मधोमध उखळ मात्र अडकला. त्या उखळाला जोराचा हिसका दिला. त्या हिसक्या बरोबर ते वृक्ष खाली पडले, आणि त्या दोन वृक्षांमधून दोन माणसे बाहेर पडली. असे अद्भूत दृष्य दिसले ती माणसे कृष्णाला हात जोडून नमस्कार करीत होती. त्यांनी देवाची खूप प्रशंसा केली. आपण 'यक्ष' असून आपले नाव "नल" "कूबर" आहे असे सांगितले. नारदाच्या शापाने आम्ही वृक्ष झालो. कृष्ण म्हणाला ते मला माहित आहे तुम्ही त्यांचा अपमान केला म्हणून त्यांनी शाप दिला. आतातरी लक्षात ठेवा संताचा मान ठेवा. इकडे नेमके त्याचवेळी नंद महाराज पाटिलकीची कामं उरकून घरी आले. तेव्हा त्यांना त्या वृक्षाच्या सांधीत कृष्ण अडकलेले दिसले. ते वृक्ष पडतांना पाहताच नंद घाबरले मोठ्ठयाने ओरडले. धावा धावा कृष्ण झाडाखाली चिरडल्या गेला ऽ ऽ ! नंदाची ती हाक ऐकून सर्व गौळवाडयातले लोक तिथे धाऊन आले. यशोदा व गोपिका कामे सोडून तिथे आल्या.रडायला लागल्या. कृष्णाला तिथे झाडाजवळ उभं पाहून त्या बाया त्याच्या जवळ पटकन गेल्या त्याला कडेवर उचलून घेतले त्याचे पापे घेऊ लागल्या. कुणी दृष्ट काढली. कुणी लिंबलोण उतरविले त्याच्या अंगावरुन. आणि पश्चातापाने स्वत:चाच धिक्कार करु लागल्या. याला बांधतांना माझे हात जळले कां नाहीत; असे त्याच्या अतीप्रेमाने त्या सर्व गोपीका स्वत:बद्दल बोलू लागल्या.

नंदाने त्याला छातीशी लावून अलिंगन दिले. आणि म्हणाले माझे भाग्य थोर म्हणून वाचला माझा कान्हा; नाही तर ते वृक्ष अंगावर पडून काय झाले

असते. न कळे ?

मुलगा या भयंकर आपत्तीतून वाचला म्हणून आनंदाने नंदांनी सर्व गावास जेवण दिले. ब्राह्मणांना दाने दिली.

तिथे त्या प्रसंगी जी मुलं पूर्वीपासून होती (गोपाळ) त्या सर्वांनी आपल्या डोळयांनी जे पाहिले ते सांगू लागले. कृष्णाने उखळ ओढीत ओढीत नेले, दोन झाडांच्या मधून जबरदस्तीने स्वत: निघाले व उखळही बाहेर काढू लागले त्यामुळे वृक्ष खाली कोसळले. पण ते वृक्ष पडता पडता त्यातून दोन पुरुष बाहेर पडले. ते काही तरी कृष्णाशी बोलले. पण ते आम्हाला काही समजले नाही. त्यानंतर ते पुरुष गुप्त झाले. पण हे सर्व काही त्या प्रेमळ गोपीकांना मानवले नाही. त्यांनी मात्र या भयंकर घटनेतून कृष्ण सुखरूप राहिला याचे नवल वाटून, देवाचे आभार मानले.

श्री संत गुलाबराव महाराज म्हणतात ही कथा जो ऐकेल किंवा वाचेल त्या भक्तावर देव कृपेचा वर्षाव करील.

ooooooooooooo

5

¶knËZtMo Am»¶mZ

भगवंताचे चिंतन मनापासून केल्याने त्याचा सहवास खरोखर मिळतो– यावरील कथानक.

एकदा श्रीकृष्ण सर्व सवंगडयासोबत वनात खेळायला गेले. सर्वत्र हिरवी वनराई होती. झाडांना सर्वत्र फुलोरा आल्याने वनाची शोभा अतिशय वाढली होती. गाई वासरांना चरायला इतरस्तत: सोडले होते. पण भूक लागल्यावर खाण्यासाठी म्हणून काही जिन्नस किंवा शिदोरी बरोबर आणली नव्हती. सर्वांना भूक लागली होती तेव्हा ती सर्व मुले खायला जवळ काही नाही पाहून घराच्या वाटेने लागली होती. पण तरी भूक धरवेना म्हणून कृष्णाला मुले म्हणाली कृष्णा आता भूक धरवत नाही. काही खायला पाहिजे होते. गाईचे दूध काढून पिववले जात नाही. आता अन्नच हवे आहे. अरे हरि ! या वनात खाद्य कुठे शोधावे ?कृष्ण म्हणाला अरे गड्यांनो याच वनात पलिकडे अनेक ब्राह्मणांनी ज्योतिष्टोम नावाचा यज्ञ मांडला आहे. त्या यज्ञासाठी तेथे अनेक ब्राह्मण मंडळी त्यांच्या कुटुंबासहित व यज्ञ सामग्री सहित आली आहे. तेव्हा त्यांना म्हणावं या यज्ञाद्वारे ज्या प्रभुला हविष्यान्न देतात त्या प्रभुलाच भूक लागली आहे. एखादे तरी पात्र

त्याला वाढून द्यावे. अशी विनंती करा. कृष्णाच्या सांगण्याप्रमाणे मुलं त्या यज्ञशाळेत गेली. त्यांनी यज्ञ करणाऱ्या ब्राह्मणांना अन्न मागितले. त्यामुलांचे बोलणे ऐकून ब्राह्मण पत्न्यांना त्यांची कणव आली आणि त्या पात्र वाढून आणण्यासाठी आत गेल्या तेवढयात अजून "यज्ञदेवाला नैवेद्य झाला नाही" असे सांगून त्या ब्राह्मणांनी त्या मुलांना हाकलून दिले.

इकडे त्या मुलांनी घडलेला सर्व प्रकार श्रीकृष्णाला सांगितला. तिकडे काही ब्राह्मणांनी याच कृष्णाने चोऱ्यामाऱ्या करुन संपूर्ण गोकुळ भ्रष्ट केले. सर्व गोकुळ याच्या त्रासले त्रासाने मग कशाला त्याला अन्न द्यावे? मुलांकडे दुर्लक्ष करून ब्राह्मण यज्ञ करण्यास बसले. आणि त्यांचे मंत्र सुरु झाले.

कृष्ण सवंगडयांना म्हणतो. गड्यांनो तुम्ही त्या ब्राह्मणांना अन्न मागू नका. यज्ञ शाळेत मागच्या दाराने जा तिथे बायका स्वैंपाक करीत असतील. तिथे जाऊन अन्न मागा. कृष्णाला भूक लागली आहे असे सांगा. नक्की अन्न मिळेल. कारण त्या बायकांमधे काहीही कावेबाजपणा, कपट नाही. मजविषयी त्यांच्या मनात प्रेम आहे. आईच्या वत्सलतेने त्या मला अन्न देतील. अशा त्या सर्व स्त्रीया मनाच्या निर्मळ आहेत.

कृष्णाच्या सांगण्याप्रमाणे ते गोपाळ यज्ञशाळेतील स्त्रीयांकडे गेले. त्यांना असे दिसले की ब्राह्मण "स्वाहा ! स्वाहा"! असे शब्द म्हणण्यात तल्लीन आहे. यज्ञ झाल्याबरोबर नैवेद्यासाठी अन्न शिजवून तयार आहे. म्हणून मधल्या रिकाम्यावेळी त्या बायका "कृष्ण कृष्ण जय कृष्ण कृष्ण" असे म्हणत कृष्णाचे चिंतन करीत होत्या. त्यांना पाहून कृष्णाचे गडी त्यांना अन्न द्या म्हणून विनवणी करु लागले. तुमचा विष्णुयाग पूर्ण करण्यासाठी कृष्ण अन्न मागतो आहे. असे ऐकताच त्या सर्व प्रेमळा यज्ञपत्न्या उठल्या आणि अन्न मोठमोठाल्या पात्रात घेऊ लागल्या.

पात्र भरता भरता एक म्हणते याच्या बारश्याच्या वेळी गवळ्याच्या घरी मुलगा झाला आमच्या घरी झाला कां ?कशाला पाहायला जावे लागते त्याला ? असं माझा नवरा म्हणाला म्हणून त्याला पहायला तेव्हा नवऱ्याच्या धाकाने गेले नव्हते. ती संधी त्याला पाहण्याची आम्ही गमावली. पण आता आपण त्याला पाहायला जाऊच . तिथे गेलो की त्याच्या पायावर डोके ठेवू. असे म्हणून अन्नाचे हारे भरुन चालू लागल्या. पण एकीचे दुर्दैव आडवे आले. ती निघणार, तोच तिचा नवरा पाकशाळेत (स्वयंपाकघरात आला) आला. त्याने तिच्या हातातील पात्र म्हणजे वाडगे ओढले. काय गे ? नवऱ्याची सेवा त्याने सांगितलेले

करण्याचे सोडून तिकडे कुठे निघालीस? तेव्हा ती म्हणते तो कृष्ण देव आहे. देव मिळवण्यासाठीच तुम्ही यज्ञ करता ना? मग त्याच्याच दर्शनास्तव जाते आहे. असे म्हणाताच ब्राह्मणाचा संताप अनावर झाला. त्याने तिचे हात दोराने एका खांबाला बांधले. हातात वेताटी(बारीक बांबूची लांब काडी) घेऊन खूप मारले. माराने ती मेल्यासारखी झाली. नवरा यज्ञशाळेत निघून गेला. ती बाई म्हणते नवऱ्याला, या शरीराने तुमच्याशी लग्न लावले ना ! मग हे शरीर तुम्ही दोरांनी बांधून ठेवले. या शरीराने मी कृष्णाकडे जाऊ शकत नाही. पण मनाने तर जाऊ शकते. तिच्या बोलण्याकडे तिच्या नवऱ्याचे लक्ष नव्हते तिला बांधून तो यज्ञ शाळेत निघून गेला. मग तिचा देह तिथेच राहिला; मनाने मात्र ती कृष्णाकडे गेली. कृष्णाविषयीच्या अति प्रेमाने ती कृष्णापर्यंत पोहचली. प्रपंचात(संसारात) नवऱ्याचा त्रास, आणि संसारातल्या त्याच त्याच निरस गोष्टी करुन कंटाळलेली असल्यामुळेच मनाला कृष्णाच्या लीला व रुप त्याचे नाव यांचे अतिशय प्रेम लागले. तिच्या गळयात एकावळी होती त्या एकावळीने एका कृष्णाचेच सतत स्मरण चालू असायचे. त्या कृष्णप्रेमाच्या ओढीनेच ती मनाने त्याचे पर्यंत पोचली आणि कृष्णाच्या हृदयाशी एकरुप होऊन शांत झाली.

इकडे यज्ञात मंत्र म्हणत असलेल्या ब्राह्मणांना कुणीतरी सांगितले. अहो ! तुमच्या बायका गेल्या त्या गवळ्यांच्या पोरांकडे, तुम्ही बसा मंत्र म्हणत ! ज्या ब्राह्मणानी आपल्या बायकोला दोराने बांधले होते. त्याने मोठया अभिमानाने छाती ठोकून सांगितले. माझी बायको गेली नाही. जाईलच कशी ? मी तिला बांधून ठेवली आहे. केवळ माझी सोडून बाकी सर्वांच्या बायका गेल्या त्या गवळ्याकडे; त्यामुळे त्यांनी आता यज्ञ वगैरे काही करु नये. संन्यासी व्हावे. कारण त्यांच्या बायका त्यांच्याकडे नाहीच. माझी मात्र आहे त्यामुळे मी एकटाच काय तो यज्ञ करण्यास योग्य आहे. त्याचे हे गर्वाचे बोलणे ऐकून बाकी ब्राह्मण म्हणाले. मग आधी या क्षणी दाखवा ना तुमची पत्नी ?

आपलं म्हणणं खर करुन दाखविण्यासाठी ब्राह्मण स्वयंपाकाच्या जागी गेला. जिथे बायकोला बांधून ठेवली होती. तिचे दोर सोडले. गाठी सोडल्या. ती काही बोलेना हे पाहून ब्राह्मण बाकीच्या ब्राह्मणांना म्हणतो. अहो! तिला बांधून ठेवली म्हणून ती माझ्यावर रागावली आहे. म्हणूनच माझ्याशी बोलत नाही. तिला ब्राह्मण म्हणतो. अग ! आता सोडलेना तुला! मग बोलना. अग! डोळे उघड. तरी ती बोलेना की डोळे उघडीना. हे पाहून ब्राह्मण तिची मनधरणी करतो. तोंडावरुन हात फिरवून म्हणतो अग उठ ! रागावू नको. मी तुला छान दागिना करुन देईल. पण तरी ती बोलेना. मग हलवू लागला पण तिला चेतना

नव्हती. तिचा श्वास बंद झालाय; हे त्याच्या लक्षात आले. आणि मग ब्राह्मण ओरडला मेली हो ऽ ही. माझे भाग्य फुटले. ती मला सोडून गेली. तेव्हा बाकीचे ब्राह्मण म्हणतात अरे तू तुझ्या बायकोचे प्रेत तरी डोळयांनी इथे पाहत आहेस. आमच्या बायका तर केव्हाच गेल्या. त्यामुळे पाहण्याचा संभवच नाही.

इकडे कृष्णाकडे गेलेल्या बायका कृष्णाला पाहताच म्हणतात. अरे ! अरे ! भुकेने तोंड कसे सुकले हो कृष्णाचे. खरोखर यशोदेला याचे प्रेमच नाही, कळकळ नाही. म्हणूनच शिदोरी (अन्न,डबा) बांधून न देता वनात पाठविला. या वनात आमची यज्ञशाळा नसती तर याला आणि या बाकीच्या गोपाळांना कुणी खाऊ घातले असते? चला आता आपणच त्याची आई होऊन याला खाऊ घालू . आणि याच्या जवळच राहू. आता पुन्हा यज्ञशाळेकडे किंवा घराला जायचेच नाही. कृष्णाच्या बरोबरच राहायचे असा मनाचा निश्चय करुन कृष्णाला म्हणतात – कृष्णा आता आम्हाला तुझ्याबरोबरच ठेव. पुन्हा यज्ञशाळेकडे जा म्हणू नकोस. तेव्हा कृष्ण म्हणाला – या! तुमचे स्वागत आहे !

मग सगळ्यांनी मिळून गोपाळकृष्णाला आणि गोपांना खाऊ घातले. कृष्ण म्हणाला वा ! आज सुग्रास अन्न जेऊन तृप्त झालो. आता तुम्ही तुमच्या घराला जा. असे कृष्णाने म्हटल्याबरोबर त्या सर्वांचे मुख कोमजले. कृष्णाला त्या म्हणतात आता परत जा असे पुन्हा म्हणू नकोस रे. जा म्हणायचेच असेल तर आम्हाला तू तुझ्या हाताने संपव. आता आम्हाला आमची मुलं नवरा घरात परत घेणार नाही. तेव्हा आम्हाला मारुन टाक; पण परत धाडू नकोस. अशी त्यांची काकुळतीने केलेली प्रार्थना ऐकून कृष्ण सद्‌गदीत झाला. कृष्ण म्हणाला मी सांगतो तुम्हाला की, आता तुमचे पती, मुलं कुणीही तुम्हाला वाईट बोलणार नाही. उलट तुमचे गुणगान करतील. आता येथून पुढे तुमचे पती तुम्हाला बरोबर घेऊन यज्ञ करतील. यज्ञाचे पुण्य मात्र तुम्हालाच मिळेल ते तुमच्यावर रागावणार तर नाहीच; उलट प्रेम करतील.मात्र तुम्ही ज्या प्रेमाने येथे आलात तेच प्रेम तोच जिव्हाळा माझेविषयी तुमच्या मनात राहील; तरच ते चांगले वागतील. कृष्णाचे बोलणे ऐकून त्या घरी आल्या आणि खरोखरच चमत्कार झाला. त्या सर्व स्त्रीयांचे पती मवाळ झाले. त्यांच्याशी चांगले बोलू लागले, चांगले वागू लागले. आणि वर म्हणू लागले, या आमच्या बायकां कृष्णाचं प्रेम मिळविण्याच्या कामी सफल झाल्या त्यांच्या मुळे आम्ही ही धन्य झालो.

ooooooooooooooo

6

nyVZm hmoj

एकदा बाळकृष्ण भल्या पहाटे अंग हलवून आळस द्यायला लागलेले पाहून, आता हा माझ्या सकाळच्या घाईच्या कामामधे व्यत्यय आणील हे लक्षात येताच; त्याला यशोदा जोजवीत राहिली. जशी सकाळ होऊ लागली तशा कृष्णाला बघायला गोपिका आल्या. त्याला पाळण्यात पाहून मनानेच त्यांनी आपली दृष्ट न लागो म्हणून (आपलेच हात ओवाळण्याची क्रिया करुन) आपलाच प्रेमभाव ओवाळून टाकला. त्या शामसुंदर कृष्णाला निजलेला पाहूनही गोपींना असं प्रेम दाटून येत असे. असा हा आनंद सोहळा नंदाच्या वाडयात रोजच होत असे.

तिकडे (कंसा ! ज्या बहिणीच्या रथाचे तू सारथ्य करीत आहेस तिच्याच पोटी जन्माला येणारा आठव्या क्रमांकाचा मुलगा तुझे प्राण घेणार आहे. म्हणजे तुला मारणार आहे. अशी आकाशवाणी कंसाने ऐकली.) आकाशवाणी ऐकून प्राणभयाने घाबरा झालेल्या कंसाला, मला मारणारा देवकीपुत्र गोकुळात आहे; हे कळले होते तेंव्हा त्याला मारायला आज कुणाला पाठवावे या विवंचनेत राहून अनेकांना रोजच विचारीत असे ; की – आज कोण जाणार शत्रूला मारायला ?

कंसाचा प्रश्न ऐकून प्रधानमंत्री म्हणतो महाराज! व्रजात (गोकुळात) बाळंतिणी पुष्कळ आहेत. त्यामुळे कुणा गोपीचा बाळ ! तुमचा होईल काळ. हे कसं ठरविणार? एखाद्या गोपिचा बाळ उगाचच मारला जाईल हे योग्य नाही अशा वेळी काय करावे ? प्रधानाचे बोलणे ऐकून कंस संतापला. यांना माझा जीव वाचविण्याची चिंता नाही. दुसऱ्याचा बाळ नाहक मरेल याचीच चिंता करीत आहेत. 'हे सर्व तुम्ही मला सांगू नका', माझा जीव कसा वाचेल हे पहा. असे तो दुष्ट कंस प्रधानास म्हणाला. तितक्यात पूतना कंसाकडे आली. ती म्हणाली मी तुझे मीठ खाल्ले आहे. तेव्हा मिठाला जागण्यासाठी तुझ्या मनाप्रमाणे काम करील. तू चिंता करु नकोस. 'राजा' प्रजेचा मायबाप असतो. तो सुखी असावा ; म्हणूनच मी तुझ्या हितासाठी गोकुळात जाणार. कंसाला तिचे बोलणे ऐकून संतोष वाटला. त्याने पूतनेची प्रशंसा केली. आणि तिच्या गौरवासाठी तिला एक

भरजरी साडी नेसविली आणि म्हणाला 'माझा काळ असलेला बाळ', मारण्यात तुला यश मिळो ! विजयी होऊन परत ये.

आता कंसाच्या काळाचा अंत करण्याचा विडा घेतल्यामुळे त्या कामात सिध्दी मिळविण्यासाठी काय करावे, कसे करावे याचे चिंतन मनन सुरु झाले. श्री गुलाबराव महाराज म्हणतात योगी लोक त्या कृष्णाला मिळविण्यासाठी, त्याचे दर्शन घेण्यासाठी वेगवेगळी साधने करीत असतात त्याच्या नामाचे मनात अखंड चिंतन करीत असतात. त्यांचे असे करणे देवाच्या प्रेमातून उद्भवलेले असते. पूतनेचेही त्यांच्याच प्रमाणे चिंतन चालले होते.पण ते कृष्णाला मारण्याच्या हेतूने होते. योगी व पूतना यांची क्रिया सारखीच पण हेतू मात्र वेगवेगळा आहे.

पूतनेला कृष्णाला मारण्याचा उपाय सुचला तिने आपल्या स्तनात जालिम विष भरून घेतले. आणि पूतना गोकुळाकडे निघाली. श्री महाराज म्हणतात; राक्षसांना
'औषध सिध्दी' म्हणजे बऱ्याच वस्तू, पदार्थ प्राप्त करुन घेण्यासाठी वेगवेगळी रुपं धारण करण्याची सिध्दी प्राप्त झालेली असते. तशी ती पूतनेजवळही होती. म्हणूनच तिने 'कालकूट'(भयंकर तीव्र विष) स्वतःच्या स्तनात भरुन घेतले. आणि स्वर्गात असणाऱ्या एखाद्या अप्सरेप्रमाणे सुंदर रुप घेतले. रस्त्याने चालता चालता करीत असलेले हावभाव, आणि तिचे देखणेपण पाहून इतर अप्सरांना आपल्या रुपातील कमीपणा जाणवून, तिच्यापुढे त्यांना लाज वाटू लागली.

गोकुळात शिरताच कोणत्या कोणत्या घरी बाळंतीणी बाया आहेत. याचा शोध घेवू लागली. जिथे जिथे बाळ बाळंतिण दिसेल त्या घरात जाऊन समोर कुणी नाही असे पाहून त्या बाळाला दूध पाजायला घ्यावे, स्तनाला ओठाचा स्पर्श होताच ते बाळ मरावे. मग ते बाळ मेले की, त्याला खाली टाकून दुसऱ्या घराची वाट पूतनेने धरावी. अशाप्रकारे लहान बाळे मारण्याचा तिने सपाटाच लावला. त्यामुळे 'माहामारी' सारख्या साथीच्या रोगात गावंची गावं ओस पडायची. म्हणजे माणसं मरुन गावात शुकशुकाट व्हायचा. तशी गोकुळातल्या लोकांना तेथील बाळांनाच संपविणारी कुण्या रोगाची साथ आली आहे; असे वाटू लागले. घरोघरी बाळं मेलेली असल्याने सर्वत्र रडारड सुरु होती. मात्र आमच्या घराकडे कधी येईल ही पूतना याची वाट कृष्णदेव पहात होते.

दिसायला सुरेख सुनयना, गौरवर्णा(गोरी) अशी पूतना नंदाच्या वाडयात घरासमोर येऊन उभी राहिली. तिला पाहून यशोदा म्हणते बाळाला पाहायला

कोणी गोपिका आली आहे. गावात जे घडले ते यशोदेला कळले नसल्याने तिच्या येण्याने काही वाईट होईल अशी साधी शंका देखील तिच्या मनाला शिवली नाही. कृष्णाची आई 'यशोदा' मुळातच अगदी साधी भोळी, प्रेमळ स्वभावाची होती. त्यामुळे कुणाच्याही विषयी तिच्या मनात वाईट भावना येतच नसे. पूतनेला पाहताच ती बाळाला बघायला आली येवढेच वाटून, मी पाण्याला जाते. बाळ पाळण्यात आहे; घे त्याला बघ आणि त्याच्या दर्शनाचा आनंद घे असे तिला सांगून गंगेसारख्या निर्मळ मनाची यशोदा पाणी (गंगा) आणायला निघून गेली.

जाता जाता वाड्यात रहात असलेल्या रोहिणीला "चल पाण्याला जाऊ या ग !" म्हणून यशोदेने आवाज दिला. (रोहिणी ही वसुदेवाची दुसरी पत्नी आणि बलरामाची आई होती.) रोहिणी म्हणते मला ही गोपिका चेहऱ्यावरुन जरा कपटी वाटते. त्यामुळे मी वाडयात बाळाकडे लक्ष देण्यासाठी थांबते ; (त्यावर यशोदा म्हणते नाही ग मला ती कपटी नाही वाटली. अगं बाळाला पाहायला रोजच कुणी तरी गोपिका, गोप येतच असतात. तशीच तीही आली असेल. तेव्हा तू काळजी करु नकोस. पाणी भरायला चल.) रोहिणीलाही यशोदेची आज्ञा मोडवेना. (ती वयाने रोहिणीपेक्षा मोठी होती.) म्हणून दोघी पाण्याला गेल्या.

इकडे पाळण्यात निजलेला गोजिरवाणा कृष्ण पाहून पूतना म्हणते– `किती रे सुंदर आहेस तू ; तरी पण कठोर होऊन मी तुझा प्राण घेणार. जर माझ्या पोटी आला असतास तर असे झाले नसते. माझा मुलगा म्हणून प्रेम केले असते. असे म्हणून प्रेमाने त्याला पदराखाली घेतले. आता तुला मारते. पुढे माझाच बाळ होऊन जन्म घे. असे पूतना म्हणाली.

कपटीपणा, दुष्टपणा सांगण्यासाठी 'काळा' हा शब्द वापरतात. निळा रंग विशाल निर्मळ, स्वच्छ आकाशासाठी वापरतात. निळया ओठाला काळे, विषाने भरलेले स्तन, स्पर्श करताच पूतनेचे काळेपण संपले. निळाई उरली. शाम निळा सावळा आहे त्याच्या निळाईने म्हणजे 'अमृत' स्पर्शाने पूतनेचे काळे कृत्य, तिचा राक्षसी देह (शरीर) सारेच संपले. मग तोही निळा व तीही निळी दिसू लागली. कृष्णाच्या देखण्या रुपाचे क्षणभरच दर्शन क्षणभराचा त्याचा सहवास तिच्या मनाची कठोरता आणि दुष्टपणा घालविण्यास कारण ठरला. 'आम्ही युगाचे दुर्जन क्षणात सज्जन पश्च्यात्तापे' या वाक्प्रचाराप्रमाणे पूतनेला पश्चाताप झाला होता. कृष्णाला पाजण्यासाठी जवळ घेतांना तिच्या दुष्ट काळजाला

पाझर फुटला, डोळयांना अश्रुधारा लागल्या होत्या. देवाने सर्व विष पिवून मागून सर्व दूधही पिऊन टाकले. त्या मागून तिचे प्राणही ओढले.

प्राण ओढल्यावर जीव कासावीस होऊ लागला. मग ती कृष्णाला म्हणाली तुझ्या गोकुळाकडे पुन्हा नाही येणार. हे श्रीहरी सोड मला ! तिची विनवणी तिचा आकांत सारेच व्यर्थ ठरले. तो तिला सोडीना. तेव्हा पूतनेला वाटले याची आई याला रोज दूध पाजूनही जीवंत कशी काय राहिली. धन्य आहे ती ! आणि तिची शक्ती ! आता सोड रे कृष्णा! अशी आर्जव करते. आता पुन्हा जन्माला घालू नको तुझ्या शिवाय मला कोणी नाही. तूच बापमाय असे शेवटी जीव जाता जाता ती बोलली. आणि देह पडला. आता तिचे मायावी धरलेले सुंदर रुप संपले ; राक्षसी रुप प्रकटले. अति भयंकर अशा निपचित पडलेल्या राक्षसी देहावर कृष्ण खेळत पडला होता.

तितक्यात यशोदा, रोहिणी व इतरही गोपिका पाणी घेऊन आल्या. येवढया भयंकर राक्षसीच्या प्रेतावर आपला बाळ खेळत असलेला पाहिला. आईचे ह्रदय आपल्या बाळाला काही बाधा तर होणार नाही ना ! या भीतीने व्यापले. भीतीने ती ओरडू लागली. अहो उचला माझा बाळ ! धावा! धावा ! नंतर कृष्णही खूप भय वाटल्याप्रमाणे रडू लागले त्यामुळे त्याला कोणतीही बाधा होऊ नये म्हणून यशोदा त्याचे कान फुंकू लागली.

राक्षसी पूतनेचे ते प्रचंड व जड झालेले शरीर ओढून निघेना पाहून, कुऱ्हाडीने तुकडे तुकडे करुन वाडयाच्या बाहेर काढले. यमुनेच्या काठी तिचा अंत्यसंस्कार केला. मंत्राग्नी दिला. लोक घराकडे वापस येताना स्मशानात घडलेली नवलाईची गोष्ट एकमेकांना सांगत होते; अग्निचा स्पर्श होताच पूतनेच्या देहाला सुगंध सुटला होता ; राक्षसी असून कुठलाही दुर्गंध नव्हता. निर्मळाचा संग तिला होताच जड व पापी शरीरही निर्मळ झाले होते. तिच्या जीवाचे सोने झाले. सोन्याला सुगंध सुटला ; आणि तो संपूर्ण गोकुळात भरुन राहिला.

gwJSYXoD${ZewÜXHb$ar `hr&

h[aén mhr Emcr `J&&

00000000000000

7

H¥$îUVwm

गुरुशिवाय हरिभक्ती साधणे तसंच वडिल–माणसांच्या मार्गदर्शनाशिवाय संसार चांगला होणे, हे दोन्हीही अशक्य, हे जाणून एकदा नारदमुनी कृष्णस्त्रियांना भेटायला द्वारकेला आले. या कृष्णपत्न्यांची हरिवर प्रीती कित्ती आहे हे पहावेच लागेल. त्यासाठी देवर्षी द्वारकेला आले.सत्यभामेच्या भवनापुढे जाताच सत्यभामा द्वारापुढे दिसली. नारदांना पाहून तिने नुसता लवून नमस्कार केला ; आणि हात जोडून या ना! नारदा ! असे म्हटले खरे, पण त्या बोलण्यात, नमस्कारात एकप्रकारची आढयता दिसली. ते पाहून नारदांना वाटले की यांना आपण कृष्णपत्नी असल्याचा अहंकार झाला आहे. यांच्या पूर्वजन्मी यांनी तप करुन हा कृष्ण पती म्हणून प्राप्त केला आहे. पण ते तप, पुण्य सरताच पुन्हा सामान्यताच, म्हणजे अनेक जीवांना जे संसरण वाटयाला येते; तेच यांनाही येणार. म्हणजेच या संसार सागरात बुडतील हा विचार करता करताच मनापमानाचा विचार न करता नारद आत गेले. आसनस्थ झाले. मग भामिनी कुशल मंगल विचारते ; आणि चरणांवर डोके ठेवतांना नारदांना म्हणते नारदा नमस्कार करते ! मला आता जन्मोजन्मी कृष्ण पती मिळावा असा वर द्यावा. नारदा ! मागले जन्मीच्या तपाचे फळ म्हणून या जन्मी कृष्णपती मिळाला. पण या जन्मी मी काही सुकृत केले नाही. मी जेव्हा जेव्हा मनुष्य (स्त्री) जन्माला येईल तेव्हा तेव्हा मला कृष्ण पती मिळावा. आणि हे तुमच्या आशीर्वादाशिवाय होणे शक्य नाही. म्हणून कृष्णनाथ माझ्या आधीन होईल असा वर द्यावा नारदा !

सत्यभामेचे बोलणे ऐकून नारद स्तब्धच झाले. कारण वरील बोलण्यातून तिचे अज्ञान प्रकट होत होते. आणि ही कृष्ण पत्नी झाली असून येवढी अज्ञानी कशी काय राहिली न कळे ?

भामेच्या बोलण्यातून ती पुन्हा पुन्हा जन्म मागत आहे. म्हणजेच या नश्वर संसाराची व संसरणाची (येणे–जाणे)आशा करीत आहे. शिवाय हिच्या दर जन्माचे वेळी त्या अजन्म्याने (कृष्णाने) सुध्दा मनुष्य जन्मात यावे यांचे पती व्हावे आणि तेही यांच्या अधीन रहावे या शब्दातून भामेचा सवतीमत्सर डोकावतो आहे. हे स्पष्टच आहे.

मी देवाची लाडकी व सुंदर राणी आहे हा अहंकार आपण व्यर्थ

बाळगला याची तिलाच जाणीव होवून लाज वाटावी असे काही तरी घडवून आणावयास हवे. तेव्हांच हा क्षुद्र विचार हिच्या मनातून जाईल आणि कृष्ण हा सर्वच जीवांचा यजमान आहे हे कळेल व ती त्याला आपल्या अधीन ठेवण्याच्या ऐवजी सर्व भावाने आपणच त्यांच्या पायावर समर्पण केले (आत्मनिवेदन भक्ती) पाहिजे; याची जाणीव होईल. अन्यथा नित्याचा कृष्णसहवास व कृष्णदर्शन सारे व्यर्थच जाईल.

'VdUb~wS>VrcAmVm¶mgH$i &
H¥$îUVn'$i gaVm Om¶ &&'

असा विचार नारदांना आला.

कृष्ण हा यांचाच नाही तर त्रैलोक्यांचा नाथ आहे. हे भामेला कळत नाही. हरिचे शरीर आपल्या सारखे नाही. आपण त्याची पत्नी जन्मोजन्मी व्हावी असा हट्ट धरीत आहे. जन्मोजन्मी त्यांची सेवा करायला मिळावी असे म्हणत नाही. त्यामुळे हिच्या मनात संसरणाचीच इच्छा आहे. संसरणातून सुटणे हेच मानव जन्माचे ध्येय आहे हे हिला माहित नाही. तेव्हा हिचा अभिमान घालवून, प्रभुपाय आपल्याला अंतरतील की काय ? अशी तळमळ निर्माण करावयास काही तरी युक्ती केली पाहिजे असा विचार करुन नारद कामाला लागले.

नारद म्हणतात तुझे म्हणणे ऐकतो काय कृष्ण? सत्यभामा म्हणते हो तर ! अहो ते माझ्या रुपावर मोहित झाले आहेत. त्यांना माझ्या इतकी कोणी आवडत नाही. वर वर सर्वांशी गोड गोड बोलतात. पण माझ्या दारी पक्षाप्रमाणे डोलत असतात. मी जसे म्हणते तसे ते ऐकतात, व त्या प्रमाणे कृती करतात. नारद म्हणतात होय का ? तर मग मी काय म्हणतो ते मन लावून ऐक.

जन्मोजन्मी नारायण हाच पती होण्याकरीता पुष्कळ पुण्य आपल्या गाठीशी पाहिजे.आणि सर्व पुण्यात दानाने मिळविलेले पुण्य अतिशय थोर असते. तेव्हा दान सुध्दा आपल्या आवडीच्या वस्तूचे करायचे असते. कृष्ण तुझा सर्वात आवडीचा ना! मग त्या कृष्णाचेच दान कर. मीच घेतो ते दान. पण ही गोष्ट द्वारकेत कुणालाच कळता कामा नये. गोपनीयता ठेव. मग जन्मोजन्मी कृष्णपती तुला मिळेल. असे नारद म्हणाले. नारदांचे हे बोलणे ऐकून जन्मोजन्मी मला कृण्ण पती मिळेल या भावनेने सत्याभामा अभिमानाने आणखीच फुगली.

तितक्यात श्रीकृष्ण बाहेरुन सत्यभामेच्या घरी आले. दार वाजविले. भामे दार उघड असे म्हणाले. सत्यभामा कृष्णाला म्हणते. उभे रहा ! उघडते ! आणि नारदाकडे वळून म्हणते पहा माझ्या बोलण्याने ते थांबले. दुसरीकडे गेले नाही. नंदाचा सुत कसा माझ्या म्हणण्यात आहे. नारद म्हणाले. बरे आहे. आता

दार उघड! आणि त्यांना आत घे. मग भामेने दार उघडले.

नारदांना पहाताच कृष्णाने त्यांना नमस्कार केला. आशीर्वाद देवून कृष्णाला म्हणाले इकडे सर्व अज्ञानाची साठवण आहे. तेव्हां काय करावे. मग देवाने त्यांना खुणेने सांगितले ‘मनी वाटे ते करणे.’

कृष्ण म्हणाले माझा काही उपाय चालत नाही. तुम्ही करा काय सुचेल ते. मी भामेला वश आहे असे दाखविण्यासाठी देव म्हणतात ‘खूप श्रमली’, ये; तुझे पाय दाबून देतो. थोडी झोप घे. तिला ही छान वाटले.

ती म्हणते अहो तुमच्या पाया पडते. माझ्या मना प्रमाणे एक गोष्ट करा. तुम्ही सर्व नात्यांवर पाणी सोडा, आणि मोकळे व्हा. मग मी तुम्हाला दान देते, या नारदांना. कृष्ण म्हणतात तुझ्याठिकाणी माझं मन इतकं गुंतलं आहे की तू जे म्हणशील ते मी करील. तसंही माझ्या मनात तेच आहे की नारदांबरोबर निघून जावं. तू माझ्या मनातली गोष्ट ओळखलीस सर्व स्त्रियांत चतुर आहेस . मग नारदांना आणखी आतल्या दालनात बोलावून बसण्यास आसन दिले. हातात पाणी घेतले. दानासाठी वचन बोलली. ‘कृष्ण जो का माझा पती प्रतिगृहयतां या रिती । नारदांनीही प्रतिगृहणामि म्हणोनी । उचलिला मोक्षदानी।।’ दान घेतल्यावर काही विनोद करुन नारद निघाले.

‘H$SlUmA{mhIVr {XYcSnmoVS>S&

Mmcao gwJS> `w{Z ahUb&&’

कृष्णाच्या हाती एक पोतं दिलं आणि नारद म्हणाले त्याला— आता तू घराची आशा सोड. इथले विलासी जीवन विसर. आणि माझ्या बरोबर चल. आला नाहीस तर तुला माझा क्रोध माहितच आहे. मी तुला बांधून घेऊन जाईल. घे माझी वीणा आणि हा टाळ धर. कृष्णाने ते हाती घेतले. हात थरथर कांपत आहे असे दाखविले, पण मनात मात्र त्यांना या नाटकामुळे हसू येत होते.

बरेच दूर जाऊन कृष्णाला एका झाडाखाली बसवून नारद द्वारकेत गेले. देवकीमातेला सांगितले, सत्यभामाने कृष्णाला दान केले. आणि ते मलाच दान दिले. आता मी कृष्णाला परत देणार नाही. ब्राह्मणाला दिलेले दान कसे परत मागाल ? असं सांगून नारद निघून गेले.

इकडे देवकीमाता कृष्णाच्या बाकीच्या स्त्रियांना एकत्र करुन स्वत: त्यांच्या बरोबर सत्यभामेकडे गेली. तिला विचारते कुठे आहे कृष्ण? सत्यभामेने मौन धरले. ती काही सांगेना. वा ग वा ! असे कसे दान दिले कृष्णाला! आणि तो ठकडा नारद ! त्यानेही बरा नेला. देवकी चिडून म्हणाली सत्यभामेला. काय ग ? आज पर्यंत नवऱ्याचं दान दिलं होतं काय कुणी ? कोणत्या शास्त्रात

नवऱ्याचं दान करण्याचं सांगितलं आहे; सांग बरे? तो नारद आकाशातून फिरतो. माझा बाळ त्याच्या बरोबर गेला. या सूर्याच्या तापाने तो करपून जाईल

हो ऽ ऽ ! आकाशाकडे पाहून म्हणते हे सूर्यादि देवतांनो माझा बाळ मला परत द्या हो ऽ ! रडू लागली.

थोडयाच वेळात ही वार्ता सर्व द्वारकेत पोचली.

‘अवघी धावली द्वारका । नर आणि बायका ।
नारदासी शरण जाती । म्हणती द्यावा जी श्रीपती ।।’

कृष्णाच्या बायका सर्व नगरवासी सारेच त्या झाडाखाली नारदांजवळ जाऊन कृष्णाला परत द्या म्हणू लागले. नारद म्हणतात दान कुणी परत देतात कां, आणि कुणी मागतात तरी कां कधी ? प्रजा म्हणू लागली अहो! त्याच्या ऐवजी दुसरे काही घ्या. पण आमच्या कृष्णाला परत द्या. भीक मागतो ही तुम्हाला नारदा ! सर्व जण नारदांपुढे पदर पसरु लागले. आणि सत्यभामा सर्वांच्या मागे आपले तोंड झाकून हा सर्व प्रकार पहात होती.

नारद म्हणाले कृष्णाला तू काय आपल्या आप्तांकडे पहात आहेस? पुढची वाट चालू लाग ; चल देवांनी देवकीकडे केविलवाण्या नजरेने पाहिले.

देवाचे सुकलेले तोंड पाहून देवकी रडू लागली. नारदांच्या पायावर पडली आणि त्यांना पुत्र दान मागू लागली.

त्या सर्वांची अशी तगमग पाहून नारद म्हणाले बरे देतो पण याच्या ऐवजी दुसरे काय द्याल तुम्ही ? सर्व नगरीचे लोक म्हणाले यांच्या भारंभार कांचन म्हणजे सुवर्ण देतो पण कृष्णाला परत द्या.

नारद म्हणतात ठीक आहे. नारदांनी ठीक आहे म्हणताच सत्यभामा विचार करते. हे बरे झाले. माझ्याजवळ स्यमंतक मणी आहे. त्यामुळे सोने माझ्याजवळ जास्त निघेल. त्याचाही तिला अभिमान होताच. त्यामुळे आतापर्यंत तोंड झाकून असलेली सत्याभामा मोठयाने म्हणते जारे माझ्या घरात खूप सोने मिळेल, ते आणा. दान जसे दिले तसे मीच माझ्या घरून सोने देऊन त्यांना सोडवूही शकते. बाकी बायका काय देणार येवढे सोने? असा अहंभाव तिच्या बोलण्यातला पाहून मुनी विचार करतात वा रे वा ! हिचा ताठा अजूनही गेला नाही.

मग पारडे आणले. कृष्णाला एकीकडे बसविले. सत्यभामेकडचे सोने आणून आणून त्या पारडयात टाकू लागले. सर्व स्त्रियाही आपले कडील सोने आणून त्या ब्रह्मांडनायकाला तोलून पाहू लागल्या.

सत्यभामेकडचे सर्व सोने पारडयात टाकून झाले. घरोघरचे, सर्व स्त्रियांकडचे सर्व सोने आणून टाकले पण व्यर्थ. श्रीकृष्णाचे पारडे तसूभर सुध्दा उचलले जाईना.

द्वारका सोन्याचीच होती. त्यामुळे लोकांनी घराचे काष्ट, पाषाण वासे तेही काढून आणले आणि पारडयात टाकले. आता द्वारका संपूर्ण टाकता येत नाही म्हणून, आ वासून लोक स्तब्ध राहिले. मग अष्टधातू सुध्दा पारडयात घालू लागले. पण तरीही ते पारडे केवळ हलले देखिल नाही. तेव्हा लोक म्हणू लागले.

हा कृष्ण बलाने भारी झाला आहे. हा नारद आणि हा कृष्ण दोघेही भारीच आहेत. एक कळलाव्या आणि एक हजारोनी बायका करणारा. दोघेही जबरदस्त आहेत.

असा हा सर्व प्रकार झाल्यावर देवकी माता म्हणाली याच्या समबली जगात काही नाही हे कळले बाबा ! म्हणून मी विनविते तुम्हाला नारदा ! आता आमचा कृष्ण असाच परत करा.

देवकीमातेचे हे बोलणे ऐकूण नारद म्हणतात. या सर्व समस्येतून ती भीमकबाला वैदर्भी ; तीच सोडवील. तिला बोलवा.

तुम्ही सर्व माझे ऐका. त्या भीमकीचे (रुक्मिणी)कृष्णावर फार प्रेम आहे. तिला आणा. ती काहीतरी मार्ग काढेल. असे नारदवचन ऐकून लोक रुक्मिणीच्या महालाकडे धावू लागले. तेव्हा नारद म्हणतात. सत्यभामे तूच घेऊन ये तिला. मग आपल्याने काहीच झाले नाही हे जाणून सत्यभामा पूर्णपणे ओशाळली होती. तिला लाज वाटू लागली. पण प्रसंगावर तोडगा काढण्यासाठी मात्र रुक्मिणीकडे तिला बोलवायला ती निघाली.

सत्यभामेने रुक्मिणीला घडलेला प्रकार सांगितला. आणि सुवर्णतुला जिथे होत आहे तेथे चलण्यास विनविले. रुक्मिणी हे ऐकताच चटकन उठली. तुळशीवृंदावनाजवळ गेली. तुळशीला नमस्कार केला. तुळशीला म्हणते. तुळशीमाते ! तुझ्या प्रिय कृष्णाला सोडविण्यासाठी काही साहय कर बाई. मी सर्व मत्सर सोडून तुझ्या पायावर मस्तक ठेवते पण कृष्णाला सोडव आता. अशी प्रार्थना केली. आणि तुळशीजवळच पडलेले एक पिकलेले तुळशीचे पान उचलले आणि सुवर्णाच्या पारडयाजवळ आली. रुक्मिणी कृष्णाला म्हणते देवा ! मी स्वत:ला तर तुमची पट्ट राणी म्हणवते; पण पट्टराणी कसली ? मी तुमची दासीच बरे !

दासी म्हणावे तर मी या जन्मात तुमची कधी सेवा केली नाही. तेव्हा दासीही म्हणवून घेण्याची मला लाज वाटते. तुझी सेवा करण्यासाठी पारड्यात

काही घालावे. तर ती वस्तू तरी माझी असायला हवी ना ! पण तसेही नाही. तुम्ही ब्रह्मांडाचे नायक आहात. तेव्हा सुवर्णही तुमचेच. त्यामुळे तुमची तुला करण्यासाठी माझे जवळ काही नाही. म्हणून नारदांना नमस्कार करते. आणि म्हणते नारदा ! तुम्हाला केलेल्या नमस्काराच्या पुण्यातला थोडा अंश यात घालते. त्वदीय वस्तु गोविंद तुभ्यमेव समर्पयेत् ! असे म्हणून नमन करते.

रुक्मिणी कृष्णाकडे पाहून म्हणते नाथ ! मला आपल्या लग्नाचा प्रसंग आठवतोय. माझे पत्र पाहून, (एका स्त्रीचे पत्र वाचून लगेच निघालो तिला वरायला असा भाव मनात न आणता) आपण चटकन निघालात मला नेण्याकरीता. वाटेत रुक्मिशी युध्द पण केले. रुक्मिला हरवून मला अंबेच्या देवळातून नेले आणि नंतर पाणिग्रहण (लग्न) केले. ; आणि आता मला येथेच टाकून आपण एकटेच नारदांबरोबर कां जात आहात. नाथा ! मीही तुमच्या बरोबर येते.

मुनिराया ! माझे दान मी माझ्याच हाताने तुम्हाला देते.मलाही पदरी घ्या हो ऽ ऽ !

देवकीमातेकडे वळून रुक्मीणी म्हणते.सासूबाई! आता माझी आशा करु नका. तुमच्या पुत्राची चिंता करु नका. जिथे ते आहेत (कृष्ण) तिथे मी असणारच. तेव्हा त्यांची सेवा करून राहीन मी.

वसुदेवांकडे वळून रुक्मिणी म्हणते मामंजी ! येते मी आपला आशीर्वाद असू द्या माझ्या पाठीशी. नंतर सर्व नगरवासियांकडे, आणि कृष्णांच्या सर्व स्त्रियांकडे पाहून म्हणते येते हं लोभ असू द्यावा. किंवा आपणही सर्व आमच्या सवे येणार असाल तर मी तुम्हाला यांच्या पट्ट राण्या करुन तुमच्या सेवेत राहीन कारण मी यांची दासी आहे म्हणजे पर्यायाने तुमचीही दासी माना बरे !

तिच्या या बोलण्याने सर्वांनाच गहिवरुन आले. देवकी माता म्हणते – आतापर्यंत मुलाचे दान नारदांना दिले गेले म्हणून मुलगाच हातचा गेला होता आणि आता तर तूही चाललीय सुनबाई ! मग आम्हाला कोण आहे या जगात ? देवकी म्हणते सासूबाई ! या सर्व तुमच्या जवळ आहेत ना ! ही एक (स्वत:कडे बोट करुन) गेली असे म्हणून हिची आशा सोडून द्या. नारदांना दिलेले दान परत कां घेता आणि यादवकुळाला (दान देतात व परतही घेतात असा) कलंक कां लावता ? त्यापेक्षा हातात पाणी घेऊन मुनींच्या हातावर सोडून मलाही दान देऊन टाका. (मुलाकडे पहायला त्याची काळजी घ्यायला सून आहे. याचे समाधान मिळवा.) रुक्मिणीची ही वाक्ये ऐकून लोकांनाच काय पशुपक्षांनाही गहिवर आला. तिकडे आकाशात विमानात बसून, घडत असलेले

हे सर्व पाहून अमरांना (देवांनाही) वाईट वाटत होते. ब्रह्मलोकात ब्रह्मदेवही हे सर्व पाहून ओशाळले की, आपल्या मानसपुत्राने हे काय चालविले आहे? मला जन्म देणाराच याने (नारदाने) दान घेतला आता मी तरी कुणाला शरण जावे, आपले प्रश्न सांगावे ? हा नारद हट्टीच बहू. ऐकणारच नाही.

भीमकी म्हणजे रुक्मिणी नारदांना म्हणते चला आपण निघू या. मग नारद म्हणतात कृष्णाला देतो परत. तुझ्याजवळ काही बहूमोल असेल तर टाक पारड्यात, आणि कृष्ण परत घे. त्यावेळी रुक्मिणी म्हणते. मुनिवर्य! माझ्या जवळ स्वामीपाय म्हणजे कृष्णचरणकमल आहेत. पण ते हृदयात आहेत. त्यांच्या योगेच मी त्यांची प्राप्ती करु शकले. आणि त्यांची अर्धांगिनी झाले. मग आता ते चरणकमल पारड्यात कसे टाकू ?

नारद म्हणतात – तू तुळशीचे पानच टाक पारडयात. ती हरिप्रिया तुळशी । सोडविल कृष्णासी ।। इथे माझे काही नाही. तुळशीवर भगवंताचे फार प्रेम आहे. रुक्मिणी म्हणते– एका सद्गुरुला प्रेमाने वंदन करताच, म्हणजे तुमच्या पायाची दासी होताच देव वनातही चालून येतात. असे म्हणून तुळशीपत्र जे बरोबर आणले होते ते पारड्यात घातले ; आणि काय आश्चर्य ब्रह्मांड नायकाचे म्हणजे सर्व ब्रह्मांडाचे वजन एका पानाबरोबर तोलले गेले. एका प्रेमानेच हे सर्व घडविले.

नारद मुनी म्हणाले सुवर्ण म्हणजे पैसा सर्व अनर्थाचे मूळ ते घ्या तुम्ही उचलून, मी मात्र फक्त एक तुळशीचे पानच घेतो. कारण ते प्रेमाचे प्रतीक आहे. सर्व जग प्रेमावरच चालते. आणि हा ब्रह्मांड नायक या प्रेमानेच आकळल्या जातो. म्हणून नारदांनी तुळशीचे पान तेवढे उचलले . जाता जाता नारद कृष्णाला म्हणाले (रुक्मिणीच्या हाताला धरून सांगू लागले) आता पर्यंत माहेरी पाळली, पोसली आता तुमच्याकडे आली आहे. तेव्हा हिला टाकून कुठे जाऊ नका देवा ! देवानेही मान झुकवून संमती दर्शविली. संत आज्ञा प्रमाणम् ! असे म्हणाले ; आणि रुक्मिणीचा हात कृष्णाने धरला.

इकडे त्या पारड्यातल्या सोन्याविषयी भांडण लागले. सत्यभामा झाल्याप्रकाराने खजिल झाली आणि शांत होऊन उभी राहिली. पण लगेचच म्हणते – माझ्या स्यमंतक मण्याने पुष्कळ सोने दिले. ते मी येथे टाकले. माझे मला द्या. नाही तर मी आकांत करीन. सोन्यासाठी लागलेला कलह पाहून नारद कृष्णांना, रुक्मिणीला नमस्कार करुन निघून गेले.

रुक्मिणी सोडून इतर सर्व कृष्णस्त्रिया सोन्याच्या वाटाघाटीत गुंतल्या. तेव्हा रुक्मिणीने कृष्णाचा हात धरुन त्यांना आपल्या महालात नेले. तेच श्रीकृष्ण

तिचे पती, मातापिता सर्व काही होते. थोडक्यात, सर्वस्व होते. त्यांच्या पायी माझ्या सर्व वृत्ती लागोत असे रुक्मिणी मनोमन इच्छित होती. तिचा मनरूपी भ्रमर श्रीकृष्ण चरणकमलाशी रुंजी घालीत राहिला.

०००००००००००००००

8

rwÊ¶Ym`M[aÌ

सद्गुरूच्या आज्ञेला वेदप्रामाण्य देणारे – म्हणजेच सद्गुरुंची आज्ञा हेच आमचे जीवन व्रत आहे. फलसिध्दीसाठी अन्य कोणतेही व्रत,साधना करण्याची आम्हाला गरज वाटत नाही. अशा निश्चयाचा एक ब्रह्मण जो काशीपासून केवळ दीड योजन अंतरावर रहात होता. त्या ब्राह्मणाची ही कथा कृतयुगात घडली होती. वायुपुराणात भगवान बादरायण वेद व्यासांनी ही सद्गुरुभक्त ब्राह्मणाची कथा सांगितली आहे

'कृते यत् ध्यायतो विष्णु: ।'

या वचनाप्रमाणे कृतयुगात ध्यान धारणेला विशेष महत्व होते. त्यामुळे त्याकाळी देवाचे ध्यान करणारे उपासक पुष्कळ झाले. कृत आणि त्रेता युगाचा तो संधीकाल होता. तेव्हा त्रेता युगात कर्माचे (यज्ञयागाचे)खूप महत्व असल्याने कृतयुगाचा शेवट व त्रेताचा प्रारंभ याकाळात यज्ञ यागादि (कर्म) होऊ लागले होते. कारण 'त्रेतायां यजतो मखै:' याचे संस्कार कृतयुगाच्या शेवटच्याकाळात झाले. 'द्वापरे परिचर्यायाँ' या वचनाप्रमाणे द्वापार युगाच्या धर्माप्रमाणे परिचर्या म्हणजे सेवा त्या युगात महत्वपूर्ण होती.

पण द्वापार युगातले देव मिळविण्याचे साधन कृतयुगाच्या शेवटच्या काळात झालेल्या या पुण्यधाम नामक ब्राह्मणाने केले. या ब्राह्मणाने ध्रुव बाळाची कथा त्याच्या बालपणी ऐकली होती. ध्रुव बाळाला संत (नारद)वचन ऐकणे व त्याप्रमाणे आचरण करणे, संतसेवा करणे या साधनेने अढळपद मिळाले होते. देव दर्शन झाले होते. त्यामुळे संताची सेवा आणि त्यांचे वचनाप्रमाणे आचरण केल्याने देव मिळतो हा भाव मनात दृढ झाला होता.मी अशाच संताचे चरण धरील – जे नारदांप्रमाणे विष्णुभक्त आहेत, अधिकारी आहेत, आणि ज्यांचेजवळ सर्व प्रकारचे पारमार्थिक वैभव आहे. अशा प्रकारच्या संताचा शोध तो पुण्याधामा घेऊ लागला. 'शोधले की सापडते' या वाक्प्रचाराप्रमाणे त्या पुण्यधामाला

संतांचा गाव आणि ठाव दोन्ही गवसला. विष्णुभक्ती करणारे, संतसेवेचा आदर करणारे आपली मते शिष्यांवर आग्रहीपणाने न लादणारे असे ते 'बृहत्तप' या नावाचे ऋषी होते. त्या ऋषींचा-देव मिळविण्याचे साधन युगधर्माप्रमाणेच केले पाहिजे असा आग्रह नव्हता.

"कलौ तत् हरिकीर्तनात्" या प्रमाणे कलियुगातील नामसंकीर्तन भक्ती, द्वापारातली सेवा असे कोणतेही साधन करा पण श्रीहरिचे स्मरण करा. अशा विचारांचे संत पुण्याधामाला मिळाले. थोडक्यात काय संसार सागरातून सहज तारून नेणारे भक्तीचे जहाज त्यांना सापडले होते. ते दिसताच त्यांच्या चरणांवर पुण्यधामाने लोळण घेतले. 'गुरुमाई माझा उध्दार करा' असे म्हणून साष्टांग नमस्कार केला ; डोळ्याला अश्रुधारा लागल्या. पुण्यधामाचे निर्मळ मन, लीनता पाहून बृहत्तप ऋषींनी त्यांना उठविले, आलिंगन दिले. कानात मंत्र सांगितला अनुग्रह केला. डोक्यावर कृपाहस्त ठेविला. मग पुण्याधाम म्हणाला महाराज काही आज्ञा करा तेव्हा गुरु म्हणाले - श्रीहरीच्या नामस्मरणावाचून एक क्षण सुध्दा राहू नको. भगवंतावर नितांत प्रेम कर. संताचा आदर, त्यांची सेवा रात्रंदिवस कर; हा ईश्वरी साक्षात्काराचा मार्ग आहे.

सौभाग्यवती स्त्री जशी नवऱ्याच्या नावाचे मंगळसूत्र अखंड धारण करुन असते. तसे पुणधामाने सद्‌गुरु वचन मंगळसूत्राप्रमाणे धारण करुन त्याप्रमाणे आचरण केले. बृहत्तप ऋषींच्या सांगण्याप्रमाणे पुण्यधामा आयुष्यभर वागला. देव मिळविण्याची इतर साधने जसे- तीर्थयात्रा, पुण्यक्षेत्र दर्शन, गंगादि नद्यांची स्नाने, दान कधीही केले नाही.

गुरु चरणाचे ध्यान । तेची माझे संध्या स्नान ।।

या धारणेने तो काशीपासून दीड कोसावर श्री विष्णु मंदिरातच राहिला. तिथे आलेल्या विविध संताची सेवा करुन भगवंताच्या नामाचा आनंद घेत असता १०० वर्षे लोटली ; तरी तो कधी काशीस गेला नाही.

एकदा गंगाकिनारी विविध यज्ञ करणारे काही ब्राह्मण काशीला निघाले. त्यांना त्यांच्या विद्वत्तेचा फार अभिमान होता. त्या ब्राह्मणांपैकी दोघेजण रस्ता चुकले. पुण्यधामाच्या गावी आले. बाकीचे काशीस निघून गेले. त्या गावात याचे 'पुण्यधाम 'हे नाव ऐकून ते ब्राह्मण त्यांच्या आश्रमात त्याला भेटण्यासाठी आले. पुण्यधामाने त्यांना आंघोळीला पाणी दिले. त्यांची भोजन व्यवस्था केली.. आणि भोजनानंतर विडा, दक्षिणा दिली. आराम करण्यासाठी पलंग गादी वगैरे सर्व

व्यवस्था लावून स्वत: ते निजल्यावर पाय दाबून देण्यासाठी पुण्यधाम स्वत: बसले. त्या वाट चुकलेल्या ब्राह्मणापैकी एक निजल्या निजल्या पुण्यधामाला विचारतो. काय रे कोणते पुण्यकर्म आम्ही केले होते पूर्वी ? म्हणून आम्ही वाट चुकून येथे आलो आणि तुम्ही केलेल्या सेवेने आनंद मिळाला.

'पुण्यधाम ' म्हणतो महाराज कर्म माझे किंवा तुमचे मला काही ठाऊक नाही. यज्ञ यागादीकर्म तेही मला कळत नाही. केवळ श्रीहरीचे स्मरण करुन संत सज्जनांची सेवा करणे ही सद्‌गुरुंची सेवा होय असे मी समजतो.या व्यतिरिक्त मी तीर्थ, व्रत, दान अशी कोणतीही साधना जाणत नाही.

मग त्याच्या उत्तरांवर तो विप्र-ब्राह्मण विचारतो. येथून काशी किती दूर आहे रे ? भागीरथी स्नानाकरीता तेथे तू किती वेळा गेलास ?

पुण्यधाम म्हणतो येथून दीड योजन काशी दूर आहे असे मी लोकांकडून ऐकले आहे. तिथे भागीरथी दुथडी भरून वाहते आहे असे ऐकून माहित आहे.

१०० वर्ष झाली मी येथे राहतो आहे श्रीहरी स्मरण व संतसेवा करणे या सद्‌गुरु वचनांप्रमाणे आचरण करतांना मला कधी उसंत(फुरसतीचा वेळ) मिळाली नाही. कारण मी आचरलेल्या व्रतातच भागीरथीला पाहतो. पुण्यधामाची ही वचनं ऐकून तो झोपलेला ब्राह्मण संतापला. तो अतीशय तापट होता. पुण्यधामाचे बोलणे त्याला झोंबले होते. कारण तो दूरदेशाहून काशीला गंगास्नान करण्याचे हेतूनेच चालला होता. वाट चुकल्यामुळे इकडे आला होता. त्यामुळे तो चिडला.

तो ब्राह्मण म्हणतो अरे! कर्म (विधिवत- पूजा, यज्ञयाग) व त्याचे विधान, मंत्र ब्रह्मदेवानेच सांगितले. तो ब्रह्मदेव विष्णुचाच मुलगा आहे. हे विसरतोस काय ? कर्माच्या विरुध्द बोलतोस? विष्णु कसा प्रसन्न होईल? या कर्मभ्रष्टाकडे राहायचे नाही. असे म्हणून तो ब्राह्मण उठला शय्या सोडून दुसऱ्या घरी रात्र काढण्यासाठी निघून गेला.

इकडे दुसऱ्या घरीही पुण्याधामाप्रमाणेच विचार व आचार असणारे लोक होते. पुण्यधामाच्या आचरणाचा, निर्मळ मनाने सर्वांची सेवा करण्याचा परिणाम पूर्ण गावावर झाल्याने सर्व गाव 'हरिनाम व संतसज्जनांची सेवा' यावरच विश्वास ठेवणारा आहे असा अनुभव त्या ब्राह्मणांना सर्वच ठिकाणी आला. ब्राह्मण संतापले आणि त्याने गावाचा त्याग केला. जंगलात जाऊन राहिले. रात्र जंगलात काढली. सकाळ होताच काशीच्या मार्गे चालू लागले.

काशीच्या मार्गावर चालत आहेत पण विश्वेश्वराचे स्मरण ते करीत नव्हते मुखाने पुण्याधामाची निंदाच केवळ सुरु होती. पाय आपटणे, दात ओठ खाणे, हातवारे करणे इ. आणि त्याद्वारे पुण्याधामाची त्याच्या कर्माची बिभत्स निंदा ते दोघेही करीत होते. अशी निंदा करता करता वाराणसी आली. भागीरथीच्या काठी ते दोघेही पोहोचले. काठावरुन पुण्यसलिला भागीरथीला नमस्कार केला. पुण्धामाकडचे अन्न खाल्ले – जे आपल्या कडून पाप झाले (असे ते दोघे समजत होते) त्याची शुध्दी करण्यासाठी– नदीत डुबकी मारुन प्रायश्चित्त करण्याचे मनात ठेवून पाण्यापर्यंत आले.

पुण्यधामाकडचे अन्न खाऊन आपण पाप केले ही भावना मनात पक्की होती ती काशीतही तशीच राहिली होती.

एका सुभाषितात असे सांगितले आहे की अन्य क्षेत्रे कृतं पापं पुण्य क्षेत्रे विनष्यति । पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति। अर्थ – अन्य ठिकाणी केलेली पापे पुण्यक्षेत्रातील तीर्थस्नानाने नष्ट करता येतात. पुण्यक्षेत्रातच जर पापे केली तर ती कशानेही नष्ट न होता वज्राप्रमाणे कायम राहतात. त्या भटांचे तसेच झाले. आपण पाप केले ही भावना व विचार काशीत येवूनही ते विसरले नाही. त्यामुळे त्यांचे पाप वज्रलेप झाले.

त्या दोघा ब्राह्मणांनी काशीला नमस्कार केला. विश्वेश्वराला नमस्कार केला. तेव्हा विश्वेश्वर गुप्त झाले. कारण त्यांनी सज्जन (पुण्यधामाची)निंदा केली होती. (देवाच्या निंदेचे पाप झाले तर दयाळू संत देवाच्या कोपापासून वाचवू शकतो. पण संत निंदा केल्यास देव क्षमा करीत नाही. असे गुरुगीतेत लिहिले आहे. तेच महाराजांनी येथे सांगितले आहे.)

दोघे ब्राह्मण काशीत पोहोचले तेव्हा माध्यान्ह झाली होती.त्यावेळी लोक गंगेच्या पाण्यात स्नान करीत होते. कुणी पिण्याचं पाणी नेत होते. पण यांनी नमस्कार केल्याबरोबर गंगा त्यांना दिसेनाशी झाली. ते सर्वांना विचारु लागले तुम्हाला गंगा दिसते कां हो ? ते म्हणतात हो तर ; आत्ताच आंघाळ केली. आता पाणी घेऊन जातोय. होय का ? मग आम्हाला पाणी कसे दिसत नाही ? मग ते लोक म्हणतात – कुठून आलात तुम्ही? पुण्यधामाच्या गावाहून ? ब्राह्मण म्हणाले होय त्या कर्मभ्रष्टाच्या गावाहून सगळा गाव त्याच्या सारखाच कर्मभ्रष्ट ! असं उत्तर देताच लोक म्हणाले. पुण्यधामाची किर्ती काशीत सर्वांना माहित आहे. त्याच्या सारख्या संताला तुम्ही कर्मभ्रष्ट वगैरे म्हणून नावे ठेवताय

! म्हणुनच तुम्हाला गंगा दर्शन देत नाही. (पाणी दिसत नाही) कळले? यावर ब्राह्मण म्हणतात आम्ही गंगा शोधून काढू जिथून येते तिथे, जिथे जाते (सागरापाशी) तिथे जाऊ! असे म्हणून ब्राह्मण सागरापाशी गेले. तिथे फक्त खारे पाणीच मिळाले. गंगेचे गोड पाणी मिळेना, दिसेना. मग हिमालयाजवळ गेले. तिथे पाण्याचा एक थेंबही दिसेना. गंगेच्या शोधात हिमालयते सागर अशा केवळ येरझारा होऊन देहाला शीण तेवढा झाला. पण गंगा दर्शन झाले नाही. कुठेही गंगेचे दर्शन मिळत नाही हे लक्षात घेऊन ते पुन्हा काशीत आले. आणि श्री गंगेची प्रार्थना केली. त्यांना पश्चाताप झाल्यावर ते गंगेला म्हणतात. आई गंगे! नर्कात देखील हरिनाम स्मरण्याची बुध्दी झाली व नाम घेतले तरी त्यांचा उध्दार होतो ; नर्क यातना टळते. आम्ही चुकलो. कर्मच ज्यांचे अती वाईट त्यांना बेडुकाचा जन्म मिळतो. मग ते बेडुक गंगेच्या पाण्यात गंगामाईच्या सतत सहवासात राहतात तरी त्यांचा उध्दार होत नाही. तसे आमचे झाले आहे. मनुष्यजन्म मिळून त्यातही पुण्यधामासारख्या संताचा सहवास मिळूनही आम्ही गाठीशी पुण्य जोडू शकलो नाही उलट त्याची निंदा करुन दुष्कर असे पाप मात्र जोडले म्हणून तू दर्शन देत नाही ना! आई क्षमा कर. आई! तू किती निर्मळ, पवित्र, प्रेमळ आहेस. विष्णूचरणकमलापासून तुझा जन्म झाला. लोकांना पापमुक्त करण्यासाठीच तर तुझा पृथ्वीवर संचार असतो. वाचे म्हणता गंगा गंगा सकलपापे होती भंगा ।। असा तुझ्या नावाचा महिमा आहे. तुझे वर्णन आमच्या दुबळ्या तोंडानी काय करु शकणार ! जिथे शेष(नाग) सुध्दा वर्णन करतांना थकला तिथे आमची काय कथा? गंगेला अशी स्तुति सुमनं (फुले) वाहू लागले. (श्री गुलाबराव महाराजांनी त्या ब्राह्मणांच्या मुखाने गंगेची जी पंचपदी रचली ती अपूर्व आणि अतिसुंदर आहे.)

त्या ब्राह्मणांच्या स्तुतीने गंगा सुखावली. आणि सुंदर स्त्रीचे रूपात त्यांच्या पुढे प्रकटली. तिला पाहताच ब्राह्मण वंदन करण्यास वाकले आई आम्हाला तार ! क्षमा कर असे म्हणू लागले. मग गंगा म्हणाली तुम्ही अनुचित केले. अरे! तो पुण्यधामा नावाप्रमाणेच पुण्यधाम आहे. त्याच्या घरचं अन्न खाऊन त्यालाच दूषणं दिली ; निंदा केली. हे मला सहन झाले नाही. आम्ही सर्व नद्या अनेक पापी लोकांची पापं धुवून मलिन होतो; आणि संत चरणाचं तीर्थ घेऊन पुन्हा पवित्र होतो. अरे ! आमच्या स्नानाने पापे नष्ट होतात; पण पुन्हा पापे करण्याची वृत्ती नष्ट होत नाही. ती संतकृपेनेच होऊ शकते. असे बोलून गंगा गुप्त

झाली. ब्राह्मणांना अनुताप झाला. पुण्याधामा विषयीचा वाईट भाव नष्ट झाला. मग चला पुन्हा त्यांचे गावी जाऊ. त्यांना नमस्कार करुन क्षमा मागू ; असे म्हणून पुण्यधामाकडे गेले. त्यांचे पाय धरले क्षमा मागितली. आम्हास तारा महाराज! असे म्हणू लागले. संत निंदेचे दुस्तर पाप आमच्या हातून घडले. अहो आम्हाला पाहून काशी विश्वेश्वर, गंगा दोघेही गुप्त झाले. असा सर्व वृत्तांत कथन केला. त्यानंतर त्यांचा खरा पश्चाताप पाहून पुण्यधामाने त्यांस उठविले. क्षमा केली. आणि आपल्या गुरुंकडे म्हणजे बृहत्तप ऋषींकडे त्या दोघांना घेऊन आले. त्यांना पुण्यधाम म्हणाले महाराज यांना सांभाळा! तेव्हा बृहत्तप ऋषींनी त्यांना ठेवून घेतले. येथे दोन वर्षे रहा ! असे म्हणून संत सहवासाला ठेवून घेतले.

त्या दोन वर्षात हरिनाम संकीर्तन आणि संतसेवा या दोन पुण्यसाधनांचा त्या ब्राह्मणांस लाभ झाला.

त्यामुळे केवळ कर्माने, तीर्थाटणाने पुण्यप्राप्ती होते,

हरीनाम– स्मरण व संतसेवा अतिशय हिणकस (क्षुल्लक) आहेत अशी भावना दूर झाली. मने शुध्द झाली. तेव्हा बृहत्तप ऋषींनी त्यांच्यावर अनुग्रह केला, कृपा केली. त्यावेळी ते दोघे ऋषींना म्हणाले आता आम्ही पुण्यधामासह काशीला जाऊन श्री गंगा व विश्वेश्वराचे दर्शन घेऊ इच्छितो. अनुज्ञा द्यावी. असे म्हणताच ऋषींनी पुण्यधामास त्यांचे बरोबर जाण्याची आज्ञा केली. तेव्हा ते तिघेही देव दर्शनास काशीला जाण्यास निघाले.

भागीरथच्या तीरावर येताच '**गंगा होवानी सुंदरी । आली संतांसी सामोरी** ' तिनेच पुण्धामाचे चरणक्षालन करुन पाद्यपूजा केली ; आणि त्यांना नमस्कार करुन पुन्हा पूर्ववत जलरूप झाली. त्यानंतर विश्वेश्वराकडे दर्शनास आले. तेव्हा त्यांनीही प्रत्यक्ष दर्शन दिले. पुण्यधामाला प्रेमाने अलिंगन दिले. ते तिघेही ईश्वराच्या पायाशी नतमस्तक झाले. त्यानंतर ईश्वर अंतर्धान पावले. (गुप्त झाले).

गंगा व श्री विश्वेश्राच्या प्रत्यक्ष दर्शनाने त्या ब्राह्मणास धन्यता वाटली. मनुष्य जन्माचे सार्थक झाले. वर्षानुवर्षे तीर्थयात्रा केल्या तरी असा प्रत्यक्ष दर्शनाचा लाभ कधी झाला नाही. तो लाभ केवळ संतदर्शन व संतसेवेने, भगवन्नामस्मरणाने झाला. त्यांच्या मनात संतप्रेम निर्माण होऊन ते पुन्हा पुण्यधामाच्या चरणी लागले.

०००००००००००००००

9

{^[,UrdmW©

वसुदेव व देवकीला त्यांनी केलेल्या तपामुळे जो पुत्र म्हणून लाभला, यशोदा नंदानी ज्याला आपल्या प्रेमाने पालन केला, गोपिकांनी ज्याला आपल्या प्रेमाने अंकीत केला, तो या पांडवांना फुकटात मिळाला. जेव्हा बिनाप्रयास काही मिळतं तेव्हा त्याची हेळसांड होते; किंवा त्या गोष्टींची किंमत राहत नाही.

संतांच्या कृपे शिवाय देवाचे दर्शन होत नाही. पण अर्जुनाला मात्र सद्‌गुरुंच्या साहय, मार्गदर्शनाशिवाय देव(कृष्ण) मिळाला. विश्वरूपदर्शनही एकट्या पार्थालाच देवाने दाखविले. असे श्रीकृष्ण एकदा बोलले होते.

या सर्व गोष्टींमुळे अर्जुनाला मी कुणी वेगळा, असा गर्व झाला होता. अर्जुनाचा हा अहंकार देवाला जाणवला, म्हणून एकदा श्रीकृष्ण स्वत:हून त्याच्या घरी आले ; मी काय म्हणतो ते ऐक म्हणाले. मी तुझ्या भक्तीमुळे वश झालो म्हणूनच तुझे घोडे धुण्याच्याही कामात कमीपणा मानीत नाही. तुझे मन राखण्यासाठी माझी 'सुभद्रा' नामक बहीण तुला पत्नी म्हणून दिली. आता मला असे वाटत आहे की, तुला घोडयाची हाडं रुततात ना ! म्हणून आता मलाच घोडा बनवं. अर्जुन म्हणतो अवश्य करू. पण सारथी कोण मिळणार ? कृष्ण म्हणतात त्याला, माझी बहिण (मानलेली) द्रौपदी आहे ना. ती सारथ्य करील. समजा नाही केले; तर मीच करील आणि रथ ओढील. अरे ! मी माता यशोदा व नंदमहाराजांना कधी पाणी सुध्दा दिले नाही. पण तुझ्यासाठी मात्र सगळे करीन.

चला दैापदीला बोलविण्यास जाऊ. असे कृष्ण म्हणताच, अर्जुन म्हणतो कृष्णा आत्ता तुम्ही म्हणाले ना; मी सारथ्य सुध्दा करील. मग करा. मी व द्रौपदी रथी होऊ. कृष्ण म्हणतात ठीक आहे. तेव्हा द्रौपदीला आणले. पार्थ , द्रौपदी रथातून जाऊ लागले. तेव्हा रस्त्यात नारद दिसले. त्यांनाही रथात बसवून घेतले. आणि जंगलात दूर वनक्रीडा करण्यासाठी गेले.

कृष्ण म्हणाले अर्जुना तुला जशी तहान फार लागते. तशी घोडयालाही लागते. तुला तहान लागली तर तू ती भागवशील. पण घोडयाला कोण पाणी दाखवील? मला तर उष्णता खूप जाणवत आहे. म्हणूनच वनात हिरवळीत आलो. अर्जुन म्हणाला नदीवर दोन्ही घोडे घेऊन सर्व मिळूनच जावू. एकेकाने नाही. 'अवश्य', असे कृष्ण म्हणाले. आणि पाणी कोणीकडे आहे हे पाहू लागले.

तितक्यात रस्त्यात एक भिल्लीण धनुष्य हातात घेऊन पार्थावर चाल करुन येतांना दिसली. तिला अर्जुन म्हणतो बाई बाजूला हो , श्रीकृष्ण घोडे घेऊन येत आहे, वाट सोड. पण त्याचे बोलणे ऐकून, हट्टाने ती तिथेच उभी राहिली; आणि म्हणाली ते कोण येत आहेत ते येऊ दे; पण गांडीव धनुष्य तुझ्या हाती दिसते आहे. त्यामुळे माझ्याशी शर युध्द कर.

पार्थाच्या अनुमतीची वाट न पाहताच त्या भिल्लीणीने बाण मारला आणि पार्थाला खाली पाडले. ज्याने युध्दात श्री शंकराला हरविले होते. तो एका बाईच्या बाणाने जमिनीवर पडला.

पार्थाला पडलेला पाहून नारद कृष्णाजवळ गेले. अरे पहा पहा ! अर्जुनाला त्या बाईने खाली पाडला.त्याला मदत करा. कृष्ण म्हणतात. नाही. जो पर्यंत ती भिल्लीण आहे तो पर्यंत मी तिथे जाणार नाही. आम्ही काय बाबा! घोडे राखणारे. तिचे बाण कशाला खावू ; भिल्लीणींना मी गोकुळापासूनच ओळखतो. एका भिल्लीणीला लहाणपणी वनात मारले होते. आपल्या जातीच्या बाईला मारणारा हाच; म्हणून द्वेष मनात घेऊन आली असेल. नको रे बाबा! मी लपूनच बसतो तुम्हीही लपा कोठेतरी. पण नारद लपले नाही. ते पार्थाकडे गेले.

त्यांच्या मागून कृष्ण पार्थाकडे गेले. तेव्हा भिल्लीण निघून गेली असे वाटले. कृष्ण म्हणाले काय केले रे तिने? असे विचारीत असता एक बाण आला कृष्णाला लागला. देव भूमीवर पडले. बाणामुळे झालेल्या जखमेच्या दु:खाने तळमळू लागले. नारदा ! औषध सांगा !नारद म्हणाले. तूच सांग बाबा! कुणा ब्राह्मणाचे काळीज आणा. असा श्रीहरीनेच उपाय सांगितला. तेव्हा अवश्य आणतो. असे म्हणून नारद निघाले. तेव्हा पुढे जाण्याची गरज नाही. माझे काळीज देते. असे भिल्लीण म्हणाली. नारद कृष्णाला म्हणाले – भिल्लीण काळीज देत आहे. चालेल कां बघ ! देव म्हणतात – नाही ब्राह्मणाचेच पाहिजे ; त्यातही तो उदार अंत:करणाचा असावा. त्यावर नारद म्हणतात – थोडक्यात काय तर ब्रह्महत्येच पातक माझ्या डोक्यावर घ्यावे लागेल असे दिसते. ब्रह्महत्या करून तुला जीवविले की, पुढच्या आयुष्यात मला सुख होणार आहे काय ? हे शरीर आज नाही उद्या जाणारच आहे तेव्हां तुला काळीज देण्यासाठी आत्ताच गेले तर काय वाईट आहे. नारद विचार करतात पण शास्त्र सांगते ब्रह्महत्तेचं पातक करु नये. तितक्यात देव म्हणाले नारदा! लवकर जा. पहा कुणी ब्राह्मण त्याचे काळीज देतो कां? त्या अर्जुनाचे घोडे पाण्याविणा तळमळत आहेत.

देव व नारद यांचा हा संवाद चालू असतांना ती भिल्लीण समोर आली ; आणि म्हणाली अरे रे ! माझ्या बाणाने ही कोण शाममूर्ती पाडली! किती हा

सुंदर, सुकुमार आहे. याचे पाय किती कोमल आहेत. माझे मन याने आकर्षित केले आहे. याला उठवायचा उपाय माझे गुरु सांगतील. थांबा! तुम्ही कुठेही जाऊ नका. मी माझ्या गुरुंना घेऊन येते. भिल्लीण निघून गेली.

भिल्लीणीने गुरुंना सांगितले महाराज! माझ्या बाणाने एक सावळी देखणी मूर्ती विद्ध झाली आहे. मला फार वाईट वाटते आहे. आपण चलावे; त्यांना उठवायला हवे आहे. त्याचेवर माझे मन जडले आहे. चला महाराज! गुरुंना शिष्येवर पूर्ण विश्वास असल्याने ते "शिवेश" गुरु उठले, दातात गवताच्या हिरव्या पाती धरुन, दोन्ही हातात शस्त्र घेऊन यमुनेच्या काठी–जिथे कृष्ण पडले होते तिथे आले.

त्यांना पाहताच देव उठले. अंगावर तेंव्हा बाणाच्या आघाताच्या खुणा नव्हत्या.

तितक्यात भूमीवर पडलेला अर्जुनही सावध झाला. उठला आणि शिवेश गुरुंना नमस्कार केला.

अर्जुन कृष्णाला म्हणतो – हा साधू केवळ अहिंसावादी आहे. कुणाची हिंसा न व्हावी म्हणून गवत खात आहे. पण त्या अहिंसावृत्तीच्या विपरीत आचरण करतो, दोन्ही हाती शस्त्र बाळगतो हे कसे ? कृष्ण म्हणतात – ज्याचे त्यालाच विचार ना!

मग अर्जुन त्या स्वामीस विचारू लागला महाराज! आपण अहिंसावृत्तीचे ; मग हाती शस्त्र कशाला हवे ? तेव्हा ते स्वामी म्हणाले. चार लोकांना मारायचे आहे. त्यासाठी ही शस्त्रे घेऊन आलो. होय का? कुणाला मारायचे आहे ? अर्जुन म्हणाला. शिवेश गुरु म्हणाले –

ZmaX, Dm¡nXr, mW©, Am{UY©&
dYmh©na'AgVr 'mPo &&

या चौघांना मारायचे आहे. त्यांचे वचन ऐकून अर्जुन स्तब्ध राहिला पण नारद बोलले. अहो ! या नामावळीत नारद ब्राह्मण आहे. त्यास मारून तुम्हाला ब्रह्मत्तेचं पातक लागणार मग तुम्ही ते करणार काय ?

नारदाने असे कोणते वाईट कर्म केले आहे ; सांगा ?शिवेश मुनी म्हणतात ब्रह्मत्तेच्या पातकामुळे मी नर्क भोगायला मनाची तयारी करुन आलो आहे. नर्कवास झाला तरी चालेल. पण माझ्या कृष्णाला सुखी झालेले पहायचे आहे. कारण की आपण माझ्या कृष्णाला दिवसरात्र कष्ट देता, एक निमिषभरही त्याला उसंत देत नाही ; इतके राबविता. तुम्ही सिध्द मुनी असूनही आपल्या कामांसाठी त्याला गुंतविता. म्हणून तुम्हास मारून देवास मोकळे करायचे आहे ; कळले ?

आणि या पार्थाला कां मारतो म्हणालो ? तर हा श्रीहरीला रथ हाकायला लावतो; आणि स्वतः रथी म्हणून आरामात बसतो. आणि ही द्रौपदी देवाला शांतपणे, समाधानाने जेऊ सुध्दा देत नाही. जेवायला बसल्यावरही धावा करुन आपल्या संकटात बोलावून त्याला ते निवारण्याचे कष्ट देते. तो धर्मराजा यज्ञयाग करतो. आणि त्या यज्ञात साक्षात नारायणाला उष्टी खरकटी काढायला लावतो. तो युधिष्ठिर दिसला की त्यालाही मारणार आहे. म्हणूनच ही शस्त्रे घेऊन आलो.

त्या 'शिवेश' गुरुंच्या या वचनांमधून कृष्णाविषयीचे त्यांचे अत्यंतिक प्रेम, जिव्हाळा झळकत होता. त्याचे ते शुध्द प्रेम आणि प्रीतीपात्रासाठी नर्कवासही भोगण्याची मनाची तयारी पाहून नारद, अर्जुन, द्रौपदी सारेच खजिल झाले. खाली माना घातल्या. मग कृष्णाने त्या तिघांनाही त्यांची लज्जितावस्था पाहून त्यांचा हात धरुन त्या 'शिवेश' स्वामींच्या पायावर घातले ; आणि यांना सांभाळा महाराज ! असे सांगितले. शिवेश गुरुंची अकृत्रिम भक्ती पाहून त्या तिघांचाही अभिमान गळाला. तेव्हा शिवेश गुरूंनी त्यांना भक्तिप्रेमाचा उपदेश केला.

साधुवचनातून त्या सर्वांना पुढची वाटचाल सुकर होण्यासाठी भक्तिप्रेमाचा प्रकाश मिळाला.

○○○○○○

10

¥[ÎmH$m^jU

एकदा देवी पृथ्वीला आपण भगवंताचे पूजन वंदन, यज्ञ, याग, वगतवैकल्ये, दानधर्म असे देवाला प्रसन्न करण्याच्या साधनांपैकी एकही साधन केले नाही याची खंत वाटत होती म्हणून आता तो देव गोकुळात आला आहे तेव्हा तेथे तरी त्याला डोक्यावर उचलून धरावे. येवढा तरी त्याचा सन्मान करावा. त्यासाठी गोकुळात जाऊन रहावे. असे भूमीच्या मनात आले. तिचे मन कृष्णाने जाणले ; आणि म्हणूनच गोकुळात ज्या अनेक लीला केल्या त्यात एक माती खाण्याची लीला केली. तिला मुखात घेऊन पवित्र करावी हा देवाचा हेतू होता.

गोकुळात माती खाल्ल्याबरोबर मुले यशोदेला कृष्णाचं गाऱ्हाणं सांगण्याकरीता तिच्याकडे आली. मुले म्हणतात यशोदामाई ! कृष्णाने माती खाल्ली आणि आणखी खातोच आहे. मुलांचं म्हणणं ऐकून यशोदामाई हातात

वेताटी घेऊन कृष्णाजवळ आली रागावली. काय रे हे? माती खातोस ? तिच्या रागवण्याने कृष्ण थरथर कापू लागले.

यशोदा म्हणते माती तोंडातून बाहेर टाक. टाक म्हणते ना ! टाकली नाही तर तुला मी मारेन ! हे ऐकून गालावर हात ठेवून कृष्ण हळूहळू रडू लागले. कृष्णाच्या डोळ्यातील पाणी पाहून वरुण (देव) आनंदले. वा ! हरिची सेवा सहजच घडली. अश्रूंच्याद्वारे देवाला अभिषेक घडला. असे वरुणाला वाटले.

देवाच्या रडण्यामुळे अश्रुंच्या धारा हृदयाकडे जाऊन त्यावर शोभत असलेल्या गुंजांच्या माळा ओल्या झाल्यामुळे चमकू लागल्या.

यशोदा म्हणते – कृष्णा ! लोकांना हे असे रडण्याचे नाटक दाखवू नकोस. मी आता तुला शिक्षा करते; असे बोलून आत प्रेम आणि वरवर क्रोध दाखवून तिने वेताटी मारण्यास उगारली.

मातीत जितके धूली कण होते.(अणु, परमाणु) तितके जीव येथे जन्म घेणारे–देवाने माती तोंडात घालताच उध्दरले. त्यामुळे संपूर्ण यमलोक ओस पडला. यमानेही हा सर्व प्रकार भगवंताच्या जगदोध्दारक लीलेचा महिमा आहे; हे जाणून यमाचाही – जगाला मृत्यू व त्या जीवाची कर्मफले (नर्क) मीच देतो हा अहंकार दूर झाला. थोडक्यात कृष्ण सर्वांना तारण्यास वेगवेगळया लीला करीत होते.

यशोदेने कृष्णाशी प्रेमाने बोलून त्याला घरात नेले. आणि म्हणाली सांग मला माती कां खाल्ली आणि कुठे कुठे चोरी केली ? कृष्ण म्हणतो – अग आई ! इतर सर्व गोपाळ खोड्या करीतात पण तू मात्र मलाच मारते. यशोदा म्हणते – मला इतरांचे काय सांगतोस. त्यांचे मला सांगू नको. तिच्या बोलण्याने कृष्ण घाबरले अंग धरणीवर टाकले. थर थर कापू लागले. व्याकूळ होऊन आईकडे पाहून हळूहळू रडू लागले. त्याचे रडणे पाहून आई गलबलली, तिला वाईट वाटले. गर्गाचार्यांनी नामकरण विधिचेवेळी बोललेले शब्द आठवले अन हाताकडे पाहून 'जळो माझे हात' भिरकावला 'वेत'; अरे अरे ! मी कुणाला शिक्षा करीत आहे. जो साक्षात ब्रह्मदेवाचाही बाप आहे तो माझा लेक म्हणून आला आहे. चुकलेच माझे. अशी त्या भगवंताच्या मूळ स्वरूपाची जाणीव होताच यशोदा अंतर्बाहय शुध्द झाली. अंत:करण त्याचे विषयी परमस्नेहाने भरले.

आईला ती यशोदा आहे याचे स्मरण देण्याकरीता देव म्हणतात आई ! मला कडेवर घे. यशोदा म्हणते – आधी ती तोंडातली माती थुंकून टाक. मग कडेवर घेईल. तेव्हा कृष्ण म्हणाले कुठे आहे माती ? पहा बरे माझे तोंडात. असे

म्हणून कृष्णाने तोंड उघडले.

यशोदा त्यात पाहते तर तिला 'विश्वदर्शन' झाले. ते विश्वदर्शन होताच तिचे डोळे भरून आले. जो विश्वचालक आहे, विश्वाचे पोषण करतो. जो ब्रह्मांड नायक आहे. त्याची मी माय म्हणविते.

त्या मुखात ब्रह्मा, विष्णु, महेश सर्व पंचमहाभूते अनेक चक्रपाणी,(कृष्ण) त्याला खेळविणाऱ्या अनंत यशोदा, हा आश्चर्याने दंग करणारा देखावा पाहून ती स्वत:लाच विसरली. आणि अंतर्बाहय कृष्णमय होऊन गेली.

स्वत:चे मातृपण विसरली आणि हाच आपला जन्मदाता, हाच साक्षात वेद्पुरुष याची जाणीव होऊन ती कृष्णमय झाली.

तेवढयात गोपिका गाऱ्हाणी सांगण्यास आल्या. यांनाही हे विश्वरुप दर्शन झाले आणि त्यांचीही स्थिती यशोदेसारखीच झाली. तर मग गोपिका कुठल्या, त्यांच्या खोडया काढणे कुठले, कुठले नवनीत चोरणे ?

यशोदा व गोपिका कृष्णमय झाल्या तर वेगळेपणा कुठलाच राहणार नाही. आपल्या बाळलीलेतली गंमतच नाहीशी होईल. म्हणून देवाने(कृष्णाने) ते विश्वरुप दर्शन देणे आटोपले. तोंड मिटले आणि लडिवाळपणाने आईला दुग्धपानासाठी झोंबू लागले.

11

{~ëd‘§Jc

बिल्वमंगल नावाचा एक ब्राह्मण होता. ब्राह्मण असल्याने वर्णाश्रमधर्माप्रमाणे स्नान संध्यादि कर्म त्याने करावे ना ! पण त्याने ते ब्रह्मकर्म सोडून दिले. लग्न झाले होते , मुलगाही होता. पण आपल्या बायको बरोबर संसार करायचा साडून कुणा दुसऱ्या स्त्रियेच्या नादी लागला. त्या बाईच्या सहवासाची धुंदी त्याला इतकी चढली की, एखाद्या दारुबाजाप्रमाणे रात्रंदिवस तिच्या नादातच राहू लागला. वाडवडिलांनी मिळविलेली सर्व मिळकत त्या बाईच्या नादात घालविली. जवळ असलेले सर्व धन संपले.

पैसा संपल्यानंतर ती बाई यांना या बसा असे सुध्दा म्हणेना, अशी स्थिती झाली. मूर्तिमंत दारिद्र्य आले; आणि अन्न, पाण्याची मारामार सुरु झाली. परिस्थिती पार बदलली. एकदा रस्त्यात उभा असतांना त्याच्या मुलाने त्याला पाहिले. त्याने घरी यावे, यासाठी मुलाने त्याला खूप विनवणी केली. घरी

नेले दुसऱ्या दिवशी त्याचे घरी बापाचे श्राध्द होते. (त्याच्या तीर्थरूपांचे) त्याच्या बापाच्या श्राध्द तिथीला तरी घरी थांबावे. म्हणून ब्राह्मण श्राध्द तिथीच्या निमित्याने थांबला. पण तरी त्याला घरी गमेना सारखे त्या बाहेरच्या बाईचे स्मरण होऊ लागले. तिचे घर, तिचे वागणे, बोलणे हे सर्वच आठवून त्याचे मन घरी रमेना. मग दिवस बुडताच रात्रीच तिच्या घरी जाण्यास निघाला.

रात्री रस्त्याने चालत असता मेघ दाटले. पाऊस पडू लागला. त्या बाईचे घर नदीच्या पलिकडे होते. रात्र भयंकर अंधारी होती. भराभर चालत नदीच्या तीरावर ब्राह्मण आला. नदी अगदी दुथडी भरुन वाहत होती. एक प्रेत वाहत आले. त्या प्रेताला तो ब्राह्मण 'नाव' समजला. आणि त्यावर बसला. पैलतीराला आला, काठावर उतरला. त्या बाईच्या घरासमोर आला. रात्रीचा दुसरा प्रहर असल्याने त्या बाईच्या घराची सर्व दारं बंद होती. घरावर एक लांब सर्प लोंबकळत होता. त्याला त्याने दोर समजून वर चढून गेला ; आणि अंगण समजून उडी घातली.तो मोरीत(न्हाणीघर) पडला. काही तरी पडल्याचा आवाज आल्याने बाई उठली. शोध घेतला घरात बिल्वमंगलला पाहून बाई आश्चर्याने त्याला विचारु लागल्या की, इथे कसे काय आलात?

तिच्या प्रश्नावर बिल्वमंगलने उत्तर दिले तूच नाही कां माझ्यासाठी दोर टाकला होता ? त्याच दोरावरुन मी इथे आलो आहे. मग ती बाई म्हणते कुठे आहे दोर पाहू द्या मला. ? तेव्हा तो दोर पाहण्यास गेले तर तो दोर नसून पाच फण्यांचा नाग होता.हे पाहून बाई बिल्वमंगलला म्हणाली – अहो माझ्याकडे येण्यासाठी केवढे हे साहस ! प्रत्यक्ष मृत्यूचेही तुम्हाला भय वाटेनासे झाले.

माझ्या सारख्या मर्त्य जीवावर (नश्वर) येवढे उत्कट प्रेम करता; त्या ऐवजी चिरंतन असणाऱ्या नारायणावर जर जीवापाड प्रेम केले असते, किंवा त्या नारायणाने निर्माण केलेल्या जगावर प्रेम केले असते तर सर्व जगानेही तुझ्यावर तेवढेच प्रेम केले असते.त्या बाईचे बोलणे त्याला खूप लागले. अंत:करणाला जाऊन भिडले. आजपर्यंतचा काळ, वेळ, पैसा, उमेदीचा काळ (तारुण्य) सर्व काही खरोखर निघून गेले. आता आयुष्याचे सार्थक, कसे होणार ? असा अनुताप झाला.

VÂ¶mdMZmZo ^oQ>no hmJromi &
åhUmo{ZVëHs$mi {ZkmcmH$s &&

कुठल्या तरी अनोळखी प्रांतात आला तिथे एका घरी माडीवर एक सुंदर कमलनयना स्त्री पाहिली. तो ब्राह्मण त्या स्त्रीकडे माडीवर गेला. या घरच्या

स्त्रीचा नवरा मात्र हरिभक्त होता. त्याने या ब्राह्मणाला घरात नेऊन पूजन केले. भोजन घातले. भोजन घालतांना त्या कमलनयना सुंदर स्त्रीला पाहून या ब्राह्मणाला आपल्या पत्नीची आठवण झाली. आपल्या पत्नीला सोडून मी हा कसा भटकलो ? अरेअरे ! काय झाले हे. ? असा कृतकर्माचा पश्चाताप झाला. त्या घरच्या ब्राह्मण पत्नीने तेवढयात विचारले काय पाहिजे महाराज – मला सांगावे. मी ते देते. असे तिने म्हणताच हा ब्राह्मण म्हणतो मला दोन सुया आणून द्या. जे चांगले दिसते ते मिळविण्याच्या हव्यासाने मी सारखा धावतोच आहे तेव्हा आता कुठपर्यंत धावायचे.? त्यापेक्षा हे डोळेच फोडून टाकतो ; म्हणजे चांगली, सुंदर वस्तू दिसणारच नाही; आणि मग हा देह त्या वस्तूसाठी जनामनाची लाज सोडून धावणारच नाही. असा विचार करुन त्या ब्राह्मण पत्नीला बिल्वमंगलने दोन सुया मागितल्या तिने त्या दिल्या. आणि त्या सुयांनी बिल्वमंगलने प्रत्येक सुंदर वस्तूचा लोभ निर्माण करणाऱ्या आपल्या दोन्ही डोळयांना फोडून टाकले. ब्राह्मण पत्नीला जाण्याची आज्ञा मागून निघून गेला. रानीवनी, इकडे तिकडे त्या फुटल्या डोळयांचे दु:ख घेऊन भटकत राहिला.

या भटकंतीमधे खूप उपासमार झाली. शरीर क्षीण झाले. आता मात्र श्रीकृष्णाचे स्मरण होऊ लागले. त्याच्या या असहाय्य प्रवासात एक ब्राह्मण मुलगा भेटला. तो त्याचा हात धरुन त्याला इकडे तिकडे नेऊ लागला. हा श्रीकृष्णच आहे. आपला हात धरुन आपल्याला प्रवासात साहय करीत आहे. असा त्या मुलाविषयी भाव बिल्वमंगलच्या मनात पक्का झाला. आपल्या मुखात 'कृष्ण नाम' आहे. हाताला आधार कृष्णाचाच आहे. मार्गी तोच चालवीत आहे. अशा दृढ श्रध्देने कृष्णाविषयीचे प्रेमाने अंत:करण भरुन गेले. मग जिकडे तिकडे शामतनू 'श्रीकृष्ण' दिसू लागला. त्या मुलाने बिल्वमंगलला वृंदावनात आणून सोडले.

वृंदावनातील वास्तव्यात बिल्वमंगलची कृष्णभक्ती ('कर्णामृत' नामक) ग्रंथ रुपाने साकारली.

या ग्रंथाच्या आरंभाला आपल्या गावातील त्या बाईचे नाव त्याने घातले; कारण तिच्या बोलण्यानेच बिल्वमंगलचे आयुष्य बदलले होते. – मज सारख्या मर्त्य जीवावर येवढे उत्कट प्रेम करण्यापेक्षा चिरंतन अशा विश्वात्मक नारायणावर प्रेम करा. – याच वाक्याने बिल्वमंगलला मानवी जीवनाचे साथर्क कशात आहे ; हे दाखवून दिले होते. 'कर्णामृत'नामक ग्रंथाच्या आरंभाला आपले नाव आहे हे लोकांकडून ऐकून व त्याचप्रमाणे तो ग्रंथ पाहून ती बाई वृंदावनात आली. बिल्वमंगलचे तिने दर्शन घेतले. तुम्हाला जसे कृष्ण दर्शन झाले आहे तसे मलाही दर्शन आणि कृष्ण भेट घडवा अशी प्रार्थना तिने केली. त्यानंतर बिल्वमंगल आणि ती बाई यांनी मिळून कृष्णभेटीसाठी उपोषण केले. तीन दिवसाच्या उपोषणानंतर कृष्णाने दोघांना दर्शन दिले. दोघांनीही कृष्णाला डोळेभरुन पाहिले. प्रत्येक माणसात आणि सर्व सृष्टीत कृष्णाला पाहणारी दृष्टी त्या दोघांचीही झाली. म्हणून गुलाबराव महाराज म्हणतात–

kmZoemà wHY$ndMr ZmhB©&
gdm©^yVr mhr ^«m¨nd&&

00000000000

12

gwaW gwY°Ydm

अर्जुनाने कृष्णमुखातून गीता ऐकली तरी, मी योध्दा, मी गोत्रज मारले असा 'मी योध्दा' चा संकल्प मनात थोडासा राहिलाच. हे पाहून कृष्णाला वैषम्य वाटत होते. तेव्हा अर्जुनाच्या मनातला हा भाव काढून टाकण्यासाठी याला संताचीच भेट घडवावी असे वाटले; आणि धर्मराजाला कृष्ण म्हणतात तुम्हा पाच जणांच्या हातून गोत्रजांचा वध झालेला आहे. त्यामुळे तुम्हाला हत्येचे पाप लागले आहे. त्या पापाचे परिमार्जन करण्यासाठी तुम्ही 'अश्वमेध' यज्ञ करा. त्यामुळे तुम्ही पांडव गोत्रजवधपापमुक्त व्हाल. कृष्णाने असे सांगितलेले युधिष्ठिराला पटले. त्याने ताबडतोब अश्वमेध यज्ञ करण्याची तयारी केली. उत्तम अश्व(घोडा) सजवून सोडला. त्याला जो कोणी अडवेल, बांधून ठेवील त्याच्याशी युध्द करुन अश्व सोडविण्यासाठी अर्जुनाला त्या अश्वाच्या मागे पाठविला.अर्जुन रथी व कृष्ण सारथी राहील. रथामागून मोठे सैन्यदळ राहील असे अर्जुनाला युधिष्ठिराने सांगितले अश्वरक्षणासाठी अर्जुन गेला.

अर्जुनाच्या रथामागून चाललेले सैन्य जणुकाही नदीच्या प्रवाहासारखे दिसत होते. रथावर ध्वज घेऊन हनुमंत बसलेले होते ; रथी अर्जुन सारथी कृष्ण, समोर यज्ञाचा 'अश्व' धावतो आहे. वेगवेगळी राज्ये ओलांडून अश्व हंसध्वज नावाच्या राजाच्या राज्यात आला. सुरथ व सुधन्वा नावाचे राजाला दोन पुत्र होते.

राज्यातले लोक व राजाचे सेवक राजाकडे धावत आले. हा यज्ञाचा

घोडा पकडावा की नाही सांगा महाराज? राजा विचारतो अश्वाच्या मागे कोण आहे.? लोक सांगतात– कृष्ण सारथी व अर्जुन रथी आहे. असे उत्तर ऐकून राजे म्हणाले – माझ्या प्रिय कृष्णाला या अर्जुनाने सारथी केला ना ! मग घोडा धराच. आणि युध्दासाठी सैन्यदळ सिध्द करा. अशी आज्ञा सेवकांना देऊन राजे आत गेले.

सुधन्वा व सुरथ हे दोघेही बंधू युध्दामधे निष्णात, रणधुरंधर असे होते. दोघेही आपल्या पिताश्रींना सांगू लागले. पिताश्री – हा अर्जुन स्वतःला मोठा योध्दा समजतो आणि आपल्या कृष्णाला सारथी करतो युध्दात राबवितो. त्याच्याकडून कष्ट करवून घेतो. काय म्हणावे याला.? वडील मुलांचं हे बोलणं ऐकून म्हणाले – मग त्या अर्जुनाला द्या युध्दाचा धडा; आणि दाखवाच युध्द कसे करावे लागते ते ! आणि घालवा त्याचा योध्देपणाचा अहंकार ! वडीलांचे बोलणे ऐकून दोन्ही मुलांच्या अंगात वीरश्री संचारली. त्यांनी सभा घेतली आणि सभेत 'पण' जाहीर केला. आज पहाटे जो कोणी पुरुष युध्दा करीता येणार नाही त्याला शिक्षा म्हणून कढईत तापलेल्या तेलात टाकण्यांत येईल. अर्जुनाला युध्दात हरविण्यासाठी सर्व मिळून आम्हाला साहय कराल, तरच श्रीहरीला या अर्जुनाच्या सारथी– पणाच्या बंधनातून सोडवू शकू. असे आवाहन नगरातील सर्व पुरुषांना केले.

सभा संपल्यानंतर सुधन्वा आपल्या महालात गेला. आपल्या प्रिय पत्नीला झालेला हा सर्व वृत्तांत सांगितला. राणी म्हणाली वा ऽ ! मला तुम्हा सगळयांचे कृष्णावरचे प्रेम पाहून आनंद झाला. मी क्षत्रियच असल्याने नवरा युध्दाला निघाला पाहून मला दुःख होत नाही.

मी स्वतःला कृष्णाची मुलगी समजते; त्यामुळे कृष्णावर प्रेम करण्याची त्याच्या पायावर डोकं ठेवण्याची संधी मिळते आहे तर साधून घ्या. माझ्यावर प्रेम करा; असं मी म्हणत नाही.

पण माझं एकच म्हणणं आहे. युध्दात गेलेल्या माणसांचा भरवसा नसतो म्हणून युध्दावर जाण्यापूर्वी मला एक पुत्र होईल येवढे दान द्यावे. आणि नंतर स्नान करुन रणांगणात जावे. सुधन्वा म्हणतो ठीक आहे.

त्यानंतर रात्र झाली व संपतही आली. पहाट होताच सर्वांनी सभामंडपात एकत्र यावयाचे होते. नगरजन आणि योध्दे तिथे जमा झाले. सर्व लोक पोहोचले. पण फक्त सुधन्वाच तिथे पाहोचला नाही.

राजा हंसध्वज विचारतो सर्व योध्दे आलेत काय? कोण येण्याचे राहिले आहे ? तेव्हा या प्रश्नाचे उत्तर एकमेकांना विचारुन लोक राजाला सांगतात– महाराज! आपले पुत्र राजे सुधन्वाच या वेळेपर्यंत पोहचले नाही. तुमच्या मुलाचेच येणे झाले नाही. नगरजनांवर मात्र आज्ञा पालनाची जबरदस्ती होत आहे.

राजउपाध्याय म्हणाले राजन ! तुमच्या पुत्राकडून मात्र आज्ञेचा भंग झाला आहे. तेव्हा तुमच्या 'पणा' प्रमाणे तेलाची कढई तापली आहे. आपल्या आज्ञेचे पालन मात्र आपल्याला पूर्ण करावे लागेल महाराज!

इकडे सुधन्वा स्नान करुन बायकोचा निरोप घेऊन आईचा निरोप घेण्यासाठी तिच्या महालात आला. तिचा आशीर्वाद घेऊन रणात जाण्यास निघाला. तेवढयात राजाचे सेवक सुधन्व्यास धरण्यास धावले. कारण पहाट संपून दिवस उजाडत असल्याने, राजाने संतापून सेवकांना सुधन्व्यास धरुन तेलाच्या कढईत टाका! अशी आज्ञा दिली होती. ते सेवक सुधन्व्यास धरण्यासाठी आलेले पाहून सुधन्व्याला मरणाचे भय वाटले नाही. तो निर्भयतेत उभा होता.

'शंख व लिखित' नावाचे दोन ब्राह्मण राजा हंसध्वजाच्या राज्यात होते. ते म्हणाले राजांनी जी आज्ञा केली; तिचे पालन व्हायलाच पाहिजे. असे ते नियमांचे, आज्ञा पालनाचे पक्के होते. ते म्हणाले राजाज्ञेप्रमाणे करा. म्हणून सेवक त्याला धरण्यास धावले होते.

त्यांनी सुधन्व्याला धरुन कढई जवळ आणले. तापलेले तेल पाहून सुधन्व्यानं कृष्णाला मनोमन नमस्कार केला. त्याचे नामचिंतन जलद सुरु होते. तेवढ्यात सेवकांनी त्याला धरुन तेलात टाकला. तापलेल्या कढईत सुधन्वा कृष्णाचे नामस्मरण करीत होता. स्मरता स्मरता तो म्हणाला देवा! मी मेलो तर, पार्थाच्या सारथ्यबंधापासून तुम्हाला सोडवू शकलो नाही याची मला खंत वाटते आहे. कारण मी आता कढईत मरणार आहे. मला यात मरणाचे दुःख नाही. कारण मी युध्दात रणांगणावर मेलो असतो तरी, मुक्तच झालो असतो. आणि आताही मुक्तच होणार कारण तुझे नामस्मरण चालू आहे. तेव्हा तुझ्या नामात मरण आले की मी मुक्तच होणार हे निश्चित ; म्हणून मला मरणाचे दुःख नाही. पण दुःख आहे, ते केवळ तुम्हाला पार्थांच्या सारथ्यपणातून सोडवू शकलो नाही याचे. संधी आली होती, पण जीविताच्या समाप्तीपूर्वी बायकोची इच्छापूर्ती करणे हेही कर्तव्य होते. तुझे दर्शन मला मरणापूर्वी घेता आले नाही. कृष्णा याचे मात्र वाईट वाटते आहे. अशा मला तू कसा सांभाळतोस कृष्णा ? असे कृष्ण नामाचे आणि आपल्या कर्माचे चिंतन चालले आहे.

परंतू तेल शांत झाले.(थंड) सुधन्वा जिवंत आहे. कृष्ण नामस्मरण सुरु आहे. हे पाहून लोकांना आश्चर्य वाटले. ते सर्व ही वार्ता हंसध्वज राजाला सांगायला गेले. ते म्हणतात महाराज !

'h[a^3VVw'MngwV & Q>mH$VmVoc EmcoerV&&'

राजा म्हणतो देवाने राखले मला. माझा पणही पूर्ण झाला; आणि माझा पुत्रही वाचला. आता तुम्हाला त्याला तेलात ठेवावे वाटेल किंवा काढावे वाटेल, काय वाटते ते करा. असे राजे हंसध्वज म्हणाले.

त्यावर उपाध्याय म्हणाले राजा, तुमच्या मुलाला शाबरी विद्या येत असेल. त्यातील मंत्राने तापलेले तेल त्याने थंड केले असावे की काय? अशी शंका येते. म्हणून तेल तापलेले आहे की नाही याची आम्ही परिक्षा करतो. राजे म्हणाले करु शकता.

त्या सूचनेप्रमाणे 'शंख लिखिताने' नारळ त्या तापलेल्या तेलात टाकला. नारळ ओला होता. तेल इतके तापले होते की तो नारळ टाकताच उडाला आणि फुटला; त्या शंख लिखिताच्या कपाळात बसला. त्या आघाताने त्या ब्राह्मणांना मूर्छा आली.

'शंख व लिखित' हे दोघे विद्वान होते. पण भक्तीचा महिमा न जाणणारे होते. भक्ताच्या केवळ दृष्टीने तापलेले तेल शांत कसे झाले ? हे त्यांना कधीही कळणारे नव्हते.

त्या ठिकाणी व्यास आणि त्यांचे शिष्य जैमिनी उपस्थित होते. व्यास म्हणतात– हे शंख लिखित मेले असतील आणि त्यांचे शिष्य जैमिनी म्हणतात– मला नाही वाटत ते मेले असतील. ते मूर्छित पडले असतील. दोघांचे वक्तव्य वेगवेगळे असले तरी प्रत्यक्षात ते मेलेच होते.

इकडे ही बातमी हंसध्वजाला कळली तेव्हाच हरिभक्ताचा विजय झाला आहे; हे राजाला उमगले. म्हणून त्याने स्वत: जाऊन सुधन्व्याला सोडविले.

बांधलेले हात पाय मोकळे होताच सुधन्वा कढई बाहेर आला. वडिलांना अलिंगन दिले. त्यांनी सुधन्व्याच्या कपाळाचे अवघ्राण केले.(चुंबन घेतले) डोक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद देऊन सैन्यात सामील होण्यास आज्ञा दिली.

होय, पिताजी मी जातो. मी असता आपण सैन्यात येऊ नका. असे सांगून सुधन्वा सेना घेऊन निघाला. सैन्यातून रणवाद्ये वाजू लागली. सैन्यदळाने अर्जुनाच्या सैन्याला वेढा दिला. पार्थ मागे पुढे स्वत: कृष्णाला पाहिले.

कृष्णाला सारथ्य करतांना पाहून सुधन्व्याच्या डोळ्यांना धारा लागल्या. मनात म्हणतो – देवा ! भक्तासाठी त्यांची हलकी कामे करतांना तू आपले

देवपण बाजूला ठेवतोस. हा अर्जुन तरी कसा तुला आपला सारथी बनवितो ? आता तर मी याला मारतोच. पाहतोच तू याचे कसे रक्षण करतो ते !

सुधन्व्याने देवाला ललकारले ! देवा मला तुझे काही नको; आता तू केवळ पार्थाचे रक्षण कर. त्याचे हे बोलणे ऐकून अर्जुनाच्या अंगात वीरश्री संचारली. तो म्हणतो – माकडा काय बडबड करतोस ! जोपर्यंत माझ्याशी गाठ पडत नाही. माझा पराक्रम बघत नाही; तोपर्यंत तू माझ्याबाबतीत अशीच बडबड करशील.

त्याचे बोलणे ऐकून सुधन्वा म्हणाला– हरि मिळवून देणारा अश्वमेध यज्ञ, करण्याचे नाटक करतोस प्रत्यक्ष हरिला 'हरिची' किंमत न देता माकडाप्रमाणे (क्षुल्लक) य:कश्चित समजतोस ! तुला लाज कशी वाटत नाही . प्रत्यक्ष भारतीय युध्दात गीता ऐकलीस त्या गीता सांगणाऱ्याची, विश्वरुप दर्शन देणाऱ्याची सारथी म्हणून नियुक्ती केली. राम भक्त हनुमान ध्वजस्तंभाजवळ बसविलास येवढी त्या परमभक्ताची किंमत केलीस. असा देवाचा, देवभक्ताचा अपमान करणाऱ्याला प्रायश्चित्त घ्यायला लावतोच. असे म्हणून सुधन्वा धनुष्याला बाण जोडतो. तिकडे अर्जुनही गांडीव धनुष्य सज्य करतो. एकाने 'अग्न्यस्त्र' सोडावे तर दुसऱ्याने 'पर्जन्यास्त्र', एकाने 'वातास्त्र' सोडावे तर दुसऱ्याने 'पर्वतास्त्र' असे तुल्य बली योध्दे एकामेकांवर भिडून होते. मग सुधन्व्याने जसे 'ब्रह्मास्त्र' सोडले. तसे हनुमंत, कृष्ण या सर्वांसहीत अर्जुनाचा रथ आकाशात उडाला. चक्री वादळात सापडलेल्या एखाद्या वृक्षाच्या वाळलेल्या पानाची जी दुर्गती व्हावी, तशी त्या अर्जुनाच्या रथाची झाली. देव अर्जुनाकडे दीन होऊन थरथर कापत पाहू लागले. हनुमंत अर्जुनाला म्हणाले अरे तुझा बाप इंद्र आहे. त्याच्याकडून आता मदत माग ना ! तुझ्या या रथावर बसून माझी ही फजिती झाली. अशी रामावतारात कधीच झाली नाही. आता जमिनीवर रथ येताच मी तुझा पक्ष सोडून सुधन्व्याकडेच जातो. तू आणि श्रीकृष्ण करत बसा युध्द! नाहीतर पुन्हा अज्ञात वासात जाऊन विराटाकडे बृहन्नला होऊन बायकांना नृत्य शिकवीत बैस. आणि हा कृष्ण जाईल आपल्या १६१०८ बायकांत !

त्या हनुमंताचे असे खोचक बोलणे ऐकून पार्थ उठला त्याला नमस्कार केला. आणि कृष्णाच्याही पाया पडला. देवाला धुऱ्यावर (सारथी म्हणून) बसविला; म्हणून खजिल झाला. क्षमा मागितली. मग कृष्णाने त्याला वर उचलून उभा केला. आणि रथाला युध्द भूमीवर स्वत:च्या कौशल्याने उतरविले. रथ सुधन्व्या समोर आणला. त्यावेळी सुधन्वा अर्जुनाला म्हणतो टाक रे बाण !

नाहीतर युध्द न करताच मला राज्यात वापस जावे लागेल. कारण मी ज्यांच्याशी युध्द करायला आलो होतो ते नपुंसक निघाले. योध्दयाला वापस जाण्याचा कलंक लागण्यापेक्षा एखादा तरी बाण टाकता येईल.

अशा बोलण्याने अर्जुन चिडला आणि सुधन्व्याला म्हणाला मी तीन बाणात तुझं शिर तोडील. जर त्या तीन बाणात तुझं शिर तोडू शकलो नाही तर मी अग्नीत शिरेन. सुधन्वा म्हणतो तीन बाण टाक. तुझा 'प्रण' श्रीकृष्ण सिध्दीस नेवो. अरे तुझे बाण मी मोडून टाकीन आणि नाही मोडू शकलो, त्यात मरण आले तर माझे शिरकमल कृष्णाच्या पायावर पडेल. असे दोघेही अटीतटीवर आले.

पार्थाने पहिल्या बाणात प्रतिज्ञा घेतली. आणि तत्काल बाण टाकला. तो बाण सुधन्व्याने तोडून टाकला. दुसरा टाकला व टाकतांना म्हणाला 'धर्मराजा',सत्याचा सागर असेल तरीच या बाणाने सुधन्वाचे शिर तुटो. पण व्यर्थ. तोही बाण सुधन्व्याने तोडला. मग मात्र तिसऱ्या बाणाला तीन शपथा घातल्या. बणाच्या मुखावर रुद्र बसविला. पंचदशी मंत्र उलटा जपून, मधे शक्ति स्थापन केली गायत्री मंत्र उलटा जपून शेवटी 'ब्रह्मास्त्राची' योजना केली. राम एक पत्नीव्रत असेल तर, आणि कृष्ण १६,१०८ बायका असूनही जो वृत्तीने सन्यासी असेल म्हणजेच भोगी नसून योगी असेल तर या बाणाने सुधन्व्याचे शिर तत्काल तुटो! असे म्हणून बाण सोडला. तोच सुधन्व्याचे शिर तुटले. कृष्ण ! कृष्ण ! म्हणत ते कृष्णाच्याच पायावर येऊन पडले.

श्रीहरीने ते शिर उचलून हृदयाशी धरले. अर्जुनाकडे पाहून श्रीकृष्ण त्यावेळी म्हणाले पार्था तुझ्यासाठी हे रत्न घालविले रे! तेव्हा कृष्णानेच हंबरडा फोडला. मी माझ्या भक्ताला केव्हा डोळेभरुन पाहतो असे झाले. अरे ! तापलेल्या तेलाच्या कढईत त्याने माझे स्मरण सोडले नाही. आणि आताच कसे हे अनुचित झाले. मेल्यावरही तू माझे स्मरण करीत आहे. पार्थापेक्षाही तू थोर आहेस. (पार्थ कृष्णाचे स्मरण झोपेतही करीत असायचा. याने तर मेल्यानंतर ही चालूच ठेवले.) तूही गेला. आता मला जन्मभर अर्जुनाचे सारथ्य करणे आलेच.

कृष्ण हनुमंताला विचारतात. हनुमंता मी सर्व प्राणिमात्रांकरीता सम समान आहे. तर मी या माझ्या भक्ताला विषम कसा झालो रे ? एका पार्थाच्या बोलण्याने मी सुधन्व्याला हरविला. त्याच्या सारखा भक्त आता मला पुन्हा दिसणार नाही. तुला तारायला माझी शक्ति कारणी नाही लागली. तर तुझ्या भक्तीनेच मला वश केले. कृष्ण अगदी कळवळून शिरकमलाला कुरवाळून म्हणतात– पहा पहा माझा बाळ कसा माझं स्मरण करीत आहे.

अर्जुन म्हणतो कृष्णाला देवा ! ते शिर माझेजवळ द्या. मी ते हृदयी धरेन. मग लोक मला शूर म्हणतील. त्या पराक्रमी सुधन्व्याचे धड जिथे आहे; तिथे जाऊन त्यांच्या पायावर मी पडतो. कारण हा तुमचा येवढा श्रेष्ठ भक्त असेल हे मी जाणत नव्हतो. आता मला ते कळले. तुमची केवढी दया आहे. माझे सारथी होऊन मला पाठिशी घातले. आपण पुढे झाले. मेलेल्या भक्ताला हृदयाशी धरले. खरोखर कृष्णा ! तू कृपालय (कृपेचे घर) आहेस.

कृष्ण म्हणतात – पार्था या सुधन्व्यावरुन मी माझे 'मी' पण ओवाळून टाकतो. माझं देवपण तू घे. मी सुधन्व्याबरोबर स्वर्गाला जातो. मग तिथे माझ्या हृदयचौरंगावर त्याचं शिर ठेवून मी त्याची सेवा, पूजा करीन. असे कृष्ण बोलताच सुधन्व्याच्या मुखातून एक ज्योति निघाली व ती कृष्णाच्या मुखातच शिरली.

कृष्णाने त्या भक्ताला हृदयात निरंतर स्मरणात ठेवला, आणि शिरकमल दिलं शंकराला. शंकराच्या माळेत (कपालमालेत) तो मुख्य मणी झाला.

नंतर सुरथ येऊन लढला. त्याला हंसध्वजाने साहय दिले.

नंतर तो यज्ञीय अश्व पुढे चालू लागला त्याच्या सवे सेनाही जाऊ लागली.

ooooooooooo

13

[illegible]

जेंव्हा देव गोकुळात होते, तेंव्हा गर्गमुनींनी अनेक प्रकारांनी यशोदेला, हा तुझा कृष्ण पूर्ण अवतार आहे ; असे सांगितले पण त्याच्या बाळ लीला पाहून ही अवताराची कल्पना तिला मानवतच नव्हती. पण जेंव्हा तो गोकुळातून कंसवधाकरीता मथूरेला गेला; तेंव्हा तिला गर्गाचार्यांच्या बोलण्यातील सत्य जाणवू लागले. मग मात्र तिला त्याच्या बाळ लीला आठवून त्याचे अनेक ठिकाणी प्रकट झालेले देवपण, अचाट सामर्थ्य कळून आले ; आणि मग सततच्या त्याच्या ध्यासाने, स्मरणाने मन अंतर्बाहय भरुन गेले.

गुरुशिवाय जर देव भेटला तर तो मनुष्य त्याचे देवपण समजू शकत नाही. मोहानेच व्याप्त होतो. या उलट तपाने, साधनेने, गुरुंच्या आर्शीवादाने जर देवाची उपलब्धी झाली तर तो मनुष्य ईश्वरी तत्व जाणू शकतो. किंबहुना गुरुने करवून घेतलेली साधना ते ईश्वरी तत्व जाणण्यास मनास सक्षम करते. असे

गुलाबराव महाराज म्हणतात. त्याकरिता इथे 'कर्माबाईचा' दृष्टांत सांगतात.

'कर्माबाई' नावाच्या बाई कृष्ण भक्त होत्या. अतीव भक्तीने संतमुखातून 'भागवत' ऐकण्याचा अभ्यास त्यांचा झाला होता. 'भागवत'श्रवणातच त्यांचे अंत:करण भगवंताच्या प्रेमाने व्यापले होते; आणि त्या कृष्णाला आपलाच बाळ समजू लागल्या होत्या. म्हणून ज्ञानाचे भाण्डार, मूर्तिमंत भक्तिचा अविष्कार अशा 'भागवत' ग्रंथाचे श्रवण झाल्याने साक्षात प्रेममई भक्ती त्यांच्या ह्रदयात प्रकट झाली होती. आणि तिनेच त्यांना ईश्वरी ज्ञान करुन दिले. असे ज्ञान कधीच खंडित होऊ शकत नाही. यासाठी महाराज म्हणतात.

AYrgSVgSJ 'UgWh[a & Zmhr kmZoar IS{S>VVmo &&

या 'कर्माबाईच्या' ह्रदयात यशोदेप्रमाणे कृष्णप्रेम निर्माण झाले होते. तिची दिनचर्या कृष्णमय झाली होती. सकाळी– प्रेमाने कृष्णाला झोपेतून उठविणे. मग त्याचे स्नान, भोजन हे कार्यक्रम कृष्ण नामात कृष्णासाठीच होत असे. दिवस उजाडण्यापासून तो शेजारती, अंगाई (रात्री) पर्यंत तिचे कृष्ण प्रेम चढत्या क्रमाने शिगेला जाऊन पोहोचत असे.

वयाने प्रौढा असल्याने दूध नव्हते पण बाळकृष्ण मुखी स्तन देऊन कृष्णाला दुग्ध पान करवीत असे. भोजनात रोज मऊ खिचडी करुन कृष्णाला खाऊ घालीत असे.

एकदा असे झाले की, एकादशीचा दिवस आला. त्या दिवशी देवाला अन्नाचा नैवेद्य कुणीही लावीत नाही. असे आजपर्यंत घडत आलेले सर्वांना माहित आहे. मात्र आषाढी एकादशीचेही दिवशी बाईंनी देवाला मऊ खिचडी खाऊ घातली. हे समाजात सर्वांना कळले. समाजातील लोकांनी तिच्यावर आक्षेप घेतला.

सर्व समाजाने सभा घेतली. त्या सभेत कर्माबाईंना गुन्हेगाराप्रमाणे आणले गेले. तिची विविध शब्दांनी निर्भत्सना केली. एकादशीचे दिवशी देवाला अन्न खाऊ घालतेस या कारणाने आम्ही तुला दण्ड करु ; असे सर्व म्हणू लागले. एकादशीला देवाला अन्नाचा नैवेद्य लावू नकोस! असे दटावले. कर्माबाई त्या सभेत मौन राहिल्या.

जशी सभा संपली तशा त्या धावत सुटल्या. घरी आल्या. मनात म्हणतात– एकादशीला काय देवाला उपाशी ठेवायचे. माझा सुकुमार बाळ भुकेने व्याकूळ होईल. असे वाटून ढसाढसा रडू लागल्या.मी काय त्याची माय नव्हे.? कृष्णा गोकुळातील यशोदेला ८ व्या वर्षी तू सोडले ! आणि आता तू माझा त्याग करतोस काय रे! असेच मला वाटत आहे.

जर तू माझा त्याग केला तर या एकादशीच्या कारणाने तुला खायला कोण घालील ? देवकी माता आणि यशोदामाता द्वापारीच गेल्या आणि आता कलियुगात मी तुला सोडले तर तुझा सांभाळ कोण करील ? गोविंदा! मला काहीही नको. फक्त माझ्या हातून तू प्रेमाने जेवण घे. मी मेल्यानंतर माझ्या श्राध्दाविषयीही तुझ्याकडून आशा करीत नाही. पण ह्रषिकेषा फक्त माझ्या हातून जेवण घे. अन्नाविणा जर तुझा प्राण गेला तर मग कुणाला स्तनपान करवू ? समाजाने हरिला अन्नाचा नैवेद्य न द्यावा. अशा सांगण्याने तिच्या मनाला येवढे दु:ख झाले की, ती प्रेमविव्हल होऊन रडू लागली.

श्रीकृष्ण विचार करतात – माझे भाग्यच हीन आहे. जेंव्हा यशोदेचे दूध होते तेंव्हा विदुराच्या कण्या नव्हत्या ; आणि कण्या मिळाल्या तेंव्हा मातेचे दूध नव्हते. कर्माबाईच्या घरी दोन्हीही आहे. पण माझ्या प्रारब्धामुळे तेही मला या पुढे मिळेल असे वाटत नाही. आता ते दूध त्या कण्या (अन्न) आणि त्या देण्यामागे असलेले तिचे परम प्रेम, वात्सल्य पुन्हा केंव्हा मिळेल ? काय करु मी ? की जेणे करुन त्या सर्वांचा योग पुन्हा येईल! कोणत्या कर्माने मला मातृत्याग घडला.? मला जो कोणी आई भेटवील माझी ; त्याला मी माझी इंदिरेसह (लक्ष्मीसह) सर्व संपत्ती दान देईल. असे मनी मानसी विचार करताच देवर्षी नारद तिथे आले.

देव नारदांना म्हणतात अरे नारदा ! तू तरी माझी आई मला भेटव ! तिच्या हातचे जेवण मिळवून दे.

नारद म्हणाले– तुला प्रिय असलेल्या एकादशी व्रताचे दिवशीच तुला आई आणि आईचे हातचे जेवण मिळू शकेल. मग नारदांच्या सांगण्याप्रमाणे कर्माबाईकडे दोघेही आले ; आणि बाळ होऊन देवाने तिच्या गळ्याला मिठी घातली. तिला म्हणाले आई मी फार भुकेला आहे. मला काही अन्न खाऊ घाल. तेंव्हा कर्माबाई म्हणते – ब्राह्मणाच्या शापानेच अंबरीष राजा दु:खी झाला ना ! येथे ब्राह्मणच माझ्यावर रुष्ट झाले आहेत.

हे ऐकून सर्व ब्राह्मणांना बोलावून आणले. आणि त्यांना देवाने सांगितले की, मला खरच खूप भूक लागली आहे. मला आजची हरिदिनी काही आवडली नाही. देवाच्या तोंडून असे ऐकल्यामुळे ब्राह्मणांना ते पटले. म्हणून मग कर्माबाईला ते सांगतात – देवाला जेवू घाल. आम्ही काही म्हणणार नाही. त्यानंतर कर्माबाईने अतिप्रेमाने कृष्णाला स्वत:च्या हातानी घास भरविले. प्रत्येक घास प्रेमरसाने ओथंबलेला होता. प्रत्येक घास खाऊ घालताच जीवनाची सार्थकता

तिने अनुभवली आणि बाळ कृष्ण जेवून तृप्त झाले. त्या दिवसापासून जगन्नाथपुरीला एकादशीचे व्रत करता येत नाही.

या आख्यानात एकादशीला अन्न खाऊ घालू नये व खाऊ नये अशा कर्माची निंदा श्री गुलाबराव महाराजांना करायची नव्हती. कर्म कोणतेही असो त्यात देवाविषयी प्रेम नसेल तर त्याला नाटक म्हणावे लागेल. हरिभक्तिशिवाय कोणतेही कर्म असो ते माणसाला सुखदु:ख भोगण्याच्या बंधनात टाकते. आणि कर्म हरिभक्तीने केलेले असेल तर ते माणसाला जीवनमुक्त करते. असे कर्माबाईच्या या आख्यानातून श्री गुलाबराव महाराज सांगतात.

००००००००००००००

14

AOmnmc

एक ब्राह्मण नामनिष्ठ होता. पण त्याची रामनामावरच निष्ठा होती. त्याला 'शंकर', 'कृष्ण' ही नावे आवडत नव्हती. असे त्याच्या भक्तीचे स्वरुप एकांगी होते.

रामावर व त्याच्या नावावर त्याची पूर्ण श्रध्दा होती. त्यामुळे तो स्वत: रामनाम निष्ठेने घेत असे; आणि लोकांनाही राम नाम घेण्यास हट्टाने सांगत असे. रामभक्तांबरोबर सहवास करावा. असे सर्वांना सांगत होता.

दारापुढून कुणी जाताना या रामभक्ताला नमस्कार केला ; चार शब्द बोलले की, त्याला तो राम म्हणायला लावीत होता. काही लोक म्हणत असे. पण रामच म्हणा हा कसला अट्टहास धरतात हे गृहस्थ ? आम्ही नाही म्हणणार असे म्हणून जर कां ते 'राम' न उच्चारता निघून गेले तर हा ब्राह्मण त्या दिवशी जेवत नसे. असे बरेचदा होत असे. ज्या ज्या दिवशी कुणी 'राम' शब्द त्याला ऐकविला नाही त्या त्या दिवशी त्याला उपवास घडत असे.

ब्राह्मणाची अशी ख्याती सर्वत्र पसरली. त्यामुळे त्याच्या दारावरुन जात असता, बोलता बोलता मोठ्ठ्याने राम राम म्हणत लोक जात असत. जेणे करुन त्याला उपवास घडू नये.

एकदा एक अजापालाचा मुलगा म्हणजे मेंढपाल शिव,कृष्ण नामाविषयीचा त्याच्या मनातील द्वेष घालविण्यासाठी अकस्मात गावात आला. तो त्या ब्राह्मणाच्या दारापुढून जात असतांना ब्राह्मण म्हणतो 'राम' म्हण म्हणजे तुला वैकुंठ प्राप्ती होईल.

तो मेंढपाल त्या ब्राह्मणाला म्हणतो तुला 'राम' या नावाची आवड असेल तुझे तुला आवडो बाबा ! पण आम्ही कधी हर हर म्हणू तर कधी कृष्ण म्हणू. आम्हाला रामाचे काय काम ? आम्ही धनगर आमचा देव शंकर आणि गोपालक कृष्ण आहे. ब्राह्मण म्हणतो तू राम म्हटलं नाही तर मी जेवणार नाही. तो मेंढपाळ म्हणतो– तुला वाटेल ते कर. पण मी 'हर हर कृष्णच' म्हणेल. अजापाल निघून गेला. मग ब्राह्मण त्याच्या मागे दगडं घेऊन धावला. मारु लागला. मेंढपाळ घरी पळत पळत गेला दार लावून घेतले. मग ब्राह्मण त्याच्या दारापुढे उपोषण करीत बसला. तीन दिवस ब्राह्मणाला उपवास घडला.मेंढपाळ मात्र दुसऱ्या दाराने निघून आपला धंदा करुन येऊ लागला. मात्र त्या ब्राह्मणाचे अन्नाविणा शरीर कोमेजले. म्हणून त्या ब्राह्मणाच्या शिष्यांनी त्या गावाच्या राजाकडे वार्ता नेली; राजाला सांगितले – आमचे गुरुजी अन्नाविणा मरतील. महाराज! त्या मेंढपाळाला 'राम' म्हणायला सांगा त्याने राम म्हटलं नाही तर गुरुजींचा प्राण त्याच्या दारापुढे अन्नविणा जाईल.

ही अशी वार्ता ऐकून राजा संतापला. आणा त्या धनगराला ! राम म्हणायला लावू. नाही म्हटले तर सुळावर देऊ. राजाज्ञा ऐकून सेवक धावले. दोघांनाही राजसभेत आणले. धनगराला दरडावले. कां रे राम म्हणत नाहीस ? ब्राह्मणाला उपवास घडतो ना तुझ्या अशा वागण्याने ! त्यावर मेंढपाळ म्हणतो महाराज मला 'रामनाम' काही गोड वाटत नाही. तुम्हाला, मला सुळावर चढवायचे असेल तर चढवा बापा! पण सर्व गावाला इथे बोलवा.

सर्व गावातील लोकांना दवंडी पिटवून बोलविण्यात आले. मेंढपाळानी घोंगडी अंथरली. सर्व लोकांना म्हणाला आपण सर्वजण 'राम' म्हणा मी येतो. आता माझ्याबरोबर कोणी सोबत येणार नाही आणि मी तुमच्या सहवासाला पुन्हा येणार नाही. तेंव्हा आता सर्व मिळून एक मुखाने 'राम'म्हणू या. तुम्हा सर्वांना माझा 'राम राम' म्हणून नमस्कार केला. येतो लोभ असू द्या. असे म्हणून स्वत:च्या मुखाने राम राम म्हटले आणि प्राण सोडला.

राम म्हणता म्हणता प्राण सोडलेला पाहून सर्व लोक ब्राह्मणाला दोष देऊ लागले. काय तुझे व्रत ! एक सज्जन माणूस दवडला. सर्व लोक त्या धनगराचे गोडवे गाऊ लागले. केवढ्या निष्काम भावनेने त्याने राम म्हणून प्राण सोडला. असे मरण कुणाला साधते ? हा परम साधूच होता. तरीच 'राम' म्हणता प्राण सोडला. आयुष्यात एकदाच निर्वाणीचे राम बोलला आणि अंतकाळ साधला.

मग ब्राह्मणालाही पश्चाताप झाला. एकवेळ राम म्हणताच अंतकाळ साधला तर, आयुष्यभर 'राम राम' उच्चारुन जिवंतपणी मोक्ष सुख म्हणजे

जीवनमुक्त (मरण भय राहणार नाही) नक्कीच होईल. पण आपल्याला रामनामाचाच अभिमान झाला. देवाच्या कोणत्याही नावावर प्रेम केले आणि ते प्रेमाने घेतले की, या अजापाला सारखे जीवनमुक्त होता येईल. हे ब्राह्मणाला कळले. 'भगवंताची अनेक नामें' आहेत कोणत्याही एका नामाचा ध्यास आपण धरावा पण लोकांकडून त्याच नामाची अपेक्षा करणे हे एकांगी पणाचे, संकुचित विचारसरणीचे वागणे होईल. कोणत्याही नामाचा उच्चार असेना! पण त्यात स्थिर होता आले पाहिजे त्या नामात प्रेम निर्माण झाले पाहिजे. हे श्री गुलाबराव महाराजांना या आख्यानात सांगायचे आहे.

oooooooooo

15

ewHJUHm

नृत्य गायन करुन लोकांचे मनोरंजन करुन त्या द्वारे पैसा मिळवून आपले पोट भरणारी एक नृत्यांगना होती. तिने पत्करलेल्या या धंद्यात तिला पुष्कळ पैसा मिळाला. पुढे तो साठून ती 'श्रीमंत बाई' म्हणून ओळखल्या जाऊ लागली.

तिच्या घरी एक शुक पक्षी होता. पोपटाला बोलायला छान येत होते. आपण जसे उच्चारु तसे शब्द तो नक्कल करुन उच्चारीत असे. त्या शुकाला (पोपट) बाईंनी गंमत किंवा सहज म्हणून एक मंत्र शिकविला. तो शुक तसेच बोलू लागला.

am'H¥$îUh[ah[a&Zm'KoB© 'wIm§Var&&

रामकृष्ण हा मंत्र तो बाईंनी उच्चारल्यानंतर अगदी तसाच उच्चारत असल्याने बाईंना मोठी गंमत वाटत असे. पुढे पुढे या गोष्टीचा इतका नाद लागला की, त्या शुकाकडून प्रत्येक गोष्टी नंतर तो मंत्र सतत उच्चारुन घेण्यात त्या बाईचा दिवस संपत असे. सर्व गोष्टी त्या शुकाच्या बरोबर करणे आणि त्याचे कडून 'रामकृष्ण कृष्ण हरि' हे उच्चारुन घेता घेता, स्वत: ही दिवसभर म्हणणे; हा तिचा दिनक्रम होऊन बसला. त्यामुळे तिच्याकडे येऊन तिचे नाच गाणे ऐकून स्वत:ची करमणूक करुन घेणारी माणसे परत जाऊ लागली. कारण ती माणसे आली की हिने त्यांना सांगावे की,बाबांनो! मी सध्या कामात व्यस्त आहे. मी रिकामी झाले की मग तुम्ही या. पण बाई कधी शुकाशी खेळण्याच्या नादातून रिकाम्या होतच नसायच्या.

त्यामुळे नाच, गाणे गावातील माणसांसमोर करणे, त्यांची करमणूक करणे, त्यातून पैसा मिळविणे, या सर्व गोष्टी बंद झाल्या. राहिले फक्त, दिवसभर उपजिविकेची कामे करतांना 'राम कृष्ण हरि' स्वत: म्हणणे आणि शुकाकडून म्हणवून घेणे.

'राम कृष्ण हरि' म्हणवून घेण्याच्या कृतीमुळे दोघेही एकमेकांचे जणू गुरु शिष्य झाले. हे कर्म म्हणजे त्यांचा सतसंग झाला. हा सतसंगच दोघांनाही उत्तम गती देण्यास कारण ठरला.

'राम कृष्ण हरि' या नामस्मरणाच्या सततच्या निदिध्यासाने बाईच्या जीवनात झालेल्या(होऊन गेलेल्या) सर्व वाईट कर्मांचा मळ धुतल्या गेल्या. मन शांत, सात्विक झाले. मनात चांगले विचार चांगल्या इच्छा निर्माण होऊ लागल्या. तिने आपल्या जवळ असलेले सर्व धन संत, साधू सज्जन गरीब यांना वाटून दिले. अन्नदान केले. बरीच पुण्यकर्मे साठलेल्या धनातून केली.

तो शुक तिचा जीव की प्राण झाला. जरा जरी दृष्टीआड झाला की तिचा जीव घाबरा होत असे.

तिच्या मनाची अवस्था थोडक्यात गुलाबराव महाराज सांगतात.

ewH$mg§Jo ^moOZ&ewH$mg§Jo ñZmZ Ü¶mZ&&
OarH$moR>o Jocm ewH$&Var 'Ë¶wàm¶ hmo¶ Xþ:I&&
H$mhr Z éMo ^moJgwI&'Z XoI dbYco&&
ewH$ gßV Jwé'y{V©&ewH$ ~mi ewH$ {MnVr&&

या प्रमाणे अवस्था झाली होती. त्याने 'राम कृष्ण हरि' क्षणभर उच्चारले नाही की, बाईचे मन व्याकूळ होत असे. डोळयांना घळघळा धारा लागत होत्या.

बाईंचे जे सेवक, दास, दासी होत्या त्या सर्व निघून गेल्या काही धनही त्यांनी चोरुन नेले. मग मात्र पैसा राहिला नाही. दारिद्रय आले. घरात खायला अन्न धान्य सुध्दा राहिले नाही.

गावातील लोकांना करमणूक मिळेनाशी झाल्यावर या बाईला त्या शुकापासून सोडविण्यासाठी काय करावे ? या गोष्टीचा विचार लोक करु लागले. मग सर्वांनी मिळून त्या शुकाला चोरुन आणावा आणि नंतर मारुन टाकावा असे ठरविले. या विचाराप्रमाणे गावकऱ्यांनी तो शुक पळविला.

शुक दिसत नाही पाहून त्याच्या वियोगात दु:ख करुन बाईंनी अन्न पाणी सोडले.

शुक वियोगे न घे अन्न । कंठी आले पंचप्राण ।।

शुकाच्या दु:खात बाळा ! राम नाम घे असे सतत म्हंटल्यामुळे माझ्यावर रागावलास काय रे ! म्हणून मला सोडून गेलास? अशी भ्रमिष्टासारखी बडबड

बाई करु लागली.

इकडे त्या शुकालाही बाईचे प्रेम सहवासाने लागलेले असल्याने त्यांच्या वियोगात त्यानेही अन्न पाणी सोडले. आई ये ! आपण दोघे रामराम म्हणू.

‘åaUbH$îmoR>o ‘hf{hmB©&XmoKo am‘åaUy{bB©&&’

असे रामकृष्ण म्हणत त्या शुकाने प्राण सोडला.

बाईंनी शुकाच्या आठवणीत ‘रामकृष्ण हरि’ नावाचा घोषच जणू चालू ठेवला. आणि त्या नामातच त्यांचेही प्राण निघून गेले. बाईंची मरणकाळी झालेली ही स्थिती पाहून वैकुंठ नायकही गद्‌गद् झाले.

वैकुंठात देवर्षी नारद विष्णुंपुढे आले. ते ही रडू लागले. देवांना नारद म्हणाले – देवा ! शुकासंगे बाई व बाई संगे शुक दोघेही तुमच्या नावाचा उच्चार करीत करीत मेले. तुमच्या नामस्मरणात प्राण गेला की उत्तम गती त्या जीवाला मिळते असे तुम्ही भगवद्‌गीतेत सांगितले आहे ना !

‘अंते मतिः सा गतिः ।’

होय नारदा ! बाईंनी, शुकानी माझ्या नामावरफार प्रेम केले. म्हणून त्या दोघांनाही मी माझ्या वैकुंठाला आणायला इतर कुणाही दासाला, गरुडाला पाठविणार नाही, तर मी स्वतः जाणार. आहे असे म्हणून देवांनी त्या दोघांनाही वैकुंठाला आणले. शुक आणि त्या गणिकेची भेट वैकुंठात झाली. दोघेही परम आनंदाचा अनुभव घेऊलागली.

००००००००००००००

१६

कुशिष्याची कथा

जगात काही लोक आपल्या जवळील पैसा, द्रव्य धर्मासाठी, कुणावर दया करण्यासाठी खर्च करीत नाही. आग लागून, चोराने चोरुन नेऊन, नदीत बुडून लोकांचे धन जेव्हा नष्ट होते; तेव्हा मनुष्य काही करु शकत नाही. म्हणूनच जेव्हा संधी येते, तेव्हा दान द्यावे, दया करावी; असे या आख्यानातून गुलाबराव महाराज सांगतात.

एकदा एका शिष्याच्या गावाला त्याचे गुरु आले. गावापासून कोसभर दूर कुठेतरी उतरले. या शिष्याने गुरुजी गावात आपल्या घराकडे केंव्हा येणार याची गावात विचारपूस केली. तेव्हां गावातील लोकांकडून ते सकाळी येणार असल्याचे कळले.

हा शिष्य सावकार होता. सद्धर्मी होता पण, अतिशय कृपण (कंजूष) होता. त्याच्या धंद्यामुळे गावात त्याला मान होता. त्याचा एक मित्र पोलिस खात्यात मोठ्या हुद्यावर (अधिकारी) होता. त्याला भेटायला हा सावकार गेला. त्याला म्हणाला मला कानात या गुरुने मंत्र दिला होता. म्हणून मी त्यांचा शिष्य म्हणविला जातो. तोच माझा गुरु आज गावात आला आहे. ते मला द्रव्य, धन मागण्याकरीता येतील; मला ते द्यायचे नाही म्हणून मला काही कारण करुन या कारागृहात एक दिवसाकरीता अडकवून ठेवा. तो गुरु गावातून निघून गेल्यानंतर मला सोडा. माझेवर उपकार होतील. त्या पोलीस अधिकारी मित्राने त्याचे ऐकले. आणि खोटा गुन्हा दाखल करुन त्याची शिक्षा म्हणून त्याला कारागृहात अडकवून ठेवला. पायात श्रृंखला घातली.

इकडे गावातील लोक काही गुन्हा सावकाराने केला नासतांना याला कारागृहात कां अडकविले ? या विषयी हळहळ व्यक्त करु लागले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी, काही अपराध नसतांना पोलिसांनी त्याला अडकविले ; असे गावातील लोकांनी सद्‌गुरुंना सांगितले. सद्‌गुरुंना हे एकून वाईट वाटले. त्यांनी गावातील काही शिष्य वर्ग बरोबर घेऊन कारागृहात जाऊन अधिकाऱ्याची भेट घेतली. गुरु म्हणाले तुम्हाला काही पैसे पाहिजे असेल तर घ्या; पण आमच्या शिष्याला सोडा. तेंव्हा तो कारागृहाचा अधिकारी म्हणाला– महाराज! तुम्ही कशाला याच्यासाठी येवढे प्रयत्न करता ? तुम्ही तर गोसावी ; फकीर. तुम्ही तुमचे काम करा. याला केंव्हा सोडायचे ते मी पाहतो.

शिष्याला सोडवू शकलो नाही या गोष्टीचे गुरुंच्या मनाला फार वाईट वाटले म्हणून त्यांनी त्या गावात अन्नपाणी काही घेतले नाही. अन्य गावाला निघून गेले.

गुरु गावातून निघून गेल्याची वार्ता त्या कुशिष्यास कळली. तो अधिकाऱ्याला म्हणाला आता मला सोडा. अधिकारी म्हणाला माझ्या हाती फक्त अडकविणे होते. आता तुम्हाला सोडवायचे म्हणजे– ५००/– रु. ग्रामाधिकाऱ्याकडे द्यावे लागतात. तेवढे तुम्ही मला द्या. मग मी तुम्हाला सोडवितो. सावकार म्हणतो वारेवा ! तुम्ही माझे मित्र आहे ना! तरी पैशाची मागणी करता ? अहो त्या गुरुंना ५०/– रु द्यावे लागणार होते ते पैसे द्यावे लागू नये म्हणून मला इथे अडकविण्यास, मी तुम्हाला सांगितले. आणि तुम्ही मला ५००/– रु. द्यावे म्हणून सांगता ? अधिकारी म्हणतो पैसे दिले नाही तर ग्रामाधिकारी मला दण्ड करेल ; मी उगाचच पैसे कां भरावे ? सुटका हवी असेल तर पैसे भरा.

सावकाराचा नाईलाज झाला. त्याने ५००/– रु. अधिकाऱ्याला दिले. मग सावकार घरी रडतच गेला.

सद्गुरुसाठी ५ – ५०/– रु. देण्याची देखील उदारता सावकाराकडे नव्हती. म्हणून अशी शिक्षा झाली आणि बळजबरीने पैसे ही द्यावे लागले. हा कसला शिष्य? परमार्थासाठी वैराग्य, उदारता (मनाचा मोठेपणा) अशा गुणांची आवश्यकता असते. असे गुण त्याचे जवळ नसल्याने त्याला कुशिष्य म्हणावे लागेल.

आपल्या मिळकतीतला पाव हिस्सा दान धर्म दया या साठी वापरला नाही. तर मग राजा, अग्नि, चोर किंवा अन्य संकटे तो पैसा बळेच घेऊन जातात. मग तेथे आपले काही चालत नाही. यासाठी थोडेतरी दान(गरीबाला मदत) स्वत: आनंदाने करावे.

ooooooooooo

17

Ch´Ý¶yMr H$Wm

एक अत्यंत गरीब ब्राह्मण होता. त्याला त्याची पत्नी व तीन वर्षाचा एक मुलगा होता. रोज दोन वेळा पोटभर अन्नाची देखील सोय करता येईना इतके त्यांचेकडे दारिद्र्य होते.

त्यांच्या गावी देवीची यात्रा नदीकाठी भरत होती. देवीचे पूजा विधान लोकांना सांगितले की, ब्राह्मणाला दक्षिणा मिळत असते, ती मिळेल, थोडीफार कमाई होईल म्हणून हा ब्राह्मण त्या मंदिरात गेला. बरोबर मुलगा, पत्नीही होती.

यात्रेत बाळाने भातुके मागितले.(खाऊ ,खायला दिलेले पैसे) वडिलांनी त्याच्या तोंडावर एक थापड मारली. मग तो मुलगा रडत रडत आईकडे पाहू लागला; पण ती काय करणार ? नवऱ्यापुढे तिचेही काही चालेना. म्हणून ती गप्प राहिली.

बाळाचे आईबाप दोघे स्नानाला नदीवर गेले बाळ वाळूमधे नदीच्या काठावर उभा होता. त्याच काठावर काही लोकं नैवेद्यासाठी दगडाची चूल करुन त्यावर दूध आटवीत बसली होती. दूध पाहून बाळाला ते पिण्याची इच्छा झाली. तो तिथे गेला दूध मागू लागला. कुणी काही बोलले नाही. आणि दूधही दिले नाही. म्हणून या मुलाने भांड्याने दूध घेतले. लोक त्याचे कडे धावले. त्या मुलालाच उचलून दूर फेकले. मुलगा खूप रडला, ओरडला. त्याचे रडणे ऐकून त्याची आई धावली. मुलाला जवळ घेतले. रडत रडत मुलगा म्हणतो– बाबांना भातुके मागितले त्यांनी मारले, या लोकांचे दूध प्यायलो तर यांनी मला उचलून दूर

फेकून दिले. मला दूध पाहिजे.

आई म्हणते बाळा उपमन्यू ! आपण गरीब आहोत. आपण देवाला पूजले नाही ना ! म्हणून त्या देवाने आपल्याला दरिद्री केले. त्यामुळे आपण दूध विकत घेऊ शकत नाही.

बाळ उपमन्यू म्हणाला आई ! देवाच्या घरी दूध आहे काय ग ? आई म्हणाली बाबा देवाकडे सर्व काही आहे. आईला उपमन्यू म्हणाला मग मला एखादी वाटी दे. मी त्या देवाकडे जाऊन त्याला दूध मागून आणतो. नाही दिले तर त्याच्यापुढे माझा जीव देईन.

आईला वाटले. मुलगा वाटी घेऊन खेळेल, आणि दूधाचा विसर पडेल असे वाटून आईने वाटी दिली.वाटी झेलत–झेलत, खेळता–खेळता वनात गेला. देवा तू कुठे आहेस? मला तू दूध आणून दे. असा देवाला आवाज देत एका झाडाला देवा! म्हणून मिठी घातली. आई दूध दे असा टाहो फोडू लागला; पण कुणीही त्याच्या हाकेला 'ओ' (प्रतिसाद) दिला नाही.

आई ! मी दूध मागतो म्हणून रागावली काय ग? म्हणून बोलत नाही? आपल्या ओरडण्याला काहीही प्रतिसाद नाही हे बाळाने पाहिले. मग बाळ म्हणाला देवा दूध मागतो म्हणून तू येत नाहीस काय ? देवा तू कुठे असतोस? सांग ! असा हट्टाने बोलता बोलता पडला. वाटी हातून निसटली तीही कुठे घरंगळत गेली; ते कळले नाही. दूधासाठी जीव व्याकूळ होऊन पुन्हा पडतो ; उठतो; मधून मधून शुध्द हरपतेय. पुन्हा शुध्दीवर येतो. पुन्हा आई ! आऽऽई म्हणून ओरडतो.

बाळाला देवाचे नाव माहित नव्हते. तो देवा ऽ देवा आई आई! येवढेच म्हणून रडत होता. दूध दे म्हणत होता. शुध्द हरपून खाली पडला तेव्हा इंद्र अग्नि अशा देवता आल्या त्यांनी त्याला सावध केले. बाळा उठ! काय पाहिजे. आम्ही देतो. आम्हीच देव आहे. बाळ म्हणे तुम्ही माझ्या पित्या सारखे दिसता. तुम्ही देव नाही. मला आई पाहिजे. आई मला दूध दे ऽ ऽ. म्हणून पुन्हा ओरडू लागला त्या इंद्रादि देवांना पाहून, (वडिलांसारखे दिसणारे) घाबरुन बाळ झाडावर चढू लागला. त्याची ती अवस्था पाहून 'बृहस्पती' (देवगुरु) म्हणाले या बाळाला स्वत: 'जगज्जननी' म्हणजे 'क्षीराब्धीचा राणाच' दूध देऊ शकेल आणि शांत करु शकेल. हे वाक्य ऐकून बाळाला दूध मिळेल याची खात्री वाटून उपमन्यू बृहस्पतिच्या पायावर पडला. त्यांना म्हणू लागला. तुम्ही आता जे म्हणाला 'दूध देईल जननी' ती माझी आई कुठे आहे? दाखवा. दूधासाठी, आईसाठी त्याचा

विलाप पाहून देवांना अश्रू आले.

तितक्यात नारद आले. नारदांना त्या बाळात संतत्वाची लक्षणे दिसली. हा आपलाच आहे. त्यामुळे याच्यासाठी क्षिराब्धीत पहुडलेल्या भगवंताला निद्रेतून जागे केलेच पाहिजे.

नारद विष्णूंकडे गेले त्यांना जागे केले. उपमन्यू विषयी सांगितले. तेव्हा विष्णू म्हणाले नारदा ! त्याने माझे नाव कुठे घेतले ? नाव घेतले नाही तर मी कसा जाऊ ? तेव्हा नारद विष्णूंना म्हणतात – अहो तो बाळ वयाचा आहे. 'देवा आणि आई' हे दोनच शब्द त्याला माहित आहेत. या शब्दातला 'वात्सल्यमूर्ती माऊली' हा अर्थ तुला जाणवत नसेल तर तू स्वत:ला भक्तप्रिय: म्हणू नकोस. अहं भक्त वत्सल: हे तुझे ब्रीद कुठे गेले?

नारदांनी असे विचारताच देवाची भक्त वत्सलता जागली. चला नारदा बाळ वनात दुधाविणा तडफडत असेल. असे म्हणून दोघेही वनात आले.

वनात दुरून बाळ पाहिला. देव एका वृक्षाआड उभे राहिले. बाळा कां आलास वनात ? ये ! मी तुझी आई ! तुला दूध देते. असा देवाने आवाज दिला. उपमन्यूने झाडामागे जाऊन देवाकडे पाहिले. पण त्याचेविषयी मनात आईकडे पाहून होते तसे प्रेम निर्माण झाले नाही. तो स्तब्ध राहिला. त्याची अवस्था पाहून देवांनीच त्याचा हात धरुन 'नारदांच्या' पायावर त्याला घातला.

नारदांनी प्रेमाने त्याला उचलून जवळ घेतले. डोक्यावर हात ठेवला. 'ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।' या मंत्राचा उपदेश केला ; आणि सांगितले बाळा हे जे देव दिसत आहेत ना ! हीच तुझी जननी. तिला दूधमाग.

नारदांच्या हस्तस्पर्शाने, आशीर्वादाने उपमन्यूला निर्मळ दृष्टी प्राप्त झाली. त्यामुळे मग देवाकडे पाहताच हाच खरा देव, हीच जगन्माऊली हे कळले. आतापर्यंत होणारा तहान भुकेचा त्रास नाहिसा झाला; मग तो भगवंताच्या पाया पडला. देवाने त्याला तत्काळ उचलून कडेवर घेतला.

त्यानंतर नारद व श्री विष्णू उपमन्यूला घेऊन वैकुंठात गेले. उपमन्यूला क्षीराब्धी समुद्र(दुधाचा सागर) दिला. तो केवळ वाटीभर दूध मागत होता. देवाने त्याला दुधाचा सागरच दिला. देव उपमन्यूला म्हणाले. बाळा ! आता येथे तुझीच सत्ता राहील. तू तुला पाहिजे तेवढे दूध पिऊ शकतोस.

तेव्हा पासून उपमन्यू क्षीरसागरातच राहिला.

००००००००००

18

gSV Zmam¶UXmg

नारायणदास नावाचा लहानसा मुलगा होता. लहानपणी त्याची आई मरण पावली. त्यावेळी नारायणदासाचे वय दोन वर्षाचे होते. एक वर्ष कसे तरी बापाने सांभाळले. परंतू पुढल्यावर्षी त्यांनाही देवाज्ञा झाली. वडिलांनी मरण्यापूर्वी आपल्या मोठया मुलाच्या व सुनेच्या स्वाधीन त्या बाळाला केले व आपण देवाघरी गेले.

नारायणदासाचा मोठा भाऊ आपली बायको आपला संसार यातच मग्न होता. नारायणदासाकडे त्याचे फारसे लक्ष नव्हते. जेवायला बसतेवेळी फक्त बरोबर घेऊन बसत असे. नारायणदासाची वहिनी त्याचा फार द्वेष करीत होती.

एकदा खेळता खळता तहान लागली म्हणून घरात जाऊन वहिनीला पाणी मागितले. पाणी मागताच वहिनी कडाडली. जेवायला बसतांना मोठया भावाबरोबर जेवायला बसतोस! तूप पोळया गट्ट करतोस! आता आयते पाणी मागतोस! मी तुझी दासी आहे काय ? आणि तू काही कमाऊन आणतोस काय ? तुझ्या भावासमोर मला काही बोलता येत नाही. त्याच्या धाकाने मला चूप बसावे लागते. काही पाणी देत नाही! आणि उद्यापासून भावाच्या बरोबर जेवायला बसायचं नाही; मागून जेवायचं म्हणजे थोडं शिळं उरलेलं अन्न तुला वाढता येईल.

बाळ म्हणतो कागे वहिनी अशी बोलतेस ? मी तुझं नाव दादांना सांगेन. हे एकून वहिनी म्हणाली जा जा सांग आणि मर! येवढे बोलून त्याला मार दिला; आणि जीव घेण्याला कुऱ्हाड घेऊन धावली. तेव्हा नारायणदास जीव जाईल या भयाने पळाला.

पळत पळत जंगलातच गेला. जंगलात एक पडके जुनाट देवालय होते. त्या देवालयात देवाची मूर्ती होती त्या मूर्तीला धरुन नारायणदास रडू लागला. त्याने रडत रडत झालेला सर्व प्रकार सांगितला. थोडे बरे वाटले. मन मोकळे झाले.

देवाला म्हणाला आता मी जातो पुढे; तुला सोडून जाताना बरे वाटत नाही. पण मी कुठे जाऊ ? इथे कसा राहू ? असे सांगून जंगलात पुढे पुढे चालू

लागला.

जंगलात पुढे घनदाट झाडीत जातांना खूप काटे गोटे रुतले. पण चालत राहिला. पुढे गेल्यावर एक देवालय आणखी लागले. तिथे देवाची चतुर्भूज मूर्ती होती. ती मूर्ती गावातल्या देवालयात होती तशीच होती. त्यामुळे ती ओळखीची वाटली. तिच्याकडे पाहून जिव्हाळा वाटला.

नारायणदासाच्या बालबुध्दिला वाटले की, मी जसा वनात एकटा आलो तसाच हाही रूसून एकटाच आला वाटते. यालाही कोणीतरी मारले असावे. मी आणि हा आम्ही दोघेही एकाच गावचे समदु:खी आहोत.

त्यामुळे तो देवाला म्हणतो देवा ! रुसू नको तू तूझे दु:ख मला सांग; मी तुला सांगतो. आपण दोघे इथे राहू. नारणदास विचार करतो की, हा माझ्याही आधीच वनात आलेला असून त्याला खायला प्यायला काही मिळालेले नाही. तेव्हा याच्या जेवणाची सोय पाहिली पाहिजे. म्हणून तो वनात पाणी शोधण्यासाठी फिरला. पाणी आणले. देवाला स्नान घातले.

नारायणदास म्हणतो देवा ब्राह्मण तुला वेदमंत्रात आंघोळ घालतात. मला ते मंत्र येत नाही. त्यामुळे मी घातलेल्या साध्याच आंघोळीचा स्वीकार कर. असे म्हणून स्नान घालून झाल्यावर जंगलातीलच पानाफुलांनी पूजा केली. कोणत्यातरी वृक्षांची फळं आणली. त्याचा नैवेद्य लावला. देवा ! हे फळ खा, नारायणदास म्हणाला.

त्याने दिलेला नैवेद्य देव काही खाईना; त्याचे नारायणदासाला दु:ख झाले. म्हणून देवाला म्हणाला कुणी मारले रे तुला, मला सांग. मीही त्याला दगडाने फोडतो. पण आता तू लवकर जेव. खेळायला उशीर होतो. तरी देव काही खाईना.

तीन दिवस असा कार्यक्रम झाला पण देव काही खाईना. म्हणून बाळ म्हणतो. किती रुसलास देवा! अरे तू तीन दिवस अन्न पाणी घेतलं नाही. म्हणून जडवत् झालास तुझं अंग थंड पडलय. तू जेवला नाही तर तुझा जीव जाईल. मग मी कुणाशी खेळू ? आणि रडू लागला. बाळ म्हणतो देवा! काही तरी बोल रे माझ्याशी ! देवा? तू जेवला नाही ना! तर मीही जेवणार नाही. अरे मी पण रागावूनच येथे आलो होतो. पण तुझ्याशी बोललो ना. तूही तुझा राग विसरुन माझ्याशी बोल. आपण मित्रामित्रात या गोष्टी समजून घेऊ. बोल ना! तरी देव बोलला नाही हे पाहून बाळ वृक्षांना सांगू लागला. ऐकलं कां मी बोलतोय ते हा ऐकत नाही. याचे कानठाळे बसले आहे. माझ्या आधी हा अन्नपाण्याविना मेला तर याचा वियोग (दु:ख)मला सहन होणार नाही. म्हणून मूर्तीला घट्ट धरुन

रडू लागला. त्याच्या पायाशी जाऊन श्वास कोंडून प्राण देऊ म्हणून मूर्तीच्या पायाशी बसला.

बाळाचा जीव गुदमरु लागला तेंव्हा देव प्रगटला. देव हसून म्हणतो. आधी तू जेव मग मी जेवतो आणि बाळाचे डोळे पुसले. बाळाने त्याचे सावळे रुप न्याहाळले. देवाच्या प्रकाशाने बाळाचं अज्ञान नाहिसं झालं. परमप्रेमाचा उदय झाला. मग दोघे रोज बरोबर जेऊ लागले, खेळू लागले.

इकडे नारायणदासाचा वडिल बंधू भावाच्या शोधार्थ गावोगावी फिरू लागला. त्याला कळले की, भाऊ जंगलात आहे. तिथे तो आला.

नारासणदासाच्या भावाला पाहताच देव गुप्त झाले. देवाच्या गुप्त होण्यामुळे नारायणदास आक्रोश करु लागला. भाऊ म्हणाला चल घरी. परंतू नारायणदास भावाच्या विनवण्या मानी ना. मी माझ्या देवाला सोडून येणार नाही. असा हट्ट धरुन वनात राहिला. त्याने देवासाठी खूप आक्रोश केला. त्याचा आक्रोश व बालहट्ट पाहून अखेर देव प्रगटले. दर्शन दिले. आणि म्हणाले – नारायणदासा चल आता आपण दोघे मिळून गावात जाऊ आणि तेथे राहू. असे म्हणताच बाळ तयार झाला. दोघे गावात आले.

त्यानंतर भावाची बायको व सर्व नगरवासी जनता या सर्वांचे उद्बोधन केले. त्या सर्वांना नामस्मरण, भजन शिकविले. पुढे त्यांच्या वंशात सर्व सज्जन झाले. आणि भक्तिप्रेमाचा वारसा पुढे चालत राहिला.

००००००००००००००

19

{d`mgw{em

एक सत्शील ब्राह्मण होता त्याला दोन बायका होत्या मोठीचे नाव सुशिला धाकटीचे विमला होते. सुशिला मूर्तिमंत लक्ष्मीच दिसत होती. तिचे वागणे बोलणे सर्वच अतीशय निर्मळ निष्कपट असे होते. आपल्या पतीची सेवा म्हणजे श्रीहरिची सेवा आहे असे समजून ती करीत होती. देवाधर्माच्या ठिकाणी तिची फार आस्था होती. त्यामुळे भागवत श्रवणासही जात असे.

अगदी तिच्या उलट स्वभाव विमलेचा होता. एकदा अधिकमास आला. पुराणिक बुआंकडून अधिकात देवापुढे अखंड दिवा लावण्याचे पुण्य फार असते; आणि ही सेवा देवाला खूप आवडते असे ऐकले होते. म्हणून अधिकमासात

देवापुढे अखंड दिवा लावण्याचे व्रत सुशिलेने पत्करले. त्याप्रमाणे ती देवापुढे दिवा तेवत ठेवत असे.

विमलेला वाटले या व्रताचरणाने सुशिला देवाजवळ पुत्राची मागणी करीत असावी. हिला जर या पुण्याने पुत्र झाला; तर ही आपल्या नवऱ्याची आवडती होईल. आणि मला पुत्र नसल्याने मी नावडती होईल. अशा भीतीने ती सुशिलेच्या व्रतात भंग कसा करता येईल याचा विचार करीत राही. तिने असे ठरविले की, आपण हिने लावलेला दिवा विझवत रहावा म्हणजे तो अखंड राहणार नाही. त्यामुळे अखंड दिवा ठेवण्याचे पुण्य तिला मिळणार नाही ; आणि पुत्र होणार नाही.

असा दुष्ट विचार करुन सुशिलेने लावलेला दिवा सुशिला कामाच्या निमित्त्याने इकडे तिकडे गेली की, विझवावा. असे अनेकदा केले. तरी देखील सुशिला चिडलीही नाही, वाऱ्याने किंवा आपल्याच चुकीने विझला असेल असे समजून पुन्हा दिवा लावत असे.

विमलेच्या दुष्ट कर्मामुळे तिचे पूर्वजन्मीचे पुण्य संपले ; आणि तिला सन्निपात नावाचा रोग झाला. त्या रोगातच ती मेली. तिला यमाने कुंभीपाक नावाच्या नर्कात घातले. विमला नर्कयातना भोगू लागली.

सुशिला आपल्या सवतीसाठी देवाजवळ बोलली की, देवा माझे अधिकमासात अखंड दिवा लावण्याचे जे पुण्य झाले असेल ते सर्व विमलेला मी अर्पण करते. तिला तिच्या कर्माने काही वाईट भोग (यातना) प्राप्त झाले असतील; तर ते तू दूर कर.

सुशिलेच्या पुण्य दानाने विमला पुण्यवान झाली; आणि यमदूतानी तिला नर्कवासातून मुक्त केले. यमाने तिला 'पुष्पक' विमानात बसवून वैकुंठाकडे पाठविले.

वैकुंठाकडे जात असताना विमलेच्या वृत्तीतही बदल झाला होता. घराच्या वरुन अंतराळातून जात असता विमलेचा प्रेमभाव जागला होता. ती सुशिलेला 'ये माझे भगिनी आपण विमानात बसून वैकुंठास जाऊ' असे म्हणाली. सुशिला म्हणते तू सुखाने वैकुंठवास कर. माझे पुण्य तुझ्या पुण्याएवढे नाही. त्यामुळे आमचे काहीही होवो तू सुखाने गमन कर.

सुशिलेच्या पतीला आपली मोठी पत्नी नावाप्रमाणे सुशील आहे याचा अनुभव या सर्व घटनांतून आला.

००००००

२०

श्री बाबाजीमहाराज पंडित

मधुराद्वैताचार्य प्रज्ञाचक्षु श्रीगुलाबराव महाराजांचे उत्तराधिकारी आणि मधुराद्वैत संप्रदायाचे द्वितीय आचार्य श्री नारायण पैकाजी पंडित उर्फ ''श्रीबाबाजी महाराज'' यांचा जन्म चंद्रपूर येथे मकरसंक्रांति १२-१-१८८६ रोजी झाला. आणि १ फेब्रु.१९६४ रोजीं त्यांनी अमरावती येथील ज्ञानेश्वर मंदिरात देह ठेवला. वयाच्या १९ व्या वर्षी इ. स. १९०५ मध्ये आईवडिल, शिक्षण, नोकरी वगैरे सर्व सोडून श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सेवेत त्यांनी स्वतःला झोकून दिले. या गुरुशिष्यांच्या वयात केवळ २-३ वर्षांचे अंतर होते. पण तरीहि पराकोटीची गुरुभक्ति पंडितांच्या हृदयात अंकुरली आणि ती पानोपानी फुलतच गेली. पंडितांनी कपडे धुण्यापासून, स्वयंपाकपाण्यापासून तर ग्रंथलेखन करण्यापर्यंत सर्व लहान मोठी कामे उत्साहाने केलीत. महाराजांचा एकही शब्द खाली पडू दिला नाही. जणुंकाही पंडितांच्या रूपाने ज्ञानेश्वरीत वर्णिलेली आचार्योपासना म्हणजे गुरुसेवा मूर्तिमंत साकार झाली. अन् त्याची परिणती म्हणून श्रीगुलाबराव महाराजांचे मुखातून 'माझे ग्रंथ तूं वाच. तुला ते समजतील'

असा अमोघ आशिर्वाद पंडितांना मिळाला. खऱ्या शिष्योत्तमाला याहून मोठा असा कोणता परमार्थ साधावयाचा असतो ?

रात्र दिवस नेणे । थोडबहु न म्हणे ।।
लोण करी सकळा । जीविताचे ।।

अशी पंडितांची एकविध अवस्था होती.

महाराजांच्या ग्रंथनिरूपणाच्या वेग अति शीघ्र असे. त्यामुळे बहुतेक निरूपणे लेखनबद्ध होण्याची राहूनच गेलीत. पण ''मी हळूहळू सांगतो. तुम्ही लिहा'' असे म्हणून महाराजांनी सावकाश सांगितलेले तेवढेच वाङ्मय आज उपलब्ध आहे. अन् हे सर्व लेखन हरिअण्णा केवले, पंडित, वगैरे तीन चार जणांनी उतरून घेतले. पुढे महाराजांच्या निर्वाणानंतर सर्व लेखन सुवाच्य अक्षरात लिहून आणि संपादन करून पंडितांनी सर्वप्रथम प्रकाशित केले. त्यामुळेच आज संस्कृत-मराठी-हिंदीतून असलेली महाराजांची प्रचंड वैचारिक

साहित्यसंपदा अभ्यासकांसमोर आली आहे. महाराजांनी १९१५ मध्ये वैकुंठी गमन केले आणि तेव्हापासून संप्रदायासाठी पंडितांनी जीवन वेचले. ग्रंथप्रकाशन, ग्रंथालयाची उत्तम व्यवस्था, कात्यायनी, जन्माष्टमी वगेरे उत्सवपरंपरा वृद्धिंगत केल्या.

त्यांनी १२०० अभंगांची रचना केली. हरिपाठरहस्य, अमृतानुभवकौमुदी व ज्ञानेश्वरी-गूढार्थदीपिका या वारकऱ्यांच्या प्रस्थान त्रयीवर भाष्ये लिहिलीत. महाराजांच्या अनेक ग्रंथांवर विवरणे लिहिलीत. राष्ट्रविषयावर, धर्मविषयावर आणि भक्ति वेदान्तावर अनेक लेख लिहिलेत तसेच श्रीमहाराजांच्या नानाविध ज्ञानक्षेत्रातील नव्या योगदानाला सर्वदूर प्रकाशित केले. त्यात महत्वाचे म्हणजे शंकराचार्यांच्या अद्वैतरूपी सुवर्णावर संतांची सगुणभक्ति अलंकाराप्रमाणे कशी शोभायमान झाली आहे याचे सविस्तर खंडनमंडनपूर्वक विवेचन करून शांकर अद्वैत तत्त्वज्ञानाच्या आधारावरच श्रीगुलाबराव महाराजांचा भगवंताच्या अवतार विग्रहा- संबंधीचा **''अनध्यस्तविवर्त''** या नव्या संज्ञेत साठविलेला भक्तिसिद्धान्त कसा परिपुष्ट झाला आहे हे दाखवून दिले. त्याचबरोबर वारकरी बंधूंनी वेदान्तासाठी - निर्गुणाहून सगुणाला न्यून मानणाऱ्या पं. निश्चलदासजींना शरण जाण्याचे कारण नसून श्रीगुलाबरावमहाराजांच्या वाङ्मयातूनच संतांना अभिप्रेत असलेल्या अद्वैत ज्ञानोत्तर भक्तीची सिद्धी समजून घेण्याची आवश्यकता कशी आहे हे पंडितांच्या पाचसहा हजार पृष्ठांच्या वाङ्मयाच्या परिशीलनावरून सहज लक्षात येण्यासारखे आहे.

- प्रकाशक

०००००

२१

लालाचार्य जामाताची कथा

कोण्या एका ब्राह्मणाला लालाचार्य नांवाचा मुलगा होता. त्याने तो वेद शिकण्याकरिता आचार्यापाशी ठेविला. अत्यंत शुद्ध अन्तःकरणाने आपल्या गुरूची सेवा करीत असतां त्याचा भाव व निर्मळ अन्तःकरण पाहून, आचार्यांनी आपली मुलगी देऊन, त्याला उपदेशहि दिला व कांही दिवस घरजावई करून ठेवून घेतला. नंतर अशा स्थितीत पांच वर्षे लोटली, पण लालाचार्यांची गुरुभावना

व प्रेम यत्किंचितहि मळला नाही, पण लालाचार्यास गुरूंनी घरी जाण्यास आज्ञा दिली.

''आपल्या चरणाचा वियोग मला सहन होत नाही. मी येथेच आपली सेवा करीत राहतो'' असे लालाचार्यांनी गुरूस म्हणून पाहिले, पण गुरूने सांगितले,

'बाबा, येथे राहून तुला संतांची सेवा घडणार नाही व त्यांचा महिमाहि कळणार नाही. आमच्या जवळ असतांना सर्व लोक मला नमस्कार करितात त्यांत तूंहि मला नमस्कार करितोस. पण एवढ्याने सर्वांभूती भगवद्‌भाव पाहण्याचा धडा तुला येथे मिळणे नाही.'

असे गुरूंनी सांगितल्यावर 'संत कसे असतात? त्यांचे लक्षण काय?' म्हणून गुरूस लालाचार्यांनी प्रश्न केला.

तो प्रश्न ऐकून गुरू म्हणाले 'बाबा संतांचे लक्षण भगवत्कृपेवांचून समजणे कठीण आहे. तरीपण तुला लक्षण सांगून ठेवतो. ज्याचे गळ्यांत तुळशीची माळ पाहशील तो संत समज. त्याला पाहतांच काही एक गुणदोष मनात न आणतां भावाप्रमाणे समजून शरण जावे'

तुलसीकाष्ठजां मालां कंठस्थां वहते तु यः ॥
स चाण्डालोऽपि अनाचारी मामेवैति न संशयः ॥

अशा संतास पाहतांच त्यावर अत्यंत प्रेम करावा. त्यांत काही कमीपणा होऊं देऊ नये. संतसेवा सर्व जाणतात, पण कोणाच्यानेहि होत मात्र नाही! तूं मात्र कांही न्यून पडूं न देतां सेवा कर'

इतके वचन ऐकून व गुरूस साष्टांग नमस्कार करून लालाचार्य आपल्या कुटुंबासह गांवी आले. गुरूने सांगितल्याप्रमाणे नेहमी कार्यक्रम चालू झाला.

एकदा असा चमत्कार झाला की, लालाचार्यांची पत्नी नदीवर धुणे धुवावयाला गेली असतां, तुळशीची माळ गळ्यात असलेले एक प्रेत वाहत येतांना तिने पाहिले व आपल्या पतीचा विनोद करावा म्हणून तिने घरी जाऊन 'तुमचे एक बंधु नदीत वाहात जात आहेत' म्हणून नवऱ्याला सांगितले.

लालाचार्य घरी पोथी लिहीत बसले होते. त्यांनी ते स्त्रियेचे वचन ऐकिल्याबरोबर अत्यंत गहिंवरून व पोथी बाजूला ठेवून नदीकडे जाऊं लागले. नदीवर येऊन पाहतात तो गळ्यांत तुळशीची माळ असलेले एक प्रेत वाहात जात आहे, असे त्यांना दिसले. त्याबरोबर त्यांनी पाण्यात उडी घेतली पण त्यांना पोहतां येत नसल्यामुळे स्वतःच पाण्यांत बुडूं लागले. ते पाहतांच तीरावरील लोकांनी पाण्यात उडी टाकून लालाचार्यांस बाहेर काढले.

पण 'माझा बंधु वहात जात आहे त्यालाहि काढा' असे लालाचार्यांनी

त्यांना म्हटले. तेव्हा त्यांनी त्या प्रेताला तीरावर आणले. लालाचार्यांनी त्याला खांद्यावर घेऊन घरी आणिले. नंतर उत्तम प्रकारची डोली करून व त्यांत त्या प्रेताला बसवून गावांतील संत बोलावून भजन समारंभात त्यांची मिरवणुक काढली. नंतर नदीतीरी आणून, चिता रचून त्याचे दहन केले. मग 'हे बंधो, मला पूर्वीच जर कळते तर तुला वाहूंच दिले नसते' म्हणून शोक करू लागले तरी शवेटी दर्शन झाले म्हणून शांत झाले. नंतर त्यांची उत्तरक्रिया वगैरे करून व दानकार्य करून शेवटले दिवशी सर्व गांव व ब्राह्मण जेवणासाठी बोलाविले. प्रथम ब्राह्मणांनी आमंत्रणे घेतली. त्याप्रमाणे स्वयंपाक सुरू झाला पण पुढे कांही शंका आल्यामुळे कोणी जेवायला जाईना. इकडे आचार्य वाट पहात बसले. ब्राह्मण येत नाहीत असे पाहून स्वतः लालाचार्य ब्राह्मणांना विनंती करण्याकरिता ब्राह्मणांच्या घरोघरी गेले व परोपरी विनवूं लागते पण त्यांची फार निर्भत्सना करून कोणीहि जेवावयास गेले नाहीत.

लालाचार्यांस फार वाईट वाटले. आतां गुरूजींना सर्व वर्तमान कळवून ते म्हणतील त्याप्रमाणे पुढे करू, असे ठरवून लालाचार्य गुरूजींकडे गेले.गुरूजीस पाहिल्याबरोबर लालाचार्यांनी सांष्टांग नमस्कार केला व सर्व वृत्तांत निवेदन केला. गुरूजींनी झालेला वृत्तांत ऐकून घेऊन लालाचार्यास सांगितले - 'वत्सा,

महाप्रसादे गोविंदे नाम्नि ब्रह्मणि वैष्णवे ॥
स्वल्पपुण्यवतां राजन् विश्वासो नैव जायते ॥

'प्रसादाचा महिमा काय? पामरांना काय माहीत? प्रसादाचा महिमा जाणणारे संत तुझ्या येथे भोजनाला येतील. तूं निश्चिन्त अस. घरी जाऊन पात्रे वाढ व त्यांना बोलीव म्हणजे झाले'.

हे गुरूंचे वचन ऐकून लालाचार्य घरी आले व पात्रे वाढून व आकाशाकडे व दाराकडे लक्ष देऊन 'यावे महाराज' असे म्हणाले.

तितक्यात वैकुंठवासी सर्व संत तेथे येऊन पात्रावर बसले. ग्रामवासी ब्राह्मणांनी यात्रा येतांना पाहून लालाचार्यांनी दुसऱ्या गावाहून ब्राह्मण बोलविले असे त्यांना वाटले व जेऊन परत गावी जातांना आपण त्यांची चेष्टा करूं' असे आपसांत बोलू लागले. असो.

वैकुंठवासी संतजनांना पाहून लालाचार्यांस अत्यंत आनंद वाटला व अत्यंत सद्‌गदित होऊन हात जोडून, 'मजवर आपण कृपा केली मला आपला समजून दर्शन दिले व कृतार्थ केले' असे म्हणून नानापरी त्यांची स्तुती करूं लागले.

स्तुति ऐकून सर्व प्रसन्न झाले व लालाचार्यांच्या पाकाची स्तुति करू लागले. लालाचार्यांस अत्यंत आनंद वाटला व खऱ्या संतांचे दर्शन झाले.

वैकुंठवासी संतजनांनाहि लालाचार्यांचे दर्शनाने आनंद होऊन मग ते लालाचार्यांची परवानगी घेऊन विमानात बसून ग्रामवासी लोक पाहत असतांना वैकुंठास चालते झाले.

तो चमत्कार पाहिल्याबरोबर ग्रामवासियांना फार खेद होऊन व भगवद्‌भक्ताचा उपर्मद केल्यामुळे वाईट वाटून, सर्वजण लज्जेने खाली मान घालून लालाचार्यांस शरण आले. ब्राह्मणांच्या उष्ट्या पत्रावळीवर जे कांही पडले होते तेंच महाप्रसाद समजून जो तो घेऊं लागला. व लालाचार्यांचे पायावर लोळूं लागले.

इतके झाले तरी लालाचार्यांना आपल्या महतीचा अभिमान वाटला नाही व ब्राह्मण पायांवर लोळूं लागले व अति विनीत होऊन 'आम्हावर दया करा' असे म्हणूं लागले असतां लालाचार्य लज्जित होऊन उलट म्हणू लागले -

'महाराज, आपल्या कृपेने आज मला संतांचे दर्शन झाले. हे आपण भलतेच काय करता ?

ब्राह्मण म्हणून लागते 'बाबा, आता उपहास पुरे कर. व आम्हावर अनुग्रह कर'

शेवटी अनुताप पाहून लालाचार्यांनी सर्वांस उपदेश दिला व आपल्यासारखेच केले.

०००००००००

२२

श्रीरंगनाथांची कथा

धोसा गावी रंगनाथ नावाचा एक जैन वाणी राहत होता. त्याचे घरी त्याचा सेवक होता. तो मेल्यावर काही पुण्यामुळे तो सेवक यमदूत झाला. तो यमपाश घेऊन नेहमी पृथ्वीवर पर्यटन करीत असे.

एकदां तो एका गृहस्थाला नेण्याकरिता त्या धोसा गावींच आला. त्या गावी आल्यावर आपल्या पूर्वीच्या स्वामीची आठवण झाली. श्रीरंग जेथे होता तेथे त्याच्या समोर एक भयंकर रूप धारण करून उभा राहिला. ते भयानक स्वरूप पाहिल्याबरोबर श्रीरंगा घाबरा होऊन स्तब्ध झाला व नंतर भीत भीत हात जोडून,

'आपण कोण आहा व एवढे भयंकर रूप कां धारण केले?'

म्हणून त्या यमदूतास विचारले. हा भ्याला असे पाहून यमदूताने त्याला आश्वासन दिले व आपले पूर्वीचे नररूप प्रकट केले. ते पाहिल्याबरोबर श्रीरंगाने त्याला ओळखले. व 'ही गति आपणास कशाने मिळाली' म्हणून प्रश्न केला. यमदूतानेही सर्व निवेदन केले. 'येथे कशाकरिता येणे झाले' असे विचारिले असता,

'या गावात नुकताच जो बंजाऱ्यांचा तांडा उतरला आहे, त्याच्या मालकास घेऊन जाण्याकरतां मी आलो आहे' असे त्यांने सांगितले. त्यावर श्रीरंग म्हणाला -

'पण तो तर अगदी निरोगी दिसत आहे. तेव्हा त्याचा मृत्यु इतक्यात कसा होणार ?'

तेव्हा यमदूत म्हणला 'मी या कळपातील दोन बैल मोकळे सोडून देतो. म्हणजे ते परस्परात भांडतील. हे भांडण पाहून मालक त्यांना बांधायला येईल, तेव्हा एका बैलाच्या शिंगावर बसून त्याच्या उदरात ते शिंग घालून त्याचे पोट फाडून ठार मारीन'.

'मी पूर्वी तुझे अन्न खाल्ले आहे. त्याची अजून मला आठवण आहे. त्या कृतज्ञ बुद्धीने मी तुला सावध करण्याकरिता आलो आहे. तूं फार विषयात गुंग आहेस. धनाने उन्मत्त होऊन भगवंताला विसरणाऱ्यांची गति अशी होते, हे लक्षात ठेवून संसारात विशेष आसक्त न होतां भगवद्‌भजन करीत जा'.

हे ऐकून श्रीरंग उदास झाला व अनंतानंदास शरण गेला.

थोड्याच वेळात दोन बैलाचे भांडण जुंपले. त्यांचा मालक सोडवावयास गेला आणि एका बैलाचे शिंग त्याच्या पोटांत घुसून तो जागचे जागीच मरण पावला. हे सर्व श्रीरंगाने पाहिले आणि यमदूताचे उपकार मनात बाळगून तो परमार्थाकडे वळला.

०००००००००००००

२३

कृष्णदासांची कथा

नेपाळ राज्यात एका आडवाटेने असलेल्या एका गुहेत कृष्णदास राहत असत. ते अन्नसेवन न करितां नुसत्या दुधावर राहत असत. त्यांची दुधाची व्यवस्था अशी होत असे की, एका गाईला आपोआप पान्हा सूटून तिने डोंगराच्या पायथ्याशी असलेल्या आपल्या कळपांतून एकदम या गुहेकडे यावे व त्या गुहेपाशी एक दगडी खळगा होता, त्या खळग्यात स्तनातील दुधाची धार सोडून दोन शेर दूध देऊन पुन्हा कळपात चालली येत असे. गुराख्यानी घरी गाय पोचविल्यावर ती गाय मग घरी दुध देत नसे.

असा हा नित्याचा प्रकार पाहून गायीचा धनी गुराख्यावर रागावला व 'तूं वनामध्येच गाईला दोहून घेतोस व रिकामी गाय घरी आणून देतोस' असे म्हणाला असतां गुराख्यानी शपथ घेऊन सांगितले की,

'मी असे काहीही करीत नाही. पण असे कां होते याचा शोध घेऊन सांगतो.'

तेव्हा दुसरे दिवशी गुराखी तिजवर पाळती ठेवून पहात असतां. दोन प्रहराच्या सुमारास ती गाय कळपांतून निघून एकटीच डोंगराकडे जाण्यास निघाली व बिकट मार्गातून जातां जातां, ज्या ठिकाणी कृष्णदास होते त्या गुहेपाशी आली व त्या दगडी खळग्यांत स्तनातून दुग्धधारा सोडूं लागली व खळगा भरल्यावर ती गाय पुनः परत गेली. गुराखी पुढे काय चमत्कार होतो तो पाहण्यासाठी तेथेच बसला.

तीन प्रहर झाल्यावर कृष्णदास गुहेच्या बाहेर आले व दुग्ध पिऊं लागले तेव्हा गुराख्याने नमस्कार करून. 'आज्ञा होईल तर मी नित्य दुग्ध आणून देत जाईन' असे सांगितले. कृष्णदासाने ठीक आहे, म्हणून सांगितले. तेव्हांपासून तो गुराखी नित्य दोन शेर दूध कृष्णदांसाना पोचवीत असे व ती गायहि पुढे येईनाशी झाली. या सेवेमुळे कृष्णदासांनी पुढे गुराख्यावर कृपा केली आणि त्यालाहि कृतार्थ केले.

oooooooooooo

२४

नेपाळचा राजा

एकदा अत्यंत पाऊस पडल्यामुळे नदीस पूर आला, गुराख्याला कृष्णदासांकडे दूध पोचविता आले नाही. गुराखी अत्यंत तळमळ करीत नदीतीरी पूर उतरण्याची वाट पहात बसला. नंतर संध्याकाळी पूर उतरला तेव्हा एक काकडा घेऊन तो डोंगरावर जाऊं लागला. नेपाळराजा आपल्या उंच महालात बसला असतां त्याला कोणी पुरुष डोंगरावर दिवा घेऊन जातांना दिसला.

त्याने आपल्या सेवकाला हांक मारून 'डोंगरावरून दिवा घेऊन जो मनुष्य येत आहे, त्याला ओळखून उद्या सकाळी मजकडे घेऊन या' म्हणून सांगितले.

त्याप्रमाणे राजसेवकाने त्याची ओळख करून घेऊन, दुसरे दिवशी राजाकडे घेऊन आला. राजाने त्याची एकान्तात गांठ घेऊन साद्यंत हकीकत विचारली. दुसरे दिवशी त्याचे बरोबर आपण डोंगरावर गेला. नित्याप्रमाणे तीन प्रहराचे सुमारास कृष्णदास गुहेतून बाहेर आले. त्यांना पाहतांच राजा हात जोडून उभा राहिला. गुराख्याने त्याची ओळख करून देऊन आपल्या दर्शनास आल्याचे सांगितले.

कृष्णदास, खुणेने त्याला दगडावर बसण्यास सांगून आपण गुहेत गेले. तर पुनः सात दिवस बाहेरच आले नाहीत. राजाहि निश्चय धरून आपल्या घरी न जातां तेथेच बसून राहिला.

आठवे दिवशी कृष्णदास आले व त्याचा निश्चय पाहून वर मागण्यास त्यांनी सांगितले. राजाने निष्कंटक राज्य मागितले. ही कामनिक याचना पाहून कृष्णदासांनीच त्याला त्याच्या उद्धारार्थ परमार्थोपदेश करून संतसेवन करण्यास सांगितले. तेव्हापासून त्याचा भगवद्भाव वाढूं लागला.

एकदा पुष्कळ संतजन त्याचे बिऱ्हाडी आले. राजाने सर्वांचे प्रेमाने पूजनादि सत्कारपूर्वक आतिथ्य केल्यावर त्यांच्याकरिता पंचपक्वान्नाचे भोजन सिद्ध करविले व नैवेद्य वाढून तो दाखविण्याकरितां मंदिरात जाऊं लागला असता, एक जीलबी ताटातून खाली पडली. ती त्याच्या चार वर्षाच्या मुलाने खाल्ली. त्याबरोबर 'हे अधर्मी संतान आहे' असे वाटून राजा त्याला मारून टाकण्याकरता धावला असतां तो मुलगा संतसमाजात दडला. संतांनी त्याला आपल्या जवळ घेतले. राजा 'हा अधर्मी आहे. असे संतान नको' म्हणून मारून टाकण्यास परत मागितला. पण 'आमच्या पाठीशी दडला, तो आमचा झाला. आम्ही ज्याला अपले म्हटले त्याला काळहि मारूं शकत नाही तेथे तुझी कथा काय?' म्हणून संतांनी राजाला सांगितले.

संतांनी मुलाला 'आपला म्हटले' हे पाहून राजास आनंद झाला. राजाचा राग नाहिसा झाल्यावर संतांनी राजाला तो मुलगा परत दिला.

पण 'हा तुमचा आहे, माझा नव्हे' म्हणून राजाने त्याला स्वीकारण्यास नाकारिले. पुष्कळ प्रकारे त्यांनी राजाची समजूत घातली. पण राजा ऐकेच ना, शेवटी त्याबद्दल द्रव्य घेऊन तो मुलगा परत केला.

एकदा एक स्त्री साधूचा वेश घेऊन राजाचे येथे जेवायला आली. व मज करिता दोन पात्रे वाढा म्हणूं लागली. राजाच्या नोकरांनी तिचा धिःकारच केला पण 'संतांचा गर्भहि माझे दैवतच आहे' असे म्हणून तिचा अव्हेर न करितां राजाने दोन पात्रे वाढविली.

एकदा असा चमत्कार झाला की, राजा नेहमी भागवत वाचीत असे. श्रवणाकरिता पुष्कळ शास्त्री पंडित येत. त्यात तुळशीची माळ वगैरे घालून एक चांभारहि येत असे व दुरून भागवत ऐकत असे.

त्याचा भाव पाहून, भागवतातील गूढ भाव राजा त्याच्याकडे पाहून सांगी व विनंती करी की, 'महाराज या भागवतातील गूढभाव आपल्याप्रमाणे कोणी जाणूं शकत नाही. तेव्हां आपण चित्त देऊन ऐकत जावे'. हे वचन ऐकून जमलेल्या शास्त्रीमंडळीस वाईट वाटे.

'आम्ही शास्त्री पंडित! या भागवतातील गूढ विचार आम्हास कळणार

की या चर्मकाला कळणार? जोडे शिवणे हा त्याचा व्यापार! यापलीकडे त्याला काय कळणार! राजा मूर्ख आहे'. असे म्हणून त्याच्या पुराणाला वेडावीत.

राजाने त्यांच्या चित्तातील तो अभिमान व दुष्ट भाव जाणून एकदा असा चमत्कार केला की, पुराण सुरू होण्यापूर्वी हात जोडून सर्वांस प्रार्थना केली की, 'कालचा कथाभाग साद्यन्त कोणाला स्मरत असल्यास सांगावा.'

हे वचन ऐकताच सर्वजन मौन धरून बसले. इतक्यात चर्मकार हात जोडून पुढे आला व 'आज्ञा असल्यास, पहिल्या दिवसापासून आजपर्यंतचा संपूर्ण कथाभाग मी सांगतो' म्हणून विनंती करूं लागला.

हे वचन ऐकून शास्त्रीमंडळीस राग आला व ते म्हणूं लागले की 'हा नीच मोठे शहाणपण मिरवितो'. तेव्हा आपण सर्वजण पोथ्या घेऊन बसले व त्याल पंधराहि दिवसांची साद्यंत कथा सांगण्यास सांगितले.

एकहि कथाभाग व निरूपण न सुटता चर्मकाराने पंधरा दिवसाचे पुराण सांगितले तेव्हा राजा शास्त्रीमंडळीना म्हणाला 'महाराज, सांगा पुराण कोणास सांगू?'

हे वचन ऐकून सर्व मंडळी खिन्न झाली. पुढे राजाने त्याला चर्मकाराचा धंदा करू न देतां, काही जमीन देऊन शेती करावयास लावले.

oooooooooo

२५

रन्तिदेवांची कथा

रन्तीदेव नांवाचा एक दुष्यन्त वंशातील राजा होता. तो कधी कोणालाही याचना करीत नसे. भूमीवर जे धान्यकण पडले असतील तेवढे वेचून त्यावर निर्वाह करीत असे. भोजनसमयी कोणी क्षुधित आल्यास त्याचे दुःख त्याला सहन होत नसे. आपल्याजवळ त्यावेळी जे काही असेल ते देऊन देत असे. 'नाही' हा शब्द त्याचे तोंडून निघत नसे. अशा स्थितीत त्याला वारंवार उपास पडावेत व त्यामुळे त्याचा देह क्षीण झाला होता.

एकदा तर त्याला सारखे ४९ दिवस उपास पडले. ४९ व्या दिवशी थोडे त्याला अन्न मिळाले. त्याचे सत्त्व पाहण्याकरिता, भगवान् ब्राह्मणाचा वेश घेऊन, रन्तीदेव आपल्या स्त्रीसह जों जेवावयास बसणार, तितक्यात दाखल झाले.

'मी फार दिवसांचा उपाशी आहे, मला काहीतरी खावयास द्या' म्हणून ब्राह्मण ओरडूं लागला. रन्तीदेवाने त्याचा शब्द ऐकताच शिजविलेले अन्न त्याला वाढले त्याला जेऊं घातले व तो ब्राह्मण तृप्त होऊन निघून गेला नंतर स्वतः जेवावयास बसला.

पण पुनः भगवान् शूद्राचा वेश घेऊन तेथे आले व 'मी अत्यंत क्षुधित आहे' असे म्हणूं लागले. ते शब्द ऐकतांच राजाचे अंतर कळवळले व तात्काळ त्यापैकी कांही अन्न त्याला दिले. त्या शूद्राचे जेवण होऊन तो वाटेला लागल्यावर उरलेल्या अन्नात पत्नीसह भोजन करण्यास पुनः राजा बसला.

इतक्यात भगवान् अत्यंत कृश व क्षुधातूर अशा महाराचा वेश घेऊन आले व मूर्छित होऊन त्याजसमोर पडले व हात तोंडापाशी नेऊन खुणेने' अत्यंत भूक लागली' म्हणून सांगूं लागले. ते पाहतांच राजाचे हृदय दयेने भरून आले व उरलेले अन्न त्याला देऊन दिले.

ते अन्न खाऊन तो महार निघून गेल्यावर अन्नाची पात्रे धुवून ते पाणी पिऊन राहवे, असा जों ते विचार करितात तों एक रोगिष्ठ क्षुधेने व्याकूळ झालेले कुत्रे त्यांचे समोर येऊन तोंड वासून पडले. ते पाहतांच रन्तीदेव धावून आले. भांडी धुवून निघाले पाणी त्याने त्या कुत्र्याला पाजिले. तेवढ्याने ते कुत्रे सावध झाले, हे पाहतांच राजास आनंद झाला. या प्रमाणे रन्तीदेवाची सर्वाभूती समवृत्ती होती.

ooooooooooo

२६

गूहकाची कथा

गूहक नावाचा भिल्लांचा राजा होता. त्याची रामचंद्राचे ठिकाणी अत्यंत प्रीति होती. राम जेव्हां वनवासात जावयाला निघाले तेव्हां तो त्यांना येऊन भेटला व वनवासाचे कारण विचारले. वृत्तांत ऐकतांच अत्यंत दुःखी झाला व 'माझे येथील सर्व राज्य आपण घेऊन मला संतोष द्या' म्हणून रामचंद्रास परोपरी विनवूं लागला.

'राजा दशरथाच्या आज्ञेने मी वनवास पत्करला असल्याने मला तसे करता येत नाही'

असे रामचंद्रानी उत्तर देऊन रामचंद्र पुढे चालते होतांच गूह अत्यंत व्याकूळ होऊन दीन स्वराने मोठ्याने हंबरडा फोडून रडूं लागला.

रामचंद्र दृष्टिआड होताच 'आता रामचंद्र पुनः भेटतील तेव्हाच नेत्र उघडीन.' म्हणून गूहकाने डोळे झांकले ते १४ वर्षेपर्यंत !

चवदा वर्ष लोटल्यावर भगवान् जेव्हा परत आले तेव्हा भिल्लांनी येऊन सांगितले की गुहका, तुझा मित्र रामचंद्र तुझ्या भेटीला परत आला, तेव्हा डोळे उघडून भगवंताकडे पहा.

पण गूहाकाने उत्तर दिले की, 'रामावाचून मी डोळे उघडत नाही. हे

जाणून ही तुम्ही युक्ति योजिली आहे. तुमच्या वचनाचा मला विश्वास कसा यावा?'

हे उत्तर एकताच भगवान् रामचंद्रांनी आपल्या हातचा त्याला स्पर्श करून सांगितले 'गूहका, हा पहा तुझा सखा मी राम तुझ्या भेटीकारता आलो आहे.'

हे वचन ऐकतांच व प्रभूच्या हाताचा स्पर्श होतांच एकदम रामचंद्राच्या गळ्यास गूहकाने मिठी मारिली व प्रेमाने तो तल्लीन होऊन गेला.

ooooooooo

२७

शुकाचार्यांची कथा

भगवान् शुकाचार्य निघून गेल्यानंतर व्यासांना करमेना व शुकाचार्यांना हाक मारीत व्यास त्यांच्या मागे जाऊं लागले. पण शुकाचार्य येईना. शुकाचार्यांनी सर्वात्मभावाने प्रत्युत्तर दिले पण व्यासांना आपले सगुण रूप दाखविले नाही. शेवटी भगवान् व्यासानीं गावांतील मुलाबाळांना भागवत पाढविले व 'वनात जाऊन तुम्ही याचे गायन करा' असे सांगितले व्यासवाक्य ऐकतांच मुले तसेच करावयाला लागली.

पूतना लोकबालघ्नी राक्षसी रुधिराशना ।
जिघांसयादि हरये स्तनं दत्वाप सद्गतिम् ॥

हा श्लोक ऐकताच शुकांचा ब्रह्मभाव नाहिसा होऊन ते भगवद्गुणांत तन्मय झाले.

परमात्मा ब्रह्मज्ञानाने प्राप्त होत नाही.
योगाने त्याची प्राप्ति होत नाही.
होमहवन जपतप ही साधनेहि त्याची प्राप्ति करून देत नाहीत.
पण कोणत्याहि मिषाने त्याचे ध्यान लागल्यास त्याची प्राप्ति होते,
म्हणून प्रेमाने त्याचे कीर्तन करावे.''

याप्रमाणे भागवत ऐकतांच शुकाचार्य उठून त्या बालकांकडे येऊन विचारूं लागले की, 'गडे हो, हे भागवत तुम्हाला कोणी पढविले ?'

त्यांनी व्यासांचे नाव सांगताच शुक्राचार्य व्यासांना शरण गेले व त्यांचे पासून सर्व भागवत श्रवण केले.

oooooooooo

२८

जसुस्वामींची कथा

गंगायमुना यांच्या संगमाजवळ एके काळी जसुस्वामी नावाचा पुरुष राहत होता. त्याला संतसेवेची फार आवडी असे. संतसेवेच्या उपयोगी पडावे या हेतूनेच तो शेती करीत असे. त्यापाशी दोन बैल होते. त्या बैलांना नांगर जुंपून तो शेती करी.

त्या देशात चोरांना व्रजवासी म्हणण्याची चाल होती. या व्रजवासी लोकांनी एकदां त्याचे बैल चोरले. पण जसुस्वामीस त्याची काही माहिती नव्हती. त्याचे चित्त केवळ संतसेवेत लागले असून इकडे काय झाले याची त्याला वार्ताहि नाही, हे पाहून भगवंतांनी तसेच दोन बैल उत्पन्न करून त्याचे गोठ्यात बांधून दिले. नित्याप्रमाणे बैल जुंपून जसुमती शेती करीतच असे. अशा रितीने या चोरीला एक वर्ष लोटले.

एकदा पुनः ते चोर जसुमतीच्या घरी चोरी करण्याकरता आले व पाहतात तों त्यांना 'आपण चोरलेल्या बैलासारखेच बैल पुनः गोठ्यात बांधलेले आहेत.' (असे दिसले) तेव्हा त्यांना आश्चर्य वाटले. व आपण नेलेले बैल कोणी येथे इतक्यात आणिले काय, अशी शंका येऊन ते पुनः बैल पाहण्याकरिता गेले. घरीहि तसेच बैल बांधलेले होते. (त्यांना) विशेष आश्चर्य वाटले व पुनः जसुमतीच्या येथे येऊन पाहूं लागले तेव्हा त्यांना तेथेहि तसेच बैल दिसले.

शेवटी ''तुमच्या येथे बैलांची चोरी वगैरे झाली होती काय?'' म्हणून त्यांनी जसुमतीला विचारले. पण जसूमतीने 'नाही' म्हणून सांगताच,

'एक वर्षापूर्वी आम्ही तुमचे बैल चोरून नेले होते. पहा तुम्हाला दाखवितो' असे म्हणून घरून बैलांना घेऊन आले.

बैलांना पाहतांच घरी गोठाणात बैल आहेत किंवा नाही म्हणून जसुमती पाहण्याकरिता गेला. पण गोठाण्यात बैल दिसले नाही. तेव्हा परत येऊन चोरास म्हणूं लागला की, -'आतां गोठाण्यात बैल बांधलेले होते व इतक्यांतच दिसत नाहीत. तेव्हा तुम्ही काही तरी करामत केली आहे.'

हे ऐकून चोरांना वाटले की, आम्ही बैल चोरून नेले असतां देखील, याच्या गोठाणात तसेच बैल पुनः निर्माण झाले व याचा शेती वगैरेचा उदीम तसाच होत राहिला. ही भगवंताचीच कृपा! भगवंतानेच हे सर्व कृत्य केले. हा चमत्कार पाहून चोरांना अत्यंत उपरति झाली व त्यांना शरण जाऊन त्यांचे ते शिष्य झाले.

oooooooo

२९

नंददासांची कथा

गंगेच्या पलीकडे बासबरेली गावी एक नंददास नावाचा ब्राह्मण राहत असे, त्या गावीं ब्राह्मणांची वस्ति मोठी असून भिक्षेवर सर्वांचा उदरनिर्वाह चालत असे. नंददासहि तेथे ब्राह्मणवस्तीत राहत असे. पण हा भगवद्‌भक्त असल्याने सर्व लोक त्याची सेवा करीत असत व त्याला भिक्षा मागावी लागत नसे. हे पाहून इतर ब्राह्मणांना संताप येई. 'हा अत्यंत मूर्ख असून याला सर्व लोक मानतात व आम्ही शिकलेले असून आम्हाला घरोघरी भिक्षा मागावी लागते, तेव्हा या गावंतून याची प्रतिष्ठा कमी होईल असे काही केले पाहिजे' असा सर्वांनी विचार करून एक गोऱ्ही मेलेली त्याच्या शेतात नेऊन टाकली. दुसरे दिवशी सर्व ब्राह्मण त्याच्या घरापाशी येऊन त्याला शिविगाळ करीत म्हणूं लागले. –

'अरे, लोकांत तूं साधु म्हणवितोस व शेतात गाय आली म्हणून तिला मारिलेस. कोणी हिंदु गाईला मारणार नाही तूं हिंदू असावास असे वाटत नाही. चांडाळा, या गावातून तूं पळालास तर ठीक आहे, नाहीतर पहा आम्ही तुला जीवंत ठेवणार नाही तुझे तोंड देखील पाहूं नये'.

नंददासाने हे सर्व ऐकून व कांही एक उत्तर न देतां म्हटले 'महाराज, मला माहित नाही. माझ्या शेतांत कोठे गाय मेलेली आहे ते मला दाखवून द्या'.

तेव्हा सर्व ब्राह्मण म्हणावयाला लागले 'पहा, कसा हा ढोंगी आहे. स्वतः गाय मारून आम्हालाच दाखवून द्या म्हणतो. बरे आहे. चांडाळा, चल आमच्याबरोबर'

असे म्हणून सर्वजण त्याच्या शेतात गेले व त्याला मेलेली गाय दाखवून दिली. नंददास तिच्याजवळ गेले व म्हणू लागले' माते, मी तुला मारिले नसतांना तूं माझ्या शेतात मेली आहेस म्हणून मजवर हा आरोप येत आहे. तेव्हां शेताच्या मर्यादेच्या पलीकडे जाऊन दुसरे ठिकाणी प्राण सोडशील तर मजवर उपकार होतील'.

नंददासाच्या मुखांतून हे शब्द निघतांच मेलेली गाय दोन शेते ओलांडून पलीकडे जाऊन मेली. हे पाहून सर्वांना पश्चाताप झाला व सर्व त्याचे अनुगृहीत बनले.

ooooooooooo

३०

आल्हदासांची कथा

कोणी एक आल्हदास नावाचे संत होते. ते तीर्थ यात्रा करीत फिरत असत. एकदा ते एकाजवळ बागेत उतरले. बागेत पाण्याची व्यवस्था उत्तम होती. म्हणून तेथे प्रभूचे पूजन वगैरे नित्यकर्म सारावे, असा विचार करून ते त्या बागेत उतरले. बागेतील झऱ्यावर स्नान करून एका आंब्याच्या झाडाखाली पूजनास बसले भगवंताचे पूजन आटपल्यावर, ज्या आंब्याच्या झाडाखाली ते पूजा करण्यास बसले होते, त्या झाडावर चांगले पिकलेले गोड आंबे लागले होते. ते पाहून या आंब्याचा प्रभूस नैवेद्य दाखवावा असे त्यांना वाटून झाडांच्या रक्षकास त्यांनी नैवेद्याकरितां कांही आंबे मागितले.

हे पाहून 'तुमची आंब्यावर दृष्टी गेली असतांना भगवंतांचे नाव करून आपले पोट भरूं पाहतां खरोखर हे आंबे भगवंतास पाहिजे असतीत तर झाडाला असतील तेवढेहि आंबे मी देतो' माळ्यांनी सांगितले.

वास्तविक पाहतां हे माळ्याचे भाषण आवेशाचे होते. पण आल्हदासाने ते सत्य मानून तात्काळ शंखोदकाने आंब्याच्या झाडाला प्रोक्षण केले तों चमत्कार असा झाला की, झाडाची प्रत्येक फांदी खाली लवून आपले ठिकाणी असलेले आंबे देवासमोर टाकूं लागली, हे पाहून माळ्याला आश्चर्य वाटले व ते वर्तमान त्याने राजास कळविले. राजाने अत्यंत प्रेमाने शरण रिघून आपल्यास कृतार्थ करून घेतले.

ooooooooooo

३१
वारांगनेची कथा

कर्नाटक प्रांतात रंगपट्टण म्हणून एक गाव आहे तेथे एक वेश्या राहात असे. ती रूपाने अत्यंत सुंदर होती. कंठहि तिचा अत्यंत मधुर असून गंधर्वतुल्य गात असे. यामुळे तिला दांडगी द्रव्यप्राप्ति होत असे. तिने आपल्या राहण्याकरिता सुंदर महाल बांधिला व लागून एक रमणीय बाग लाविली. बागेत नानाप्रकारची झाडे व अपूर्व वेली लाविल्या होत्या. नाना प्रकारचे कोमल गायन करणारे पक्षी आणून ठेविले होते व जिकडे तिकडे पाण्याचे खेळते झरे तयार केले होते.

कोणे एके वेळी एक मोठे महंत आपल्याबरोबर शतावधि संत घेऊन श्रीरंगनाथाच्या दर्शनाकरता रंगपट्टणास आले. वाटेने चालता चालता फार श्रम झाले म्हणून विश्रांति घेण्याकरिता स्थळ पाहत होते. तितक्यात त्यांना या वेश्येची बाग दिसली. त्याची दारे मोकळी होती. आंत जाऊन पाहतात तो जिकडे जिकडे स्वच्छ पाण्याचे पाट वाहत आहेत. जिकडे तिकडे कारंजी उडत आहेत. अनेक प्रकारचे वृक्ष फुलाफळांनी सुशोभित झालेले आहेत. बागेत निरनिराळे चौक व उतरण्याच्या शाळाहि पुष्कळ होत्या. पण त्या बागेत मनुष्य म्हणून कोणीही दिसत नव्हता. हा प्रकार पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले पण कारण काही समजेना !

असो. उतरण्याला स्थळ उत्तम आहे हे पाहतांच महंतांनी सर्व साधुसंतांबरोबर तेथे तळ दिला. मोठ्याचा आश्रय केला असता . . . .(सर्व काही) मिळते म्हणून पुष्कळ लोक मोठ्याचा आश्रय करून असतात, पण त्यांना त्याची मुळीच गरज नव्हती. असो.

सर्वजणांनी स्नाने केले व कोणी विष्णुपूजा करूं लागले तर कोणी भगवद्भजन करूं लागले. कोणी गीता पाठ करीत. त्यामुळे त्या बागेत बराच गलबला होऊं लागून तो त्या वेश्येच्या कानावर गेला. वेश्येच्या कानी शब्द पडताच 'कशाचा शब्द आहे?' म्हणून ती खिडकीतून डोकावून पाहू लागली तेव्हा तिला शेकडो साधुसंत भजन करीत असलेले दिसले. तो देखावा पाहतांच तिला गहिंवर दाटला व म्हणाली,

'आज माझे कोणते पुण्य फळाला आले कोणाला ठाऊक? कावळ्यांच्या घरी हंसांनी यावे त्याप्रमाणे माझ्या पापिणीच्या घराला या सत्पुरुषांचे पाय लागले. मी कोण? यांना माहीत नाही म्हणूनच येथे आलेत, एरवी न येते. माझे पूर्वभाग्य थोर म्हणूनच ही जोडी लाभली. सुदैवाने माझे घर पावन झाले. आता

आपण स्वतःसहि पावन करून घ्यावे असा विचार करून तिने जामदारखान्यातून दोन हजार मोहरा काढिल्या व त्या चांदीच्या तबकात ठेवून त्यासह त्यांच्या दर्शनाला निघाली तो महंतांच्या समोर आली व तबक त्यांचे समोर ठेवून हात जोडून उभी राहिली.

महंताने विचारले, 'माते हे काय आहे?'

तेव्हा ती म्हणाली, 'महाराज आपण सर्व कांही जाणतां. भगवंताला याचा आपण नैवेद्य करावा, अशी माझी प्रार्थना आहे'.

तेव्हा महंत म्हणाले 'माते, तूं कोण? काय व्यवसाय करिते? इत्यादि सर्व वृत्तान्त आम्हाला अगोदर कळीव'.

त्यावर ती सलज्ज व भयभीत होऊन काही एक न बोलता स्तब्ध राहिली व रडूं लागली. तिला वाटले आपण वृत्तांत कळविला तर हे तात्काळ निघून जातील. पण सप्रेम अन्तःकरण पाहून महंतानी आश्वासन दिले व सर्व वृत्तांत कळविण्यास सांगितले तेव्हा तिने आपला सर्व वृत्तान्त सांगितला.

'महाराज, मी महापातकी वारांगना आहे. आपण पतितपावन आहा. माझा आपण उद्धार करा. माझे अपराध पोटात घालून मजजवळ जे चार कोटी रुपये धन आहे त्याचा आपण अंगीकार करा.

तेव्हा महंत म्हणाले 'माते, आम्हाला धन घेऊन काय करावयाचे आहे? या धनात फार अनर्थ असतात व त्यामुळे भगवद्भजन घडत नाही जर तूं 'आम्हास दिले' म्हणून म्हणतेस तर ते आता आमचे झाले. ते सांभाळून ठेव म्हणजे झाले'.

हे वचन ऐकून ती उद्विग्न झाली. हे पाहून महंत म्हणाले 'माते, जर तुला काही संशय येत असला तर आम्ही तुला एक उपाय सांगतो तो कर. या सर्व द्रव्याचा एक रंगनाथाकरिता मुकुट तयार करीव व देवाला अर्पण कर. तुझ्या हाताने आम्ही भगवंताला तो मुकुट घालवूं'

तेव्हा ती म्हणाली 'रंगनाथाचे सोवळे मोठे आहे. तेथे ब्राह्मणहि शिवत नाहीत. तर मग माझा कसा शिरकाव होईल?'

महंतानी सांगितले 'काही हरकत नाही. तुझ्या हातूनच मुकुट घालवू' असे तिला आश्वासन देऊन महंत तेथेच राहिले.

वेश्येने सर्व सोनार बोलावून मुकुटाचे काम सुरू केले. त्या मुकुटात नाना प्रकारचे हिरे माणके लाविली. आपला राहता वाडाहि विकून त्याचा पैसाहि तिने त्या कामी लाविला. सहा महिन्यात मुकुट तयार झाला. नंतर महंतानी पुजाऱ्यास बोलावून पुजेचे साहित्य जमविले. पंचामृतादि उपचार, उंची वस्त्रे व दागदगिणे घेऊन ब्राह्मणाला पुजेला पाठवून दिले. गांवोगांवच्या दिंड्या बोलावून गात नाचत व मोठ्याने भजन करीत आपल्या सर्व समुदायासह

ते महंत त्या वेश्येला घेऊन आले.

मंदिराच्या दरवाजापाशी ती वेश्या आल्यावर महंताने तिला रंगनाथास मुकुट घालण्यास सांगितले पण दुर्दैवाने तितक्यात ती विटाळशी झाल्यामुळे माघारी परतली. तेव्हा महंत म्हणाले, ''माते मनात कांही एक शंका न आणिता खुशाल श्रीरंगाचे डोक्यावर मुकुट घाल''.

हे ऐकतांच तिचा कंठ दाटून आला व म्हणाली 'महाराज धिःकार असो आम्हा स्त्रियांना ! इतके होऊन माझे दुर्दैव आड आलेच. मी विटाळशी झाले. आता काय करू?' असे म्हणून अत्यंत रडूं लागली.

हे पाहतांच 'तेथे तिला आणून मुकुट घालून द्या'. असे महंताला भगवंतानी सांगितले.

महंतांनी तिचा हात धरला व देवापाशी नेले आणि मुकुट घालण्यास सांगितले. महंताच्या सांगण्यावरून ती वेश्या मुकुट घालण्यास गेली. पण देवाचे मस्तक दूर असल्यामुळे तिला मुकुट घालता येईना!

तेव्हा महंताने हात जोडून देवाची प्रार्थना केली की, 'देवा हिने तुम्हाला आपले सर्वस्व अर्पण केले असतांना आतां हिचा मुकुट घेण्यास आपल्याला संकोच कां वाटावा? थोडेसे मस्तक पुढे करा आणि घ्या तिचा मुकुट''

हे वाक्य ऐकतांच भगवंताने आपले मस्तक पुढे केले व वेश्येने लगेच मुकुट घालून दिला, हे पाहतांच सर्वांनी जयजयकार केला

ooooooooo

३२

साक्षीरामाची कथा

कोणीएक ब्राह्मण संसार करून परमार्थ साधून राहत असे. पुढे त्याचे लग्न झाले. एकदा तो लग्न झाल्यावर आपल्या स्त्रियेस आणण्याकरितां सासरी गेला. सासरा श्रीमंत होता. परत जातेवळी सासऱ्याने जावयाबरोबर पुष्कळसे धन देऊन मुलीची रवानगी केली. एक भाड्याचे घोडे करून त्यावर सर्व द्रव्य भरले व त्यावर स्त्रीयेस बसवून आपण पायी चालूं लागला. याला जितकी भगवंताचे ठिकाणी निष्ठा होती त्याहून त्याच्या स्त्रियेच्या ठिकाणी दुप्पट भगवन्निष्ठा होती.

मार्गाने ही दोघे जात असता, त्यांच्या द्रव्याचा सुगावा लागून चोरांनी यांना वाटेतच गांठले ब्राह्मण त्यांना विचारू लागला 'महाराज आपण कोठे जाणार ?'

तेव्हा ते म्हणूं लागले 'आपण जेथे जात आहात तेथेच आम्हालाहि जावयाचे आहे' हे ऐकून ब्राह्मणाला थोडी शंका आली व हा मार्ग सोडून आपण दुसऱ्या मार्गाने जावे, असा तो विचार करू लागला. हा जरी जवळचा मार्ग आहे तरी वाटेने हा दुष्टसंग असल्यामुळे हा मार्ग सोडून राजमार्गाने जाणे बरे, असे त्याला वाटूं लागले. विप्राचा हा विचार चोरांला कळताच, त्याचे मन वळविण्याकरिता ते प्रयत्न करू लागले. ते म्हणाले.

'अहो, या वनांतून जो रस्ता जातो तो फार जवळचा आहे. आपणाला कशाची शंका वाटते कोण जाणे! आम्ही दोघेजन शस्त्रधारी तुमच्याबरोबर तुमचे संरक्षण करणारे असतांना तुम्ही भीती कां ! याच मार्गाने जाऊन आपल्या मुक्कामी लवकर पोचूं या'

पण त्या ब्राम्हणास त्यांचा अविश्वास वाटत असल्यामुळे त्याला ती सल्ला पसंत पडेना. हे पाहून चोरांनी सांगितले,

'भलतेच काही तुम्ही मनात आणूं नका. जरी तुम्हाला काही शंका वाटत असेल तर आमच्या तुमच्यामध्ये भगवान् रामचंद्राला साक्षी ठेवूं, मग तर झाले.

तरीपण ब्राह्मणाला विश्वास येईना ! त्यावर स्त्री म्हणाली, 'श्रीरामासारखा मध्यस्थी मिळत असतांना आणखी दुसरा कोण पाहिजे? भगवंताला जामीन ठेवून हे दोघेजण जर आपल्याबरोबर चालायला तयार आहेत तर आपल्यासारख्या वैष्णवाला भलतीच शंका येणे योग्य नव्हे. भगवंताच्या प्रेमांत रंगून गेल्यावर भलताच रंग बरा नव्हे'.

हे स्त्रियेचे भाषण ऐकून ब्राह्मणाला आनंद वाटला व म्हणाला 'धन्य तुझी भक्ति ! रामाचे ठिकाणी तुझा अलौकिक प्रेम आहे. तिन्ही लोकी तूं धन्य होय'मग तो ब्राह्मण रामावर विश्वास ठेवून चोरांबरोबर वाटेने चालूं लागला.

वाटेने जात असतां ब्राह्मणाला फार तहान लागली व ब्राह्मण एका ओढ्यावर पाणी पिण्याकरिता गेला. ते चोरहि त्याचे बरोबर गेले.

तेथे त्या चांडाळांनी ब्राह्मणाचा प्राण घेतला व बाहेर येऊन त्या स्त्रियेस घेऊन जाऊं लागले. तेव्हा ती स्त्री अत्यंत दुःखी होऊन आपल्या नवऱ्याविषयी चौकशी करूं लागली. तेव्हा त्या ब्राह्मणाची मृत्यूची वार्ता सांगून तिला घरी चालण्याविषयी चोर बळजबरी करूं लागले.

'तूं आता आमची बायको झालीस. काही काळजी करूं नकोस' असे म्हणून ते दुष्ट तिला घेऊन जाऊं लागले. पण ती अत्यंत व्याकूळ होऊन मागे फिरून वारंवार पाहूं लागली ते पाहून -

'मागे फिरून कोणाला पाहतेस? आम्ही तुझ्या पतीला मारिले आहे, आतां तो येऊ शकत नाही'

असे ते चोर म्हणाले असता ती म्हणाली

'मेल्यांनो, मी त्यांना पाहत नाही पण आपल्यामध्ये जो साक्षी ठेविला होता त्या रघुनंदनाची मी वाट पहाते'.

इतके बोलताच तिचा कंठ दाटून आला व ती आक्रोश करूं लागली. हा प्रकार पाहून भगवंताला दया आली व तेथे तात्काळ प्रगट होऊन त्या दुष्टांचा नाश केला.

भगवंताने तिचे प्रेमाने सान्त्वन केले व ज्या ठिकाणी ब्राह्मणाचे प्रेत पडले होते त्या ठिकाणी जाऊन आपल्या अमृतकराने भगवंताने स्पर्श केला व त्या ब्राह्मणाला जीवन्त केले.

oooooooooo

३३

भागवत राजांची कथा

पूर्वी एक राजा होता त्याला संतसेवनाची फार आवडी असे. कोणीहि संत गावांत येवो, त्याची आदराने पूजा करीत असे. असे संतसेवन करी असतांना एकदा पैशाची तूट पडली. तेव्हा आपले उत्पन्न व खर्च याचा खर्डा पाहिला. त्यात त्याला दोन कोटी रूपये उत्पन्न असून त्यातून पन्नास लक्ष रूपये नटभांड या लोकांकडे खर्च होत असल्याचे आढळून आले. तेव्हा ही एवढी रक्कम मोठी रक्कम व्यर्थ खर्च होते असे वाटून ती संतसेवेत लावावी असे त्यानी ठरविले.

साधुसेवेची त्याला इतकी आवडी लागली की त्यावांचून तो सर्व राज्यादि व्यर्थ मानूं लागला. एक कोटी रूपये राज्यकारभाराकरिता ठेवून व बाकी एक कोटी रूपये साधुसत्पुरुषांच्या कामी लावण्याकरता ठेवून दिले.

या व्यवस्थेमुळे नट भांड यांना अन्न मिळेनासे झाले संतांवाचून कोणाला भिक्षाहि पण मिळेना. तेव्हा नट-भांड यांनी विचार केला, की, आपण संतांचा वेष घेऊन राजाकडे जावे व राजाने आपला आदरसत्कार केला की त्याची मग भगल उडवावी. असा विचार करून पुष्कळांनी संतांच्या वेश घेतला व राजाचे मंदिरात येऊन दाखल झाले.

आपल्या घरी काही संतजन आले आहेत, हे राजाने ऐकतांच तात्काळ त्यांच्या तो सामोरा गेला व त्यांना मोठ्या आदराने घेऊन आला. त्या सर्वांना आसनावर बैसविले व त्यांचे चरणक्षालन करून ते तीर्थ स्वतः आपण प्राशन केले.

हे राजाचे वर्तन पाहतांच सर्वजण हाः हाः हीः हीः करून मोठ्याने

टाळ्या वाजवू लागले. तरी राजाचा निश्चय ढळला नाही. मनांत मात्र सर्वांस ओळखिले. पण त्यांचा अपमान न करितां,

'जातीचे नीच असून अशा रीतीने का होईना पण श्रीहरीचे भक्त झाले. माझ्या स्वामीचा वेश घेतला, तेव्हा यांचे पूजनच केले पाहिजे' असे म्हणून त्यांचे पूजन केले व पुष्कळ द्रव्य दिले.

जोपर्यंत ही मंडळी चेष्टा करीत होती तोपर्यंत तो हात जोडून उभा राहिला नंतर सर्वांची पाने मांडून सर्वांना भोजन करविले व तांबूल वगैरे देऊन जामदारखान्यातून पुष्कळशा मोहरा काढून आणून दिल्या. एका एका समोर पांचशे मोहरा ठेवून व हात जोडून 'या अल्पसेवेचा स्वीकार करा'. म्हणून सर्वांची विनंती करू लागला.

हा चमत्कार पाहतांच सर्वांची अन्तःकरणवृत्ति पालटली व ते सर्व म्हणून लागले की, 'आम्ही तुमचा छळ करण्याकरिता आलो पण आपले चित्त अत्यंत निर्मळ आहे. आम्ही महाचांडाळ आहो. आतां आम्ही जो वेश घेतला त्याचा आंता आम्ही एकदा पूर्ण रसच चाखूं. आपल्या दर्शनाने आमची अन्तःकरणे अत्यंत शुद्ध झाली. आतां आम्हाला द्रव्य नको, त्याची दुर्गंधी येऊ लागली आहे. आम्हाला आता अनुग्रह देऊन पावन करा'

असे म्हणून सर्वांनी त्याचा पायावर डोके ठेविले व त्याच्यापासून अनुग्रह घेऊन त्याचीच सेवा करीत राहिले.

ooooooooooooo

३४

अन्तर्निष्ठ राजाची कथा

पूर्वी एक राजा होता. तो अन्तर्निष्ठ भक्त होता. त्याची भक्ति कोणालाही दिसत नसे. बाहेरून पाहता दिसावयाला केवळ विषयासक्त पुरुषाप्रमाणे कधी भगवंताचे नावंहि न घेणारा असा भास होत असे. पण अन्तःकरणात सारखे भगवंताचे स्मरण चालत असून भगवंताकरिता त्याचा जीव कासाविस होत असे.

याची राणी परम धर्मिक व भक्त होती. तिने आपल्या पतीच्या बाह्य आचरणावरून, आपला पति भगवन्विन्मुख आहे. असे चित्ताशी ठरवून घेतले व त्यामुळे आपल्या पतीच्या त्या संसारासक्तीबद्दल तिला फार वाईट वाटे. राणीचा मात्र बाह्यतः व अन्तःकरणातून कथाकीर्तन नामस्मरण इत्यादि भागवत धर्माकडे सारखा ओढा लागलेला होता.

एकदा रात्री राजा निजला असता राणी राजाचे चरण चुरत बसली,

तितक्यांत एकाएकी राजाच्या मुखातून झोपेत असतांनाच अत्यंत विरहयुक्त अन्तःकरणाने 'हे, राधाकृष्णा' असे नामस्मरण निघाले. तेव्हा राणीला आपल्या पतीचा भगवद्भाव कळून आला. राजाच्या मुखातून अशी कोमळ मधुर वाणी निघालेली पाहून राणीला अत्यानन्द झाला.

दुसरे दिवशी सकाळी तन्निमित्त तिने मोठा उत्सव मांडला. राज्यात घरोघरी गुढ्या तोरणे उभारण्याचा हुकूम केला व आनंदोत्सवाप्रीत्यर्थ तोफा सोडल्या. जिकडे तिकडे नगरात मंगलवाद्ये वाजूं लागली व आनंदाने तिने नगरात साखर वाटली साधुसंतांना व ब्राह्मणांना बोलावून पुष्कळसे द्रव्य लुटविले. जणुं काय राजाला एखादा मुलुख मिळाला किंवा एकाद्या घनघोर युद्धात राजाला जय मिळला अथवा बरीच वर्षे संतती नसतां एकादे पुत्ररत्न जन्मले अशा प्रमाणे राणीने उत्सव मांडिला.

असा जिकडे तिकडे उत्सव पाहून राजाने प्रधानाला उत्सवाचे कारण विचारले. प्रधानाने राणीसाहेबांचा तसा हुकूम असल्याचे सांगितले. राजाने नंतर राणीला 'येवढ्या थोर उत्सवाचे कारण काय?' म्हणून विचारले.

राणीने राजाचा कौतुकाचा प्रश्न ऐकून घेऊन मोठ्या आनंदाने सांगितले की, 'महाराज आजपर्यंत आपल्या मुखातून भगवंतांचे नाम निघतांना मी कधी पाहिले नव्हते, त्यामुळे मला फार वाईट वाटत असे. पण काल रात्री एकाएकी अत्यंत विरहयुक्त अन्तःकरणाने 'हे राधाकृष्ण' अशी अक्षरे आपल्या मुखातून बाहेर पडली. ती ऐकून मला अत्यंत आनंद झाला व त्या निमित्ताने हा आजचा उत्सव मी मांडिला आहे'हे राणीचे वाक्य ऐकतांच,

'अरेरे, माझे जीवन. हे भगवन्नाम. ते मुखावाटे बाहेर पडले' असे एकदा बोलून राजा एकदम मूर्च्छित पडला व तात्काळ त्याने तेथेच प्राण सोडिला.

मुखावाटे नाम निघाले म्हणून राजाने प्राण सोडिला, हे राणीने पाहतांच तिची विचित्र स्थिति झाली तिचा कंठ गहिंवरून आला तोंडातून एक शब्द निघेना. आपल्या भक्तीचा मला देखील यत्किंचित् मागमूस लागू दिला नाही, असा त्यांचा भगवंताचे ठिकाणी निर्व्याज प्रेम होता. हे पतीचे प्रेम आठवून तिला आपल्या बुद्धीचा विसर पडला. काही सुचेनासे झाले. राजाच्या भगवद्भक्तीचे चित्र तिच्या डोळ्यापुढे सारखे खेळू लागून तिने त्याच्या विरहातच शेवटी प्राण सोडिला.

oooooooooo

३५

गुरुवचनविश्वासाचे फळ

कोणी एक गुरुवचनावर अत्यंत विश्वास ठेवून वागणारा गृहस्थ होता. तो आपल्या गुरूलाच इष्ट मानीत असे व इतर साधूंना कनिष्ठ लेखीत असे. पण हे त्याच्या गुरूला आवडेना. गुरूला वाटे की माझ्या ठिकाणी याचा जसा निःसीम प्रेम आहे तसाच इतर साधूंचे ठिकाणीहि असावा. आपण जर याला हे समजावून दिले व सर्व साधूंचे ठिकाणी समान प्रेम ठेवण्यास सांगितले तर तो तसे निश्चयाने करील. पण आपण सांगावे किंवा नाही? याला ही गोष्ट अत्यंत जिव्हाळ्याची कशी वाटूं लागेल व तो सर्व साधूंना सारख्या प्रेमाने कसा पाहील, अशी गुरूला नित्य काळजी वाटे. एके दिवशी आपणच याला सर्व साधूंचे ठिकाणी सारखा प्रेम ठेवण्याला सांगावे, असे गुरूजींने ठरवून त्याला हाक मारिली.

'काय आज्ञा आहे?' म्हणून शिष्य जवळ येऊन विचांरू लागला पण उद्या सांगू म्हणून गुरूजीने त्याला परत पाठविले.

याप्रमाणे नित्यच्या नित्य गुरूजीने बोलवावे व 'काय आज्ञा आहे' म्हणून शिष्याने विचारले असता 'उद्या सांगू' म्हणून परत पाठवून द्यावे असा क्रम काही दिवस चालला.

पण याचा परिणाम असा झाला की, त्या शिष्याची त्या आज्ञेवर अत्यंत प्रीति जडली व तो वारंवार 'ती कोणती आज्ञा आहे' म्हणून विचारूं लागला तरी पण गुरूजीने 'उद्या सांगूं' म्हणून वेळ मारूनच न्यावी.

पुढे काही कारणाकरतां त्याला दुसऱ्या गावी पाठविले. तेव्हाहि तो पुनः त्या आज्ञेविषयी खुलासा विचारु लागला. पण त्या वेळीहि 'गांवाहून परत आपल्यावर सांगूं' म्हणून गुरुजीने त्याला तसेच न सांगता जाऊ दिले. शिष्य गांवाला गेला व कार्यानिमित्त त्याला तिकडे दोन चार महिने लागले. या लोटलेल्या काळात गुर्वाज्ञा जाणून घेण्याविषयीची त्याची उत्कंठा अत्यंत वाढतच राहिली. त्यांतहि पुनः त्या अवधीत शिष्याच्या पश्चातच गुरूचा अंत झाला. बातमी कळतांच शिष्य गांवाहून परत आला. तो त्याला इतर शिष्य गुरूजींला घेऊन जातांना दिसले. हे पाहतांच त्या प्रेतापुढे वाटेतच तो आडावा पडला.

इतर शिष्यांना सद्‌गुरूंच्या पायाची शपथ घालून विनंती केली की ''तुम्ही महाराजांना दहनाकरितां स्मशानात घेऊन न जातां, घरी परत घेऊन चलावे. मी गावाला जातेवेळी 'गावाहून आल्यानंतर आता सांगीन' म्हणून गुरूजीने मला सांगितले होते. ती आज्ञा सांगण्यापूर्वीच तुम्ही त्यांना कसे नेता?''.

हे त्याचे म्हणणे सर्वांनी ऐकून घेऊन सांगितले 'बाबा, या संसारात अशा कितीतरी गोष्टी घडतात की, मनुष्य उद्या करीन म्हणतो पण तो ती न करताच देह ठेवितो व ती गोष्ट तशीच राहून जातो. तूं मूर्ख आहेस. आतां काय तुला आज्ञा करायला गुरुजी येणार आहेत? भलताच हट्ट धरू नकोस. आम्हाला प्रेताला लवकर अग्निसंस्कार करू दे' पण तो कांही केल्या ऐकेना.

तेव्हा सर्वजणांनी सांगितले की, 'गडे हो चला एकदा घरी परत. त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे होऊन जाऊ द्या'

सर्वांनी प्रेत घरी आणले. तेव्हा त्या शिष्याने गुरुजींचे प्रेत सोडवून आसनावर बसविले. व त्या प्रेताला सांष्टांग नमस्कार करून हात जोडले. आणि गुरूच्या कानाजवळ जाऊन म्हणूं लागला की, ''महाराज, आपण मला काही आज्ञा सांगण्याचे कबूल करून, ती न सांगतांच प्रयाण केले, हे कसे? ती आज्ञा आता मला कशी कळेल? ती नकळता माझ्या या देहात प्राण राहणे शक्य नाही''.

अशा रितीने तो शिष्य विलाप करू लागला असता त्याचा तो सत्य निष्काम प्रेम पाहून गुरुजींचे अन्तःकरण द्रवले व तात्काळ त्यांनी पुनः त्या देहात प्रवेश केला व सावध होऊन बसले. आणि त्याला त्यांनी सांगितले की, 'बाबा माझ्यावर जसा तुझा निष्काम व निःसीम प्रेम आहे तसाच सर्वा संतांवर असूं दे व त्यांची अशा रितीने सेवा करीत जा की त्यांना त्या सेवेचा भार पडेल व ते प्रसन्न होतील.'

ooooooooooo

३६
कबीरांचे चरित्र

कबीरांची भक्तिनिष्ठा एवढी जबर होती की त्यांनी वर्णाश्रमधर्म व षड्‌दर्शन यांची श्रेष्ठता काही ठेविली नाही. भक्तीला जे आचरण विरोधी असेल ते सर्व त्यांनी अधर्मरूपच ठरवून दिले. भक्तीवाचून यज्ञयोगव्रतदान ही सर्व तुच्छ आहेत असे त्यांनी स्पष्ट दाखवून दिले.

रामानंदांची एक विधवा मुलगी होती. ती रात्रंदिवस आपल्या पित्याची सेवा करीत असे. याप्रमाणे सेवा करीत असता १२ वर्षे लोटली. एके दिवशी सद्‌गुरू प्रसन्न झाले व त्यांनी देवाची निर्माल्याची फुले तिच्या ओटीत घातली. स्वामी रामानंद तिच्यावर इतके प्रसन्न झाले होते की, मुलीच्या ओटीत फुले टाकिते वेळी त्यांना 'माझी मुलगी बालविधवा आहे' याचे देखील भान राहिले नाही. व एकदम फुले ओटीत टाकून 'तुला पुत्र होईल' असा त्यांनी आशीर्वाद दिला.

वचन ऐकतांच मुलगी मनात लाजली व ही फुले गंगेत शिरवून द्यावी म्हणून गंगेवर जाऊन जो पदर उघडा करूं लागली तोच तिला पुत्र दिसला. हे पाहताच तिचे मन अत्यंत शंकित झाले व लोक आपल्याला काय म्हणतील याची तिला भीति वाटली. स्वतः मी पतिहीन असल्यामुळे स्वामीवरच भलतांच आरोप लोक करतील, असे वाटून तिने ते बालक गंगेत सोडिले. पण ते न भिजता किंवा न बुडता वाहत जाऊ लागले.

पुढे एक मोमिण व त्याची बायको सुत धूत बसली होती त्यांनी तो मुलगा पाहिला. उभयता निपुत्रिक असल्यामुळे लागलीच मोमीणाने मुलगा उचलून घेऊन आपल्या बायकोच्या ओटीत टाकला. मुलगा ओटीत घालताच मोमीणकान्तेला पान्हा फुटला. दोघांनाहि मोठा आनंद झाला त्यांनी त्या मुलाला घरी आणिले व मोठा उत्सव करून त्यचे कबीर हे नांव ठेविले.

दिवसेंदिवस मुलगा मोठा होऊं लागला. पुढे त्या मोमीणाने देहविसर्जन केल्यमुळे संसाराचा भार कबीरावर पडला. कबीर हा बाळपणापासूनच विरक्त व भक्तिभावात निमग्न राहत असून 'या संसार समुद्रातून मी बाहेर कसा पडेन, मला भवतारक सद्‌गुरूची प्राप्ती कशी होईल' या चिंतेतच नेहमी त्याचा काळ जात असे. अशी नित्य काळजी वाहत असता, भगवंताला त्याची दया आली व आकाशवाणी झाली की,

'कबीरा व्यर्थ चिंता करू नकोस तिलक व माला यांचा अंगीकार करून तूं रामानंदाना शरण जा. आकशवाणी होतांच कबीराला खेद व आनंद वाटला. रामानंदांसारख्या गुरूचा शोध लागल्यामुळे आनंद झाला. पण 'रामानंदांचा आचारविचार, सोवळेओवळे फार कडक असून आपण तर जातीचे म्लेंच्छ आहोत तेव्हा ते आपले तोंडहि पाहणार नाहीत, मग उपदेश कसा मिळणार!' असे वाटून कबीराला खेद झाला पण तितक्यात परत आकाशवाणी झाली.

'कबीरा, प्रातःकाळी जेव्हा महाराज स्नानाला जातील तेव्हा तूं वाटेत पडून रहा. उत्तर रात्री लगबगीने स्वामी स्नानाला जातील व मार्गात पडून राहिलास म्हणजे सहज महाराजांचा तुला पाय लागेल पाय लागताच स्वामीला वाईट वाटून ते रामराम म्हणतील. तोच उपदेश समजून त्याचा अहर्निश जप केल्याने तूं तरून जाशील'

या आकाशवाणीचा उपदेश श्रवण करून कबीराने तसेच केले.

याप्रमाणे रामनंदांचा उपदेश झाल्यावर कबीरांनी रामनामाचा रात्रंदिवस जप सुरू केला. देहावर तिलक माला चिन्हे धारण केली. हे पाहतांच कबीराचे आईबाप त्याला बोलू लागले. ते म्हणाले,

'अरे आपण जातीचे यवन. आपला धर्म निराळा निमाज पढणे आपला धर्म. वाटले तर तूं संगिल्यप्रमाणे पांच वेळ निमाज पढत जा. पण हे हिंदूचे आचरण सोडून दे'.

पण तो आईबापाचे आईकेना. आईबापांनी त्याला असा उपदेश केला की त्याने कनात बोटे घालावी.येणाऱ्या जाणाऱ्या लोकांनी 'तुझा गुरु कोण? तुला नीचाला तिलक माला कोणी दिल्या?' म्हणून विचारावे. त्यांनी स्वामी रामानंदांचे नाव सांगून ''त्यांनी मला कृतार्थ केले'' म्हणून मोठ्या विनयाने सांगावे याप्रमाणे गावात बोभाट होऊ लागला.

लोक म्हणू लागले 'काय हो, स्वामी आपल्याला मोठे श्रेष्ठ कर्मठ म्हणवितात व या नीचाला त्यांनी कसा उपदेश केला? याप्रमाणे रामानंदानाहि लोक नावे ठेवूं लागले. एकाने हे वर्तमान रामानंदांचे कानावर घालते व 'कबीर हा जातीचा यवन असतांना आपण त्याला उपदेश केला हे बरे नव्हे तो तुमचे नाव सांगतो' असे म्हणूं लागला.

स्वामीनी सांगितले 'कबीर हा कोण मला माहित देखील नाही' नंतर दहापाच शिष्यांना बोलावून कबीराला धरून आणण्याची आज्ञा केली. त्या शिष्यांनी जाऊन कबीराला धरून आणिले पण यवनाचे मुख पहावयाचे नाही

म्हणून स्वामींनी मध्ये पडदा टाकिला व आतून त्याला विचारले.

'अरे नष्टा, ही दीक्षा तुला कोणी दिली. खरे सांग नाहीतर पहा. तुला शिक्षा करीन. मला बळेच आपला गुरु म्हणतो तरी मी तुला कधी उपदेश दिला हे सांग'

स्वामीचे वचन ऐकतांच कबीराने साष्टांग नमस्कार केला व सांगितले 'महाराज आपण एके दिवशी स्नानास जात असतां आपल्या मार्गात मी पडून राहिलो. आपले चरण मला लागले. चरण लागताच आपण नामस्मरण केले. तोच उपदेश मानून घेतला. मी कृतार्थ झालो'

हे त्याचे वचन ऐकतांच रामानंदाचा कंठ दाटून आला व पडदा दूर करून कबीराला एकदम त्यांनी आलिंगन दिले व म्हणाले 'वा, वा रामनामाचा महिमा तुला कळला. तूं धन्य आहेस' असे म्हणून त्याच्या मस्तकावर स्वामींनी हात ठेवीला.

अमृतपानयोग

आपली महंती फार वाढली, हे पाहून एकदां कबीराने दोन वेश्या बोलाविल्या व त्यांचे जवळ गंगेने भरलेल्या दोन कुप्या देऊन व त्यांच्या गळ्यात हात टाकून बाजारोबाजारी फिरूं लागले. उद्देश हा की, आपण पानसक्त व वेश्यासक्त झालो. असे लोकांस वाटून त्यांनी आपला अपमान करावा. हा चमत्कार पाहून सज्ञनांना खेद झाला व दुर्जनांना फार आनंद झाला. दुर्जनांनी निंदा करण्यास सुरूवात केली. ती राजाचे कानावर गेली. राजाचे चित्त थोडे साशंक झाले.

'आपला शिष्य असून आपल्याविषयीच राजाचे मन शंकित होणे बरे नव्हे. ते त्याला नरकात लोटील. या अपायापासून त्याचा उद्धार करावा' म्हणून कबीर तेथून राजसभेत आलेत.

राजाचे चित्त मलीन झाल्यामुळे राजाने पूर्वपार त्यांचा सत्कार केला नाही. कांही चमत्कार दाखवावा म्हणून कबीराने शिशीतले गंगोदक जाजमावर ओतून दिले. व जाजम चोळूं लागले. हे पाहतांच राजास मोठा विचार पडला. हात जोडून म्हणाला.'महाराज हे काय केले ?

तेव्हा कबीर म्हणाले 'राजा, जगन्नाथाचा पंड्या देवाला नैवेद्य दाखवीत असतांना त्याच्या पायाला अग्नि लागला; तो मी पाणी टाकून व चोळून विझविला.'

हे ऐकतांच राजाला मोठा चमत्कार वाटला, व त्याने शोध करण्याकरितां जासूसाला रवाना केले. परत जासूसाने येऊन तेच वर्तमान

कथन केले. जासूसाचे तोंडून हकीकत ऐकतांच राजाला अत्यंत अनुताप उत्पन्न झाला व राणीला सर्व हकीकत निवेदन केली.

'माझ्याकडून सद्गुरुद्वेष घडला याला काय करू ? माझ्या देहास हा अग्नि जाळून टाकीत आहे. याला काही उपाय सांग' म्हणून राणीला विचारले असता राणीने उत्तर दिले -

'महाराज, एका राज्यमदामुळे आपल्या हातून हा प्रमाद घडला आहे, तेव्हा राज्य सोडून आपण वनांत जावे, हे बरे'

स्त्रीयेचे वचन ऐकतांच तात्काळ राज्यसंपत्ति सोडून देऊन, राजाने डोक्यावर गवताचा भारा घेतला व गळ्यास कुऱ्हाड बांधली व बाहेर निघाला राणीहि राजाच्या पाठोपाठ निघाली. अनुतापयुक्त अन्तःकरणामुळे दोघांच्याहि डोळयातून सारख्या अश्रुधारा चालल्या होत्या. 'मी काय अनर्थ केला' असे वाटून राजाचा देह सारखा कांपत असे. हे पाहताच कबीराला गहिंवर आला व राजाच्या समोर जाऊन कबीर म्हणाले, 'वत्सा, अनुताप झाल्याबरोबर तुझे पाप नाहीसे झाले आहे. आता काष्ठभार टाकून देऊन माझ्या आज्ञेने राज्य कर'.

गुरुआज्ञा म्हणून राजाने पुढे राज्य केले. याप्रमाणे कबीराची कीर्ति वाढू लागली. हे कांही गावांतील ब्राह्मणांना सहन झाले नाही. पण कबीराची फजिती करण्याचा त्यांना उपाय सुचेना. राजापाशी गाऱ्हाणे करावे तर राजाच शिष्य बनाला. इतक्यात लखनौचा बादशाहा तेथे काशीत आला. हे समजतांच ब्राह्मणांना आनंद झाला. त्यांनी कबीराच्या आईस जाऊन सांगितले की, 'लखनौचा बादशाहा येथे आला आहे. तुझ्या जातीचे लोक मिळून त्याच्यापाशी फिर्याद करणार आहेत की 'तूं जातीची मुसलमान असून तुझा मुलगा हिंदुधर्म पाळतो व हिंदूच्या देवाचे भजन करितो म्हणून त्यांना जातीतून वाळीत टाकावे. तेव्हा तूंच आधी जाऊन बादशाहापाशी आपल्या मुलाची फिर्याद कर'

ब्राम्हणांचे वचन ऐकून ती म्हातारी घाबरली व 'बरे आहे, मी राजापाशी फिर्याद नेते पण माझी तेथे दाद कोण लावून देईल ?' म्हणून ब्राम्हणांना विचारूं लागली.

ब्राह्मणांनी सांगितले 'त्याची तुला काळजी नको. आम्ही तुझी दाद लावून देवू'.

मग कबीर-विरोधी जेवढे लोक होते ते सर्व त्या बादशाहाकडे गेले व त्याच्या कानावर सर्व हकीकत घालून त्याची आई फिर्याद घेऊन आल्याचे

सांगितले व कबीराला शासन करून धर्मस्थापना करण्यास विनंति करूं लागले.

हकीकत ऐकतांच बादशाहाला क्रोध चढला व कबीराला धरून आणण्याविषयी राजाने सेवकाला आज्ञा केली. राजाज्ञा होताच सेवक कबीराला बांधून आणण्यासाठी धावले व कबीराला अतिशय कडसून बांधून आणून राजापुढे उभे केले हा जाच पाहून कबीराने अन्तःकरणात राघवाचे उपकार मानिले. पण राघवाचा जीव कासाविस झाला. कबीराला राजासमोर आणिल्यानंतर काजी लोकांनी त्याला राजाला सलाम करण्यास सांगितले.

कबीराने उत्तर दिले की,'मी एका रामावांचून दुसरे काहीच जाणत नाही. त्या रामाचे मी एकदा चरण धरीले आहेत. आता दुसऱ्याला मी सलाम करू शकत नाही'.

हे कबीराचे वचन ऐकतांच राजा अत्यंत क्रुद्ध झाला व साखळदंडानी खूब घट्ट बांधून कबीराला गंगेत फेकून दिले. पण कबीराचे साखळदंड आपोआप तुटून जाऊन कबीर न बुडतां परतीरास जाऊन उभा राहिला.

हे पाहतांच राजाला 'जादुकिमिया माहीत आहे व त्याने प्रयोग करून साखळदंड तोडीले' असे वाटले व पुनः कबीरास धरून आणण्याची आज्ञा करून व एक काष्ठाची चिता रचवून त्यावर कबीराला बसविले व चितेला अग्नि लावून दिला. कबीर आनंदाने तेथे राघवाचे भजन करीत बसला. परंतु चमत्कार असा झाला की अग्नीत सोने टाकिले असतां ते जसे अधिक कांतिमान् हाते त्याप्रमाणे कबीराचा देह भस्म न होतां, अधिक तेजस्वी झाला.

मग कबीराला हत्तीपुढें उभा करून त्यावर हत्ती सोडिला. पण कबीराला पाहतांच हत्ती चित्कार करीत पळून गेला कारण भगवान् रामचंद्र तेथे नरसिंहाचे रूप धारण करून उभे होते.

आपण कोणताही उपाय केला तरी कबीर मरत नाही हे पाहतांच बादशहाच्या मनात भाव उत्पन्न झाला व 'मला परमेश्वरापासून वाचवा' म्हणून कबीराच्या पायावर येऊन पडला. कबीरांनी त्याला आश्वासन देऊन त्याच्या कोणत्याही देणगीचा अंगिकार केला नाही.

याप्रमाणे ब्राह्मणांनी कबीराला छळिले पण त्यांना यश आले नाही व त्यांना अनुतापहि झाला नाही. त्यांचा मत्सर वाढतच गेला.

एके दिवशी सर्व ब्राह्मणांनी विचार करून चार ब्राह्मणांचे मुंडन करून व त्यांना तुळशीमाळा लेववून चारी दिशेस पाठविले व चारी दिशेला जेवढे संत असतील त्या सर्वांना चैत्रशुद्ध नवमीला कबीराचे येथे यावे, म्हणून

निमंत्रण देण्यास सांगितले उद्देश हा की याप्रमाणे साधुसंतांचा भयंकर मेळा मिळाला म्हणजे कबीराच्याने त्यांचा परामर्ष घेणे होणार नाही. व अर्थातच मग तो काशीतून पळून जाईल.

निमंत्रण केल्याप्रमाणे हजारो साधुसंत चोहों दिशेकडून येऊन उतरले व जो तो 'भाग्यवान कबीर कोठे आहे? एकदां आम्हाला त्याचे दर्शन झाले पाहिजे' असे म्हणून लागला. कबीरांनी प्रसंग ओळखिला असल्याच्याने इतक्या जणांचा परामर्ष होणे शक्य नाही, असे वाटून कबीर लपून बसले. ब्राम्हणांनी याप्रमाणे कबीराची फजिती करण्याचा प्रसंग आणिला तरी भगवंताला त्याची चिंता जडली. भगवंतानी साधुसंताइतकीच कबीराची रूपे धारण करून निरनिराळ्या रितीने त्यांची सेवा केली.

एकेका संतापाशी एकेक कबीर प्रगट झाला व त्यांना लागेल ते उपचार पुरवूं लागला. काशीचे दुर्जन तमाशा पाहत असतां त्यांना एकाएका संतापाशी एकएक कबीर त्यांची सेवा करितांना दिसला. कोठे कबीर नामचर्चा करीत आहे, तर कोठे कबीर अर्चा करीत आहे. कोठे कोणाचे घोडे खाजवित आहे. कोठे भाडे चुकवीत आहे. कोठे कोणाचे पाय दाबीत आहे. ज्याची जशी जशी इच्छा असेल तशी तशी कबीर त्यांची सेवा करूं लागला. हा चमत्कार पाहतांच सर्व दुर्जन लज्जित झाले.

याप्रमाणे रामनवमीचा उत्सव करून सर्वास फराळास दिले व पंजरी वाटली. याप्रमाणे सात दिवस झाले. नंतर सर्व संत जाण्यास निरोप मागूं लागले. जातेवेळी सर्वांना वस्त्रे वाटली निरोप व वाटखर्ची वगैरे देऊन, संतांची बोळवण करून भगवान् गुप्त झाले.

सर्वसंत जातात असे ऐकतांच जातेवेळी तरी संतांचे दर्शन घ्यावे, म्हणून वाटेत कबीर उभा राहिला. सर्वांनी कबीरांस पाहतांच आशीर्वाद दिला व म्हणाले 'वत्सा, असा उत्सव आम्ही साऱ्या जन्मात आतांच पाहिला' हे वचन ऐकतांच लीलानाटकी रघुनाथाची ही कृति आहे हे कबीराने जाणिले व सर्वांस नमस्कार करून घरी आला.

असा हा सर्व कबीरांचा प्रताप पाहून इंद्रास संकट पडले. त्यांचे सामर्थ्य भ्रष्ट करण्याच्या इच्छेने दोन अप्सरा बोलावून त्यांना कबीरास मोह पाडण्यास सांगितले. इंद्राचे वचन ऐकून त्या अप्सरा भूमीवर आल्या. काशीत येऊन कबीरासमोर नृत्य व हावभाव करूं लागल्या. पण कबीराचे चित्त अणुमात्र वश झाले नाही व तात्काळ एक पद करून सांगितले की 'यापैकी एक माझी आई व एक मावशी आहे' हे वचन ऐकतांच अप्सरा लज्जित होऊन

व नमस्कार करून चालत्या झाल्या व इंद्रसभेत जाऊन सांगितले की, 'प्रभो, कबीर हा केवळ विष्णूचा अवतार असून त्याला आपले इंद्रपद तृणतुल्य आहे. आपण उगीच काळजी करूं नये'.

असे कबीराचे वैराग्य पाहून भगवान् संतुष्ट झाले व तात्काळ कबीराला दर्शन दिले. भगवंताला पाहतांच कबीराला आनंद झाला व त्यांनी साष्टांग नमस्कार घातला. भगवंतानी शिरावर कृपाहस्त ठेवून सांगितले,

'बा कबीर, तुझी इच्छा असेल तों पर्यंत माझे गुणसंकीर्तन करून लोकोद्धार करीत या भूमीवर रहा व शेवटी सदेह माझ्या वैकुंठाला ये' इतके बोलून भगवान् गुप्त झाले व कबीराचे चित्तास फार संतोष झाला.

पुढे एकदा कबीर सांगूं लागले की आम्ही निजधामास जातो' हे ऐकून ब्राह्मण म्हणूं लागले की 'म्हणूनच तर हा काशीत राहतो. जर नाममहिम्याच्या बळावर हा वैकुंठी जाण्याची गोष्ट बोलत असेल तर याने पंचक्रोशी सोडून जावे मग पाहूं याला वैकुंठाची प्राप्ति होते काय ती!'

कबीराने ही गोष्ट लक्षात ठेवून नामाचा प्रताप दाखविण्यासाठी अन्तकाळी मगध देशात जाऊन प्राण सोडिला. या देशात मेलेला मनुष्य गर्दभ योनीत जातो असे शास्त्र म्हणते. पण कबीराने येथे येऊन हिंदु मुसलमान या दोघांनाहि बोलावून 'आमची बोळवण करा' म्हणून विनंती केली व तुळशीफुले आणवून त्यामध्ये स्वतः आपण निजले व वरून वस्त्र घालावयास सांगितले. नंतर कांही वेळाने कबीराचे हलनचलन बंद पडलेले पाहून हिंदुमुसलमान परस्परात भांडूं लागले.

हिंदु म्हणत 'यांना अग्निसंस्कार करावा'. मुसलमान म्हणत की 'यांना गाडावे'. दोघेहि भांडत असतांना वस्त्र काढून जों ते दोघेजण पाहूं लागले तों आंत कबीराचे शरीर नसून नुसती फुले व तुळशी हीच काय ती दिसली. मग दोघांनी तो प्रसाद समजून हिंदूंनी तुळशी व मुसलमानांनी फुले यांचा अंगिकार केला व कबीराचा जयजयकार करीत सर्व मंडळी घरी निघून गेली.

ooooooooo

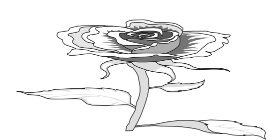

३७

राजा पिपाजीची कथा

कोणी गांगरोलगडचा पिपाजी नावाचा एक राजा होता. त्याचा देवीवर एकानिष्ठ प्रेम असे त्यामुळे भुते-प्रेते गोंधळी याचे फार आदरतिथ्य करीत असे. संतसेवाहि करी. पण संतांचे महिमान व भक्तीचा जिव्हाळा माहीत नसल्यामुळे तो सामान्यत्वे करूनच त्यांचे आदरातिथ्य करी. संत तोच त्याचा सामान्य आदर स्वीकारीत व तेवढ्यानेच संतुष्ट होऊन, त्याच्या ठिकाणी भक्तिप्रेमा उत्पन्न व्हावा म्हणून परमेश्वराची अत्यंत कळकळीने करुणा भाकीत. संतांची प्रार्थना ऐकून पिपाजीच्या ठिकाणी प्रेम उत्पन्न करण्याचे भगवंताचे मनांत आले.

एके दिवशी पिपाजी निजला असतां पिपाजीने एक भयंकर स्वप्न पाहिले. भयंकर अक्राळ विक्राळ स्वरूप धारण करून एक पिशाच आपल्या उरावर बसले व त्याने आपल्याला जमिनीवर आपटले, असे त्यास दिसले. त्याबरोबर राजा रडतच जागा झाला. त्याच्या डोळ्यासमोर एकसारखे ते भयंकर पिशाच दिसू लागले. त्याला काही करमेना तो सारखा भीतीने गांगरून जाऊन कांपत असते. त्याला वाटले की या देहामुळे आपल्याला एवढे दुःख होत आहे तेव्हा या देहापासून मुक्त झाले पाहिजे. देहापासून मुक्त होण्याचा काही उपाय असल्यास देवीस विचारावे म्हणून तो देवीची प्रार्थना करूं लागला की 'अंबे या देहाच्या भीतीपासून सुटण्याचा काही मार्ग असल्यास मला सांग'

देवीने सांगितले 'बाबा मुक्तिशिवाय देहभीती जाणे शक्य नाही व तुला मोक्ष पाहिजे असला तर श्रीहरीस शरण गेल्याखेरीज तो तुला मिळणे शक्य नाही'

तेव्हा पिपाजी म्हणाले,'माते, आजपर्यंत तुझे मी उगीचच सेवन केले, असे आता मला वाटते'.

देवीने सांगितले 'बाबा, मी तुला हरिप्राप्तीचा उपाय सांगतला. तूं रामानंदाला शरण जा. म्हणजे तुला भगवत्प्राप्ति सहज होईल.'

हे ऐकिल्यापासून पिपाजीला कांही सुचेनासे झाले. खानपान राज्यकारभार यापैकी कशातहि त्याचे चित्त लागेना. प्रधानादिकांना वाटले की, राजा विक्षिप्त झाला. एकदा तो मेण्यात बसून काशीस जाण्यास

निघाला. प्रधानाने बरोबर पुष्कळसे लोक व सैन्य बरोबर घेऊन बोळवण केली. राजा काशीस आला. काशी पाहून आनंद वाटला व शोध करीत करीत जेथे रामानंद राहत असत तेथे येऊन पोहचला. दारापाशी येतांच द्वारपाळांनी आत जाण्यास बंदी केली. तेव्हा 'गांगरोलगडचा राजा आपल्या दर्शनास आला आहे म्हणून महाराजांना निरोप पोहचवा' अशी त्या द्वारपालास राजाने विनंति केली.

निरोप ऐकून द्वारपालाने जाऊन सांगीतले की 'महाराज आपल्या दर्शनाकरिता कोणी एक राजा आला आहे'

रामानंदानी त्याच्या अन्तःकरणातील भाव समजून घेऊन 'येथे राजा वगैरचे कांही एक काम नाही. आम्ही गरीबांचे चाहते आहो' असा त्याला परत निरोप पाठविला. हे उत्तर ऐकताच राजाच्या चित्तात लगेच वैराग्याचा संचार झाला व बरोबर सेना वगैरे जी मंडळी आली होती त्यांना परत जाण्यास सांगितले, परंतु सेवकजन ऐकेनात. तेव्हा राजाने प्राण देण्याची त्यांना भीति घातली हे पाहतांच सर्व दूर निघून गेले व तमाशा पाहू लागले राजाजवळ जे काही धन वस्त्र होते ते सर्व राजाने लुटवून देऊन आंगास राख लाविली व दारापाशी येऊन उभा राहिला हे वर्तमान पाहून कोणी रामानंदाला ते जाऊन कळविले हे ऐकतांच,

'समोर असलेल्या वृक्षवर चढून त्या खाली असलेल्या कुव्यात (विहीरीत) उडी टाकशील तर माझे दर्शन होईल', असे त्याला सांग म्हणून रामानंदानी निरोप पाठविला.

निरोप ऐकतांच 'जेणेकरून महाराजांचे मला दर्शन होईल ते अवश्य करीन' असे म्हणून राजा समोरच्या झाडावर चढला व कुव्यात उडी टाकावी तितक्यात रामानंदांनी येऊन त्याला पोटाशी धरिले. राजाने रामानंदास पाहतां क्षणीच पायावर डोके ठेवून स्फुंदून स्फुंदून रडूं लागला. जशी वत्सास गाय भेटावी तशी राजाची स्थिती झाली. त्याचा तो प्रेमभाव पाहून रामानंदाने त्याला मठात आणिले व त्याला उपदेश देऊन त्याच्या चित्तात दृढ भक्तिप्रेम स्थापन केला.

राज्य सोडून पिपाजीला इकडे येण्यास एक वर्ष झाले. राजा विक्षिप्त झाला असे सर्वांस वाटले. पिपाजीच्या दायादांनी राज्य बळकावून घेतले. प्रधानांनी पुष्कळ पुष्कळ पत्रे पाठविली पण त्याचे पण त्याचे पिपाजींकडून उत्तरच जाईना. तेव्हा स्वतः प्रधानाने काशीस येऊन पिपाजीची भेट घेतली पण पिपाजीने काही एक उत्तर दिले नाही. हे पाहून प्रधानाने रामनंदांची भेट

घेतली व सांगितले की, 'महाराज, राजावाचून सर्व राज्य बुडत आहे तेव्हा आपण कृपा करून राजाला परत पाठवावे'.

रामानंदांनी राजाला हाक मारून सांगितले 'बाबा! आपले तन मन धन मला तूं अर्पण केले आहेस. तेव्हा राज्य कोणाचे, हे सांग पाहू?'

पिपाजी – 'महाराज, ते सर्व तुमचेच'

असे उत्तर देतांच रामानंदानी सांगितले की' तूं माझी ही सेवा कर. माझे राज्य आहे, असे समजून व माझ्या ठिकाणी भाव ठेवून राज्याचे रक्षण कर'.

पिपाजीचे 'आज्ञा प्रमाण' म्हणून राज्य करण्याचे मान्य केले. पण 'स्वामीचें दर्शन अन्तरते याचे फार वाईट वाटते' असे म्हणातच 'मी तेथे येऊन तुला दर्शन देईन', असे रामानंदानी त्याला समजाविले.

'येथून गेल्यावर संतसेवा कर. जेव्हा अत्यंत निर्मळ चित्ताने तुझ्याकडून संतसेवन होईल तेव्हाच माझे तेथे येणे होईल' असे रामानंदांनी सांगितले.

आज्ञा प्रमाण मानून राजा गांगरोलगडला आला. प्रधानादि मंडळी समोर जाऊन व त्याला राजोचित वस्त्रालंकार देऊन राजमंदिरात घेऊन आली. तेव्हापासून पिपाजीने राजासिंहासन ही गुरूची गादी समजून व तिला नमस्कार करून तिच्या जवळ बसून राज्यकारभार पाहण्यास सुरुवात केली. पुनः पूर्ववत राज्यकारभार सुरू झाला.जे कोणी साधुसंत गावांत येत त्यांची अत्यंत मनोभावाने पिपाजी सेवा करी.

याप्रमाणे एक वर्ष झाले. नित्य गुरूच्या म्हणण्याची आठवण होऊन 'अजून महाराज कां येत नाहीत' म्हणून राजाचे चित्त गहिंवरून येईल. 'काय माझ्याकडून चांगले संतसेवन होत नाही' असे त्याला वाटून अत्यंत उद्विग्न होई. शेवटी रामानंदांना एक पत्र पाठविले व येण्याविषयी परोपरीने त्याची प्रार्थना केली. त्याचा तो प्रेम पाहून चाळीस संत बरोबर घेऊन गांगरोलगडला जाण्यास निघाले. कबीर-रैदासांसारखे थोर थोर भगवद्भक्त बरोबर घेऊन निघाले. रामानंदांना जेव्हा पत्र पाठविले तेव्हापासून राजाने काशीपासून गांगरोलगडचा रस्ता साफ व सारखा करण्याकरिता काम लाविले. सहा सहा कोसावर राहण्याची व्यवस्था, शिधासामग्री व चतुर सेवक यांची नेमणुक केली होती. गांगरोलगड पासून सहा कोसावर महाराज आले, असे ऐकतांच स्वतः राजा त्यांना समोरा गेला. देवाची पालखी तयार करून व ती खांद्यावर घेऊन सहा कोसपर्यंत राजा पायी निघाला. दुरोन महाराजांना पाहताच राजाने साष्टांग नमस्कार केला व बाकीच्या महंतानाहि पृथक नमस्कार

केला. सर्वांचे पृथक पृथक स्तवन करून पुष्कळसे द्रव्य गुरूवरून ओवाळून टाकिले. सर्वांना बसावयाला वाहने दिली व आपण हाती महाराजांच्या पादुका घेऊन व त्यांच्या पालखीस खांदा देऊन पायी निघाला. नगर सर्व गुढ्यातोरणांनी श्रृंगारून व जिकडे तिकडे चंदनाचे सडे टाकून सुशोभित केले होते. रस्त्याने पायघड्या टाकिल्या असून घरोघरी दोपोत्सव केला होता. याप्रमाणे सर्वांना राजवाड्यांत आणून उतरविले व पुष्कळ दिवसपर्यंत नानाप्रकारे सेवा करीत ठेवून घेतले. पुढे रामानंद शिष्यांसहित काशीस जाण्यास निघाले. जातेवेळी राजाला अत्यंत दुःख झाले. तेव्हा रामानंदानी सांगितले.

'राजा, तुझ्या मनात असेल तसे कर, तुला घरी राहावयाचे आहे की मजबरोबर चलावयाचे आहे ? मजबरोबर चलावयाचे असल्यास लंगोटी लाव नाही तर सुखाने राज्य करून रहा'.

हे गुरूचे वचन ऐकतांच सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन राजाने लंगोटी लाविली व गुरूच्या बरोबर निघण्यास सज्ज झाला. राजा राज्य सोडून रामानंद-गुरूंबरोबर जाणार, ही बातमी सर्व गावात हा हा म्हणता पसरली. राज्याच्या वीस स्त्रिया होत्या. त्यांना ही वर्दी (बातमी) कळतांच सर्वजणी पालख्यात बसून त्या ठिकाणी आल्या व राजाप्रमाणे आम्हालाहि आपल्याबरोबर न्या म्हणून रामानंदांस म्हणून लागल्या. रामनंदांनी सांगितले,

'राजा वैराग्यशील आहे तुम्ही आपले देह का दुःखात टाकता? सुखाने राज्योपभोग घेत रहा'.

तेव्हा राण्या म्हणून लागल्या 'महाराज, पतीवाचून हे सर्व भोग आम्हाला विंचवाच्या शय्येप्रमाणे वाटतात. मग आम्ही राहून काय करावे?'

रामानंदांनी पुष्कळ रितीने त्यांची समजून घालण्याचा प्रयत्न केला. पण त्या काही ऐकेनात तेव्हा त्यांनी एक युक्ती केली. त्यांना काही एखाद्या कठीण प्रसंगाचा अनुभव दाखविल्याखेरीज या मागे परतणार नाहीत, असे जाणून आपल्या एका शिष्याचे हातून वीस कांबळे बोलाविले व सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन ते कांबळे नेसून आपल्याबरोबर राण्यांना येण्यास सांगितले. हा बिकट घाट पाहतांच सर्व राण्या गप्प झाल्या व 'राजाने जाईल तेथे सुखाने जावे. आपण हे राज्यवैभव सोडून सुखाचा जीव दुःखात कशाला टाकायचा?' असे प्रत्येक जण म्हणून लागली. 'राजा आहे तोपर्यंत आमचे सौभाग्य कायम आहे. त्याला उदंड आयुष्य असो म्हणजे झाले तो कोठेहि कां असेना' असे म्हणून सर्वजणी गप्प राहिल्या.

त्या सर्वात सीता नावाची धाकटी पत्नी होती. तिने मात्र रामानंदांचे

वचन ऐकतांच सर्व वस्त्रालंकार फेकून देऊन व सर्व लज्जा सोडून देऊन व घोंगडे नेसून हात जोडून उभी राहिली. तिची पूर्ण परीक्षा पाहावी म्हणून रामानंदाने तिला सांगितले की. 'बाई, तुला आपल्या पतीबरोबर यावयाचे असेल तर हे वस्त्रहि तूं दूर केले पाहिजेस. पतीच्या चरणी तुला लीन व्हावयाचे असल्यास तुला आपला देह नग्न केला पाहिजे'.

हे वचन ऐकतांच तिने प्रेमनिमग्न होऊन तेही वस्त्र दूर फेकून दिले. हे पाहतांच रामानंदानी डोळे लावून घेतले व वस्त्र नेसण्यास सांगीतले. आज्ञेप्रमाणे सीतेने पुनः वस्त्र नेसून घेतले. मग रामानंदानी सीतेचा हात घेऊन पिपाजीच्या हातात दिला व 'माझ्या आज्ञेने हिला बरोबर घेऊन चल' म्हणून संगितले.

'हे लचांड मला नको' म्हणून पिपाजीने पुष्कळ विनविले पण तिचे अन्तःकरण जाणून व परमार्थात फार मोठी सधक होईल हे जाणून, रामानंदानी आपली शपथ घालून तिला बरोबर ठेविण्यस राजास सांगितले.

पिपाजीराजा जोग घेऊन निघाल्याबरोबर त्याच्या राणीने ब्राह्मण वर्गाला सांगितले की,'राजा राज्य सोडून जात आहे' तेव्हा ब्राह्मणांनी राणीचे भाषण ऐकताच पिपाजीला सांगितले की आपण राज्य सोडून व आम्हाला सोडून जात आहांत. आमचे न ऐकतां आपण जर जाल तर आम्ही सर्वजण तुजवर प्राण देऊ'. ब्राह्मणाच्य म्हणण्याकडे लक्ष न देता पिपाजी पुढे तसाच चालला, हे पाहून एका ब्राह्मणाने विष खाल्ले व तात्काळ राजासमोर तो बेशुद्ध होऊन पडला. तेव्हा एकच हाहाःकार झाला.

हे पाहताच रामानंद एकदम धावून आले व त्यांनी त्या प्रेताला चारपाच काठ्या मारल्या. काठ्या मारतांच निजलेला मनुष्य जागा व्हावा त्याप्रमाणे मेलेला मनुष्य उठून पळाला हा प्रकार पाहतांच सर्व ब्राह्मण लज्जीत होऊन पळून गेले. पुढे सर्वासहवर्तमान रामानंद द्वारकेला गेले तेथे कांही दिवस राहून पुढे जावयास निघाले. पण पिपाजीने कांही दिवस तेथे राहण्याची परवानगी मागितली. रामानंदानी 'तथास्तु' म्हणून पुढे प्रयाण केले. पिपाजी द्वारकेलाच राहिले.

पिपाजी द्वारकेला असतांना एकदा स्नानाला गेले. तेथे सोन्यची द्वारका पहावी म्हणून मनात इच्छा उत्पन्न झाली. त्य ठिकाणी जे लोक जमले होते, त्यांना 'सोन्याची द्वारका कोठे आहे?' म्हणून विचारू लागले. तेव्हा त्यांनी 'याच ठिकणी श्रीहरीने ती द्वारका बुडविली' असे सांगितले. उत्तर ऐकतांच पिपाजीने पाण्यात बुडी मारिली. भगवंताचे दर्शन व्हावे ही प्रबल इच्छा मनात असल्याने विचार न करिता समुद्रात उडी मारली.

आपल्या प्रिय भक्ताचे मनोगत विचार कळतांच भगवान् एकदम त्याचक्षणी द्वारकेतून पिपाजी समोर आले भगवंताबरोबर सर्व उद्धवादि मंडळी होती. सर्वांनी मिळून समारंभाने पिपाजीला द्वारकेत आणिले. भगवंतानी नंतर मोठ्या उत्साहाने पिपाजीची पूजा केली. रुक्मिणी आदि सर्व स्त्रियांनी मोठा सोहळा करून सात दिवसपर्यंत पिपाजीला ठेवून घेतले. शेवटी भगवंतानी पिपाजीस जाण्याची आज्ञा दिली. पिपापीला भगवंताला सोडून जावेसे वाटेना. पण भगवंतानी सांगितले - 'वत्सा, सर्वाभूती भगवद्भाव पाहून जगताचा उद्धार करीत रहा त्यामुळे मला संतोष होईल. पुनः समुद्रात भगवद्भक्त बुडाला हा कलंक तूं परत गेल्याने धूतला जाणार आहे. नाहीतर भक्तीची नालस्ती होईल.'

बहुतप्रकारे समजावून व कुरवाळून भगवतांनी जेव्हां व्याकूळतीने जाण्यास सांगितले तेव्हा प्रभूची आज्ञा म्हणून पिपाजी परत यावयास निघाले. पिपाजीला निघते वेळी सर्व परिवारासह भगवान् पोहचवावयास आले. तुटातुट होते वेळी भगवंतांची व पिपाजीची फार विरहाकूळ स्थिति झाले शेवटी मोठे मन करून भगवान् परत फिरले व पिपाजी समुद्राकाठी आले.

इकडे पिपाजी समुद्रात बुडाले ही बातमी सर्व लोकात पसरली. सीताबाईला ही बातमी ... (अपूर्ण)

३८

रोहिदासांची कथा

पूर्वी एक ब्राह्मण ब्राह्मचर्याश्रमातच राहूं लागला. त्याने रामानंदांचा उपदेश घेतला व रामनंदांपाशीच राहिला. त्याचा तो उत्तम आचार पाहून 'दररोज देवाच्या नैवद्याकरिता भिक्षा मागून आणीत जा. जो कोणी भिक्षा आणील त्यापैकी तीन बोटांच्या चिमटीत जेवढी भिक्षा येईल त्यापेक्षा जास्त भिक्षा घेत जाऊं नकोस' म्हणून रामानंदानी त्याला आज्ञा केली रामानंदांची आज्ञा प्रमाण मानून नित्यच्या नित्य ब्रह्मचार्याने भिक्षा आणीत जावी. असे करितां करितां बहुत दिवस लोटले.

एकदा असे झाले की, ह्या नित्याच्या प्रकारामुळे एका वाण्याच्या मनात ब्रह्मचार्याविषयी व त्याच्या गुरुविषयी प्रेम उत्पन्न झाला व ब्रह्मचारी भिक्षेला आला असतां त्याच्या समोर तो वाणी हात जोडून उभा राहिला व म्हणाला - 'महाराज आज आपण माझ्या येथून तुम्हाला पुरेलसा पूर्ण शिधा घेऊन जा. एवढी विनंति आहे. आपण माझ्या विनंतीचा अव्हेर करूं नये' पण

ब्रह्मचार्याने त्याचे म्हणणे मान्य केले नाही. त्या वाण्यानेहि दहावीस वेळी त्याची प्रार्थना केली. पण ब्रह्मचार्याने त्याच्या विनंतीला रुकार दिला नाही.

एके दिवशी ब्रह्मचारी भिक्षेस निघाला तोंच फार भयंकर पाऊस सुरूं झाला व जाण्याला मार्ग देखील मिळेना. त्यामुळे भिक्षेला उशीर झाला. हे पाहून पुनःत्या दिवशी वाण्याने त्याला भिक्षा नेण्याकरितां गळ घातली. ब्रह्मचार्यानेहि 'आपण नित्याप्रमाणे भिक्षा मागून नैवेद्य करूं म्हटल्यास नैवेद्याला उशीर होईल' असे जाणून त्याच्या विनंतीला मान दिला. वाण्याने जवळचे सर्व घेऊन व इतरांकडे जाऊन शिधा विकत आणून दिला. ब्रह्मचार्याने तो सर्व शिधा आश्रमात आणीला व स्वयंपाक सिद्ध केला.

रामानंद भगवंताची पूजा करीत होते. ब्रह्मचार्याने ताट वाढून नैवेद्य नेऊन ठेविला व रामानंद तो नैवेद्य देवाला समर्पण करूं लागले. पण ध्यानात मूर्ति प्रगट होईना. तेव्हा रामनंदांनी त्या ब्रह्मचार्याला हांक मारिली. ब्रह्मचारी हात जोडून पुढे उभा राहिला तेव्हा - 'अरे, आज अपवित्र अन्न त्वां कोठून आणिलेस?' असे रामानंदांनी विचारिले.

त्यावर ब्रह्मचाऱ्याने सर्व हकिकत गुरुजीस निवेदन केली. ती सर्व हकिकत ऐकून घेऊन 'कोणाकडून आणलेल्या पैशाने ही शिधासामुग्री आम्हाला विकत आणून दिलीस? हे वाण्याला विचारून ये' असे रामानंदांनी त्या ब्रह्मचार्याला सांगितले.

ब्रह्मचारी लगेच वाण्याकडे येऊन चौकशी करूं लागला. तेव्हा वाण्याने सांगितले, 'महाराज, एका चांभाराकडून आज काही व्याजाचे पैसे आले होते, त्यातून आज आपणाला शिधा आणून दिला' हे वचन ऐकून ब्रह्मचार्याने रामानंदांस तसेच येऊन निवेदन केले. हा प्रकार कळताच रामानंदांला वाईट वाटले व ब्रह्मचार्यास रागावून म्हणाले,

'मूर्खा, माझे वचन तूं कां मोडलेस? व ज्याअर्थी माझे वचन मोडून तूं चर्मकाचे धनाने विकत आणलेल्या शिध्याचा देवाला नैवेद्य केलास त्याअर्थी तूं त्याच योनीत जन्माला जाशील'. असा त्यांनी शाप दिला. शाप ऐकतांच ब्रह्मचारी अत्यंत खिन्न झाला. तोच पुढे रोहिदास चांभार या नावाने प्रसिद्धीस आला. ....

तो ब्रह्मचारी पुढे रामानंदांच्या शापाने चांभाराचे कुळात जन्माला खरा, पण पूर्वीच्या सद्गुरुसेवेमुळे त्याचे ज्ञान नष्ट झाले नव्हते.

'मी पूर्वी ब्राह्मण असतां नुसत्या चर्मकाच्या संसर्गाचे कोरडे अन्न मी घरी आणिले त्याबद्दल मला एवढे प्रायश्चित्त भोगावे लागले. आता येथे जर

मातेचे दुग्ध प्राशन केले तर पुढे माझी कोण गति होईल? असे त्याच्या चित्तात येऊन तो दुग्ध प्राशन करीत नसे.

रोहिदासाचा बाप सर्व चांभारांचा चौधरी असल्यामुळे त्याने पुत्रप्राप्तिबद्दल आपल्या समाजात मोठा उत्सव केला. पण पुढे पाचसात दिवस लोटल्यावर मुलगा अजून स्तनपान करीत नाही, ही वार्ता बापाचे कानीं जातांच त्याला कांहीच सुचेनासे झाले.

रामानंद आपल्या घरी बसले होते. इतक्यात आकाशवाणी झाली की, 'रामानंद, तुम्ही ज्या ब्रह्मचार्याला शाप दिला तो चर्मकाचे घरी जन्माला आला आहे पण पूर्वीच्या स्मृतिमुळे दुग्धप्राशन करीत नाही. तेव्हा त्याला उपदेश करून जगरहाटीस लावावे'

ही आकाशवाणी ऐकतांच रामानंद उठले व चर्मकाचे घरी आले. रामानंदांना पाहताच चर्मकाचे अन्तःकरण प्रेमाने भरून आले व त्यांनी आपल्या मुलाची सर्व हकिकत त्यांच्या कानावर घातली व 'त्याला काही उपाय करून एवढे पुत्ररत्न माझे पदरी घाला' म्हणून चरणांवर लोटांगण घातले.

हे ऐकून रामानंदांनी सर्व लोकास तेथून दूर करविले व बालकापाशी येऊन म्हणाले, - 'अरे, तूं पूर्वीचा ब्रह्मचारी असून माझ्या शापाने येथे जन्माला आला आहेस. मला जातिवर्णाश्रम वगैरे काही आवडत नाहीत. एक सत्य भगवत्प्रेमच आवडतो. तेव्हा नीच कुळात जन्म झाल्याचे दुःख सोडून देऊन मातेचे स्तनपान कर. वृथा अभिमान धरूं नकोस. भगवंताची व संतांची सेवा कर, म्हणजे झाले.'

याप्रमाणे त्याला बोध करून व नाममंत्र देऊन त्याला रामानंदांनी आपला शिष्य केला. रामानंदांचा उपदेश होतांच तो निरभिमान झाला व त्याला दिव्य आत्मज्ञान झाले. रामानंदांचे मुखाकडे पाहून देहात शक्ति नसल्यामुळे त्याने मनानेच रामानंदांना वदंन केले. रामानंदांने त्याच्या आईला बोलावून तोंडात स्तन घालण्यास सांगितले. स्तन घातल्याबरोबर रोहिदास भरभर दुग्ध पिऊ लागला. हा चमत्कार पाहून रोहिदासाच्या आईबापांना रामानंदाविषयी अत्यंत आदर वाटूं लागला. एवढे कृत्य करून रामानंद तेथून निघून गेले.

पुढे रोहिदास गुरूने सांगितलेला अर्थ हृदयात दृढ धरून श्रीहरिभजन व संत सेवन करूं लागला. जेथे पुराणकीर्तन होत असेल तेथे जाऊन

बसावयाचे व कोणी सत्पुरुष दृष्टीस पडतांच त्याला साष्टांग दंडवत घालावयाचा, असा त्याचा क्रम सुरूं झाला. सदासर्वदा सत्संगाकडे लक्ष असल्यामुळे त्याचे संसाराकडे लक्ष लागेना. त्यामुळे त्याचे वर्तन आईबापास नावडून त्यांनी त्याला बायकोस घेऊन अलग राहण्यास सांगितले. घराच्या मागे थोडी पडित जागा होती. त्याठिकाणी त्याला राहवयास सांगून भांडण होऊ नये म्हणून स्वसंतोषाने त्याला आपल्या जिनगीचाहि थोडासा हिस्सा देऊन दिला. याप्रमाणे वाडिलांनीच ह्या नवराबायकोस अलग ठेवले. तेव्हा त्या दोघांना मोठा आनंद झाला.

आपला भक्तिप्रकार लोकात प्रगट व्हावा, अशी रोहिदासाला मुळीच इच्छा नसल्यामुळे जातिरिवाजाप्रमाणे जनावराचे कातडे आणून त्याचे तो जोडे तयार करी व साधुसंतांच्या पायात नेऊन घाली. पुढे ज्या घरात आपण राहत असे तेथे एक भगवत्सेवेचे देवस्थान करून आपण आंगणात राहूं लागला. विचार हा की, 'जे काही उत्तम अन्नवस्त्रअलंकरादिक वस्तु असेल ती श्रीहरी व संत यांना अर्पण करून आपण अलिप्त राहवे. 'अशा विचाराने वागत असतांना जी कांही पुंजी जवळ होती ती सर्व नाहिशी झाली. याप्रमाणे जवळचे सर्व धन गेल्यामुळे पुढे लंघने पडायला लागली व शरीर क्षीण होऊ लागले. पण हे सर्व कष्ट मोठ्या आनंदाने तो सहन करीत असे व त्यामुळे भगवत्प्रेमसुखात यत्किंचितहि कमी आली नाही.

ही भक्ताची दशा पाहून भगवंताला करुणा आली व ते तेथे भक्ताच्या वेशाने प्रगट झाले. संताला पाहताच रोहिदास धावून प्रेमाने त्यांच्या पायावर लोळू लागला. पुष्कळ प्रकाराने त्याने त्याचे आदरातिथ केले. त्यांना काही जेवू घालावेसे त्यांना वाटले, पण जवळ पैसा नसल्यामुळे त्याला फार वाईट वाटले. इतक्यात त्यांची स्त्री म्हणली, - 'महाराज, माझ्या भावाने मला एक रुपया दिला आहे. त्याचा यावेळी आपण सत्कार्यात उपयोग करावा.'

स्त्रीचे भाषण ऐकताच रोहिदासास फार आनंद झाला. लगेच त्यांनी त्याचा शिधा आणिला. स्त्रीने उत्तम स्वयंपाक करून संतास भोजन घातले.

भोजन झाल्यावर अतिथीस्वरूप भगवान् प्रसन्न झाले व त्याला म्हणाले, 'बाबा मला येथून यात्रेला जावयाचे आहे. मार्गात चोरांचा उपद्रव फार असल्यामुळे, मज जवळ असलेली वस्तु मी बरोबर नेऊ इच्छित नाही. हा उत्तम परिस आहे. लोखंडाला घासला असता तात्काळ त्या लोखंडाचे सोने बनते. याला आपण जवळच ठेवावा व याच्या साह्याने आपण आपला

संसार चालवावा. मी परत जातेवेळी आपणाला मागून घेऊन जाईन.'

त्यावर रोहिदासाने उत्तर दिले की, 'महाराज, या पाषाणाला घेऊन मला काय करावयाचे आहे? आमचे धन म्हणजे भगवंताची सेवा! त्यावाचून इतर धनादिकांची मला इच्छा नाही. हरीच्या नामरूपांवरून मला देह देखील ओवाळून टाकावासा वाटतो'

अतिथीला वाटले 'याला या पाषाणची प्रचीति दाखविली असता मोह सुटून हा मग तो पाषण ठेवून घेण्यास तयार होईल' म्हणून भगवंताने एक लोखंडाची फाळ घेऊन ती परिसास लावून त्याचे सोने करून दाखविले व 'ही वस्तु आपल्याजवळ असूं द्या' म्हणून रोहिदासास आग्रह करूं लागला. तरी रोहिदास त्याच्या विनंतीस मान देईना. भगवंताचा अत्यंत आग्रह पाहून 'आपल्या हाताने आपण छपरीत खोचून ठेवा व पुनः याल तेव्हा घेऊन जा.' असे रोहिदासाने सांगितले. हे वचन ऐकून भगवंतास आनंद वाटला व आपल्या हाताने छपरीत परीस खोचून ठेवून भगवान् चालते झाले. तेरा महिन्यांनी भगवान् परत आले व त्याला 'कसा काय परिसाचा प्रभाव आहे?' म्हणून विचारूं लागले.

रोहिदासाने सांगितले की 'महाराज, मी तुमचा परीस पाहिला देखील नाही. आपण जेथे तो खोचून ठेविला आहे तेथून आपण काढून घ्यावा. परिसावर माझा विश्वास नाही व मला तो नको.'

भगवंताने लटिकेच त्याच्यावर रागावल्यासारखे दाखवून परीस काढून घेतला व तेथून निघून गेले. त्याचे वैराग्य पाहून अन्तःकरणात भगवंताला फारच तगमग लागून गेली.

एके दिवशी भगवंताने रोहिदास बसले होते तेथे पांच मोहोरा आणून ठेविल्या. त्या मोहरा पाहताच रोहिदासाला त्रास उत्पन्न झाला व तो दुसरे ठिकाणी जाऊन बसला. तेथेहि पुनः भगवंतानी मोहरा नेऊन ठेविल्या. त्या पाहताच रोहिदास तेथून उठून दुसऱ्या ठिकाणी जाऊन बसले. याप्रमाणे जेथे जेथे रोहिदास बसत तेथे तेथे मोहरा निघूं लागल्या. हा प्रकार पाहून रोहिदासाना अत्यंत उद्वेग वाटला व 'आज पासून भगवंताचे भजन सोडून द्यावे,' असे म्हणू लागला. - तेव्हा रात्री भगवंतांनी दर्शन देऊन सांगितले की, 'रोहिदासा, तुझे वैराग्य व निस्पृहता पाहून मी हात टेकले. माझा मोठेपणा दाखवण्याकरता तरी तूं हठ सोडून दे व माझी विनंती मान्य कर.'

देवाची इच्छा जाणून देवानी दिलेल्या द्रव्याचा रोहिदासांनी अंगिकार

केला. नंतर त्या द्रव्यातून एक श्रीहरीचे मंदिर बांधून तेथे भगवंताच्या उपचाराकरितां सर्व ऐश्वर्य उत्पन्न केले. त्याला लागूनच जे साधुसंत येतील त्यांच्या पक्वान्नाच्या भोजनाची व्यवस्था करून दिली. याप्रमाणे नित्य संतसंतर्पण होऊं लागून देशोदशीचे लोक दर्शनास येऊं लागले.

यात्प्रकारे रोहिदासांचा लौकिक वाढूं लागला असतां ग्रामस्थ ब्राह्मणाना कांही न मिळाल्यामुळे त्यांच्या मनात रोहिदसांबद्ल मत्सर वाढूं लागला व ते त्यांची निंदा करूं लागले.

’अहो, काय हे त्यानी ढोंग माजविले आहे पहा. प्रथम एवढे वैराग्य दाखविले की, आपण ज्या घरात राहत असे ते भगवंताचे होय असे म्हणून त्या ठिकाणी न राहतां आंगणात राहत असे. आतां तर पैसे मिळवूं लागून ह्याने भले मोठे चुनेगच्ची मंदीर उभारले व मोठ्या धर्मशाला बांधून आपली जिनगी वाढवित आहे. साधुत्वाचे ढोंग दाखवून भोह्या भाबड्या लोकांपासून धन मिळवितो. ह्याच्या ह्या कपटाचा कोणलाही थांग लागणे शक्य नाही.‘ ह्याप्रमाणे काही विप्रांनी रोहिदासांची निंदा सुरू करून जेणेकरून त्याची कीर्ति घटेल असा उपाय करा’ म्हणून इतर ब्राह्मणांनाही ते सांगू लागले.

याप्रमाणे रोहिदासांची निंदा सुरू झाली तरी भगवत्प्रेमात मुरून गेलेले रोहिदास तिकडे मुळीच लक्ष देईनात. स्वतः जे जे करून आपली महंती वाढणार नाही अशा गुप्तरितीने ते राहत असत. कोणी निंदा करीत किंवा कोणी स्तुति करीत ते लोकरंजन करण्याच्या भानगडीत मुळीच पडत नसत. पण ‘भक्तांचा महिमा वाढावा’ ही भगवतांलाच इच्छा असल्यामुळे भगवंतानी विप्रांच्या हातून रोहिदासांची छळण करण्यास सुरूवात केली.

सर्व ब्राह्मण व आणखी जे कोणी गावात दुष्ट लोक होते त्यांनी मिळून राजाकडे फिर्याद केली व भर सभेत रोहिदासांना शिव्या देऊन नानाप्रकारे बोलू लागले.

राजाने सांगितले ‘महाराज, तुम्ही भूदेव व ते सत्पुरुष ह्यांच्या तक्रारीचा न्याय मी कसा करूं? जर तुमचा आग्रहच असेल तर भगवानच ह्याचा निवाडा करील.

विप्रांनी संमति दिल्यावर राजानी गावातील कांही सज्जन जमा केले व रोहिदासांसहि तेथे आणविले. नंतर नावाड्याकरवी एक नाव बोलावून त्यात सिंहासन मांडून श्रीहरीची मूर्ति तेथे स्थापन केली व ती नाव परतीराला नेऊन उभी केली. नंतर राजाने विप्रांना सांगितले, ‘महाराज, आपण प्रथम देवाला येथे बोलवा व नंतर महाराज रोहिदास देवाला बोलावितील॰ ज्याच्याकडे

देव येतील त्याचा पक्ष सत्य समजला जाईल’

तेव्हा वेदमंत्र पढून विप्र देवाला बोलावूं लागले. कोणी शास्त्र पढूं लागले तर कोणी पुराणे वाचूं लागले. पण देव काही येईना. मग रोहिदासांनी व संतांनी देवाची प्रार्थना केली व नानाप्रकारे भोळ्या भावाने आळवूं लागले. भक्तांचा धावा ऐकल्याबरोबर भगवंताची नाव आपोआप, ज्याठिकाणी रोहिदासादि मंडळी होती तेथे आली. हा चमत्कार पाहताच एकच जयजयकार झाला व विप्रांची मुखे अधोमुख झाली. हे पाहतांच राजाला परम हर्ष वाटला व संतांना म्हणाला, - ‘महाराज आपणाला भगवान् प्रसन्न आहेत यात शंका नाही. हे विप्र आपली उगीच निंदा करितात. आपला महिमा थोर व अगम्य आहे.

रोहिदास म्हणाले, ‘राजा विप्रांची निंदा करूं नकोस. त्यांचे वागणे आमच्या अनुकूलच आहे- संतप्रभाव हाच कोणी महामणी. तो फार खोल गुप्त असतो. त्याला हे विप्र प्रगट करून दाखवितात. विप्र हे कुंचाच आहेत असे समज.’

चितोडच्या राजाची स्त्री ही यात्रा करण्याकरिता निघाली. यात्रा करितां करितां कशीस आली. तिला मंत्रोपदेश घेण्याची इच्छा झाली. रोहिदासांची ख्याती ऐकून तिने त्यांचा मत्र घेतला. राणीच्या बरोबर जी शास्त्रीमंडळी होती त्या सर्वांच्या आंगाची आग झाली. काशीचे पराभूत विप्रहि त्यांना मिळाले व सर्वांनी मिळून काशीराजाला सांगितले की, ‘महाराज, चितोडचा राजा व तुम्ही एक जातीचे क्षत्रिय! त्यांच्या राणीने रोहिदासाचा मंत्र घेतला. हा भ्रष्टाचार योग्य नव्हे.’

राजाने त्यांचे वचन ऐकून घेऊन पुनः पूर्ववत् युक्ति केली या वेळी भगवान् भक्तांची करूणा ऐकून रोहिदासांच्या ओटीत येऊन बसले व सर्व ब्राह्मणांची फजिती झाली. रोहिदासाने सर्व विप्रांना नमस्कार केला व म्हटले- ‘महाराज, आपल्या कृपाप्रसादे करून आज भगवान् मला प्रसन्न झाले व त्यामुळे भजनाचे ठिकाणी विश्वास वाढला. आपले थोर उपकार आहेत.’

इतके झाले तरी राणीबरोबर जे गावाचे ब्राह्मण होते त्यांनी चितोडच्या राजाच्या कानावर सर्व वर्तमान घातले. राजाने राणीस विचारले. राणीने सर्व हकिकत सांगितली. राजाला ती हकिकत ऐकून फार आनंद वाटला व गंगापूजनाचा बेत ठरविला. ब्राह्मणांना आमंत्रण देण्यासाठी राजाने प्रधानाला पाठविले पण त्यांनी आमंत्रणे घेतली नाहीत व राजास बहिष्कृत केले. हे वर्तमान राजाने राणीच्या कानावर घातले. राणीने भयभीत होऊन रोहिदासांना पत्र पाठविले व एकदा येऊन जाण्याची आग्रहाची विनंती केली. रोहिदासांकडे जी मंडळी पाठवली त्यांनी महाराजांना इत्थंभूत हकिकत कळविली. हकीकत

ऐकतांच महाराजांना दया आली व चितोडला जाण्याकरिता म्हणून निघाले. महाराज चितोडला पोहचताच राजाराणीने त्यांचा मोठा सत्कार कला व पुष्कळसे धनवस्त्र श्रीगुरूंच्या देहावरून ओवाळून टाकिले महाराज आल्याचे समजातांच पूर्वीचा महाराजांचा प्रताप लक्षात घेऊन सर्व ब्राह्मण महाराजांचे दर्शनास आले. तोच सुयोग पाहून राणीने गंगापूजनाची गोष्ट काढिली. महाराजांनी ब्राह्मणांला महाराजांनी ब्राह्मणांला विचारले. ब्राह्मणाानी जेवावयास येण्याची नाकारून शिधा घेण्याचे कबूल केले.

'ब्राह्मणांचा संतोष राखूनच तुम्ही आपले कार्य करावे' असे महाराजांनी सांगितल्यावरून राजाने हजार ब्राह्मणांचा शिधा दिला. ब्राह्मणांचा स्वयंपाक झाला व राजाने संकल्प सोडल्यावर ब्राह्मणांमधे एक एक रोहिदास जेवावयास बसलेले ब्रह्मणादि सर्व मंडळीला दिसले. तेव्हा ब्राह्मणांची दृष्टि उघडली व सर्वानी रोहिदासांला साष्टांग नमस्कार घातला. 'आपणच खरे धर्माचे संरक्षणकर्ते आहात' असे म्हणून स्तुति करू लागले.

रोहिदासांनी नंतर सांगितले 'द्विजांनो, तुम्हाला धर्माचे वर्म कळत नाही. मीहि ब्राह्मणच आहे. 'असे म्हणून रोहिदासांनी पोट चिरून आंत सोन्याचे यज्ञोपवीत सर्वांना दाखवून दिले.

|| सख्यभक्तीचा हृदयंगम आविष्कार ||

" Paint me as I am "

परानंदाय शांताय चित्सुखाय चिदात्मने ।
लोकलालनलीलायालोकतोकाय ते नमः ॥१॥
माधुर्यामृतकल्लोलं सच्चिदानंदविग्रहम् ।
पांडुरंगगुरुं वंदे मोढ-वंशसमुद्भवम् ॥२॥

(अवतार काल : ६ जुलै ई.स.१८८१, शके १८०३ ते
२० सप्टेंबर, ई.स.१९१५, शके १८३७)

- - -

श्रीपांडुरंगनाथ यांचें व्यावहारिक नांव गुलाबराव गोंदूजी मोहोढ असें होतें. यांचें चरित्र लिहिण्याचा माझा हेतु नसून, ही व्यक्ति किंस्वरूप होती, यांनी काय केलें, ही व्यक्ति मला कशी भासली, व यांच्या अवतार कृत्यांतीलं इतर कांहीं ठळक ठळक गोष्टी सांगण्याचा आहे.

यांचा जन्म वऱ्हाडांत झाला. बाळपणींच हे नेत्रसुखाला आंचवले. बाह्यदृष्टि नाहीशी झाली असतांही या बालमहात्म्याची चिन्मयदृष्टि निर्मल व सतेज असल्यामुळे त्यांची चित्तवृत्ति नेहमी आनंदित असे. यांची बालवृत्ति लहानपणापासून तों अखेर पावेतों जशीची तशीच होती. आनंदानें डोलावे, नाचावें, गावे, मान हालवाववी, चुटक्या माराव्या व आपल्याच आवतीभोंवती गिरक्या मारून फिरावें व आतां मी रास खेळतों, असें म्हणावे.

कधी कधी मला कडेवर घेऊन व झपाट्याने चक्राकार फिरून. मला विचारावें ''कारे मुळे, तुला रास दिसला कारे?''

श्रीमहाराजांची श्रीकृष्णासंबंधानें माधुर्यभक्ति असल्याकारणानें, व मला नामाभिधान (वासुदेव) कृष्णपर्यायवाचक असल्यामुळें, महाराज मला माझ्या नांवानें कधींच हाका मारीत नसत, मला ते नेहमी माझ्या 'मुळे' आडनांवानेंच हाक मारीत. आम्ही ह्या बालवृत्ति सत्पुरुषाचें एका तपापेक्षां जास्त काल पावेतों जें चरित्र पाहिलें त्याचा विचार करतांना मति अगदी गुंग होते. ह्या पुरुषाला आपल्या आंगीं असलेल्या लोकोत्तर गुणांची अलौकिक ज्ञानाची व शक्तीची जाणीवच नव्हती असें मला वाटते. प्रकाशघन सूर्य खगोलीं यथेच्छ विहार करतो, भू-गोलांतील लोकांनी त्या प्रकाशाचा चांगला वाईट वाटेल तसा उपयोग करून घ्यावा, सूर्य कांही ''ना'' म्हणत नाही; तद्वत् ही करुणास्वरूप चिति बालोन्मत्त पिशाचवत् वागून सर्वत्र मूर्त स्वरूपानें विहार करते, तद्वत् ह्या चित्सुखस्वरूपी संतांची अवतारी पुरुषांची स्थिती ! हे निरंतर चिदाकाशी विहार करणारे; भूताकाशीं विहार करणाऱ्या जिज्ञासूंनी, मुमुक्षूंनी त्यांचा यदृच्छेनें आत्मकल्याणार्थ उपयोग करून घ्यावा, ते 'ना' म्हणत नाहीत. वृक्ष हे वरच्या भागानें सूर्याचा ताप सहन करून खालच्या भागानें थकल्याभागल्या वाटसरूंवर छाया पाडून त्यांना विश्रांती देतात; त्यांचा श्रमपरिहार करतात, एवढेच नव्हे तर, त्यांच्यावर दगडफेक करणाऱ्या पुरुषांवरही अमृतफलांचा वर्षाव करून व त्यांची क्षुधा हरण करून त्यांना संतोष देतात; तद्वत् मला व माझ्या मंडळीला ह्या बालवृत्ति पुरुषाचा अनुभव आला. चितिवत् त्यांची सर्वत्र अनुमंतव्यता असल्यामुळे त्यांचेकडून कधींही कोणालाही प्रवृत्ति निवृत्ति नसते - कोणत्याही गोष्टीचा त्यांना आग्रह म्हणून नसतो; खरा ज्ञानप्रकाश पाडून पुढें चालणें हा त्यांचा स्वभावच- **'देवस्यैष स्वभावोऽयम् आप्तकामस्य का स्पृहा'** सारांश, त्यांना कर्तव्य म्हणून असें कांहींच नसते. कल्पवृक्षाप्रमाणें हे फलद होतात. जो कोणी जशी भावना करील तदनुरूप हे त्याला फलदायी होतात, याची प्रचीति मला आली. **'सेवानुरूप फलदोऽसि यथा महीपः'** परंतु येथें सेवेचें काम नसून नुसतें प्रेमाचेंच काम होतें, व असते.

प्रथम भेट

मी उमरावतीस असतांना, मला श्रीगुलाबराव संबंधाने थोडी बहुत माहिती त्यांच्या ज्ञातीपैकीं एका नारायणराव नांवाच्या बुकसेलरनें दिली. यांचें

दुकान अंबादरवाज्यावर असतांना मी बरेचसे ग्रंथ यांचेकडून विकत घेत असें. तेथें माझी व गुलाबरावांची प्रथम भेट झाली, परंतु त्या दिवशी श्रीमंत दादासाहेब खापर्डे यांची ताईमहाराजांच्या खटल्यांत साक्ष असल्यामुळे मला कोर्टांत जाण्याची घाई होती, सबब माझें व गुलाबरावांचें थोडें भाषण होऊन मी कोर्टांत गेलो.

पुढें माझी व त्यांची भेट श्रीमंत हरिभाऊ केवले यांच्यायोगें झाली. जमनाबाईच्या उताऱ्यावर मी यांची निरूपणें ऐकलीं व हें पाहून मला कौतुकही वाटलें व हा २०-२२ वर्षांचा मुलगा असून याला ज्ञान इतक्या चांगल्या रीतीने सांगतां येतें हें त्याचे ज्ञातीस भूषणावह आहे, अशी या बालसाधूची तारीफ करीत आम्ही आपल्या घरीं आलो. पुढें आमचे मित्र श्रीनिवासशास्त्री व भालेरावादि हेही या बालसाधूला हरिभाऊ केवलेसह भेटले व त्यांचें अमृतानुभवावरील निरूपण ऐकल्यानंतर त्यांनी गुलाबरावांला प्रश्न केला की, ‘हें जगत कसें व कां भासते’ ?

गुळ्यानें चटकन् उत्तर दिलें - ‘आरूढ भावानें.’

सर्व मंडळी चकित झाली. ही सर्व मंडळी मजकडे येऊन त्यांनी मला हा सर्व प्रकार सांगितला. ‘अमृतानुभवाचें निरूपण’ व ‘आरूढभावानें जगत् भासतें’ हें उत्तर ऐकून माझा ह्या गुळ्याबद्दल गौरव वाढला. हा गुळ्या अमृतानुभवासारख्या ग्रंथावर निरूपणे करतो हे ऐकून आमची बरीच मंडळी- श्री.यशवंत गोविंद देशपांडे, श्री. जयराम केशव असनारे, श्री. उमाकांत सदाशिव, श्री. बोधनकर, आमच्या शाळेंतील शिक्षक वगैरे - आठदहा दिवस एकसारखी आमच्या प्रायव्हेट हायस्कूलच्या आवारांत संध्याकाळचे पांच वाजल्यानंतर गमतीखातर म्हणून येत व आमच्या गुलाबाबरोबरच चर्चा करीत. कोणी विचारावें —

‘हे जगत् खरें कीं खोटें ? ‘ईश्वर किंस्वरूप आहे?’ ‘वेदांमध्ये व पुराणांत सर्व ज्ञान आहे तर मग गुरु कशाला हवा?’ ‘वेद पौरुषेय कीं अपौरुषेय?’ ‘पुराणें रूपकें की खरीं? परमेश्वराचा जगन्निर्माण करण्यांत हेतु काय?’ ‘ही सुखदुःखें जीवाला कोठून आली?’ कर्मानेंच सुखदुःख भोग मिळतो, तर मग ईश्वर कशाला हवा? ‘ईश्वराचें काम काय?’ ‘थिऑसफी खरी कीं खोटी?’ असे नानाप्रकारचें प्रश्न मंडळीनें विचारावे. आमचा गुळ्या या प्रश्नकंदबानें यत्किंचितही न डगमगतां नुसती मान हालवी व मंडळीला उलट

लेखक - कै. वासुदेवराव वामनराव मुळे.श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सख्यभक्तीचे अधिकारी.
(पांडुरंग चौसष्टी १९३८या पुस्तिकेतून)

प्रश्न करून त्या मंडळीला कुंठित करी.

हा प्रकार जेव्हां मी दोनचार दिवस एकसारखा पाहिला, तेव्हां मी गुलाबरावाला जोरानें म्हटले, ‘अजी महाराज! असा वाद मागें पुष्कळ झाला, आज होत आहे व पुढें असाच वाद चालू राहील, पण यापासून निष्पन्न काय? अशा निष्फळ वादानें जीवाला अव्यंग सुख मिळत नाही, मिळाले नाहीं, मिळणार नाही; एखादें असे साधन सांगा की त्यायोगे जीवाला अव्यंग सुखप्राप्ति होईल.’’

हें ऐकून आमचा गुळ्या हांसला व मंडळी बरखास्त झाली.

आमच्या गुलाबानें **‘वृक्ष ओळखिजे फुलें । मानस ओळखिजे बोलें ।’** या न्यायानें ही मडंळी कशी काय आहे हे ओळखले; म्हणून अथ पासून इति पावेतों त्याची रीती, आपले गुह्य चोरून ठेवून कोणास एकदम कळूं न देता व प्रत्येक प्रश्न करणाऱ्याला उलट प्रश्न करून त्याला अडविण्याचीच होती, हे माझ्या नजरेस आलें.

हा सच्चिदंभोधि हंस आपलें रहस्य, चावटी करणाऱ्या मंडळीसमोर उघडणारा नव्हता.

'Socrates was not a man
to throw pearls
before swine'

वादे वादे जायते तत्त्वबोधः ।
बोधे बोधे सच्चिदानंदभासः ।।

असें खात्रीनें वाटल्यावांचून हा आमचा गुलाब मान हालवून आनंदानें डोलत गप्प बसायचा. ह्या मौनापासूनही शिक्षण घेण्यासारखें कांहीं नव्हतें असें नाही, **‘गुरोस्तु मौनमाख्यानम् । शिष्यस्तु छिन्नसंशयः।** हें प्रसिद्धच आहे. सारांश, सर्व श्रोत्रिय व ब्रह्मनिष्ठांची हीच पद्धति आहे, असें जेव्हा आम्ही आमच्या गुलाबाला पाहिले व ऐकिलें तेव्हा आम्हाला उमजलें. व्यवहारांतले शहाणे वावदूक आग्रही व वितंडवादी; आमचा गुलाब तसा नव्हता.

अस्तु. साधन सांगण्यासंबंधानें माझें जोराचें म्हणणे ऐकल्यावर गुलाबराव कांही दिवसांनी माझे घरीं एके दिवशी दोघां तिघांसह रात्रौ ९-१० चे सुमारास माझ्या दारासमोर येऊन विचारूं लागले, ‘काहो मुळे ! येऊ कां मी तुमचे घरीं?’

मी घरांतूनच कोण आहे याची विचारपूस न करतां ‘या’ असें म्हटले, व दार उघडून पाहतों तो आमचा गुलाब ! मला फार आनंद झाला हें कांही सांगायला नको.

श्रीगुलाबरावांचे योगानें मी एक ऐतिहासिक पुरुष होईन असें मला

त्यावेळी वाटत नसल्यामुळें मी तो विवक्षित दिवस टिपून ठेवला नाही. परंतु ई.स. १९०१ च्या अखेरचा किंवा ई.स. १९०२ च्या आरंभीचा हा एक दिवस असावा असें मला वाटतें. नंतर आम्ही माडीवर गेलो; तेथें गेल्यावर त्यांनी होऊनच ओवीबद्ध निरूपण केलें, व त्या ८००, ९०० ओवींच्या निरूपणांत पाहतो तों माझ्या अनेक शंकांचे निरसन श्रुतियुक्ति प्रमाणासंह ऐकून मी व सर्व मंडळी आनंदसागरांत बुडून गेलो. घटकाभर देहभान विसरून 'काय ही अद्‌भुत विभूति' असे ज्याच्या त्याच्या तोंडून उद्‌गार साहजिक निघूं लागले; मंडळी आनंदांत डोलूं लागली.

'तिये सिद्ध प्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारस्वतें दुभे ।
मग सकल शास्त्रें स्वयंभें । निघती मुखें ॥१॥'

याचा प्रत्यक्ष अनुभव आम्हांला यांच्या निरूपणानें आला. माझ्या मनांतल्या सर्व शंका मी न सांगतां त्यांनी ओळखल्या व एक आठवडाभर उमरावतीस महाजनपूर दरवाज्यावरील माझ्या घरी रोज रात्र येऊन ८००-१००० ओव्या श्रुतियुक्ति प्रमाणांसह म्हणाव्या व सर्व मंडळीला आनंदसमुद्रांत लोटून देऊन, ते आलेल्या मंडळीसह पुनः मध्यरात्री भुसारी दरवाज्याबाहेरील उताऱ्यावर निजावयास जात.

ज्ञानाचा भडिमार केला, मनांतल्या सर्व शंका न सांगतां ओळखल्या व श्रुतिस्मृतींची प्रमाणें देऊन त्या सर्व निरसन केल्या व सर्व मंडळीला आश्चर्यचकित करून सोडलें. ह्याप्रमाणे आमची त्यांचेसंबंधाने उत्तरोत्तर गौरवबुद्धि वाढत गेली. पण ते मला मित्रभावनेंच वागवीत. भेट झाल्या-दिवसापासून, न जाणों मी सेवाचोर आहें, हें जाणूनच की काय त्यांनी मला व मडंळीला म्हणावें –

'तुम्ही कांही करूं नका,
मी निरूपण करतों.
तें ऐका;
तेवढ्यानेंच तुमचें कार्य होईल'

आम्हांला आनंद झाला. आम्हांला आनंदच पाहिजे होता व नेटानें कांही करायला नको होते. पुढें मला, त्यांचें मजकरितां इतके लांबून येणे व पुनः मध्यरात्रीं उताऱ्यावर परत जाणें हे बरें न वाटल्यामुळें, माझी वडील बहीण गं.भा. जिजीबाईच्या संमतीनें महाराजांना सकुटुंब आपल्या घरी रहावयासच बोलाविलें व 'तुम्हीच मला निभावून घ्या' अशी मी त्यांना विनंती केली. यावर 'होयनाही' कांही न म्हणतां हे जोडपें दुसऱ्या दिवशीं सडेच आमचे घरीं आलें. जवळ कांहींच सामान नव्हतें. गळ्यांत अडकविलेली एक मोठी

कपड्याची पिशवी व त्यांत ज्ञानेश्वरी व श्रीमद्‌भागवत (मूळ) हीं दोन पुस्तकें व हातांत एक आवडतें पुस्तक अशा थाटानें ह्या दिव्य जोडप्यानें आमचे घर पावन केलें. आमचें घरी गोकुळींचा आनंद सुरू झाला.

ह्या गुलाबाचा परिमल अगोदरच उमरावतींत पसरलेला होता. त्यामुळें नाना प्रकारची मंडळी यांना पहावयास येत असे, व ह्या बालमूर्तीला पाहून व यांचे भाषण ऐकून आश्चर्य प्रदर्शित करून परत जात असे. आमचे घरी आल्यावर महाराज मला नेहमीं म्हणत असत –

''जन्मांतरी माझ्या हातांतून सुटलेले १०-१२ जण मला एकत्र येथें सांपडले, म्हणूनच मला तुमचें घरीं राहणें इष्ट आहे''

यापैकी कांहीजणांचा उल्लेख महाराजांनी मला लिहिलेल्या पत्रांत व श्रीयुत राजेश्वरराव त्रिपुरवारांनी महाराजांच्या ५००-६०० पानांच्या चरित्रांत केला आहे तो पहावा. प्रारंभी प्रारंभी माझे घरीं माडीवर रात्रौ मंडळी १००-१२५ जमत असे. त्यांत श्रीनिवासशास्त्री हरिदास, गोविंदराव राजूरकर, भालेरावगुरू, हरिभाऊ केवले, रामभाऊ डोळे, गोपाळराव बापट, आबाजी प्रमुख असून गांवांतील विद्वान मंडळीही मधून मधून येत असे. अकोल्याचे हेडमास्तर हरिभाऊ रोहिणखेडकर यांच्याशीं महाराजांचा एके दिवशीं पुराणविषयावर बराच वादविवाद झाला व ''मथुरा-वृंदावन येथें आजही कृष्ण, गोपिका, रास वगैरे दृष्टीस पडतो हें, व खरी सोन्याची द्वारका समुद्रांत भक्तांना दृष्टीस पडते हें सर्व म्हणणें अगदीं झूट आहे.'' प्रथम प्रथम असे भावनाप्रधान विषय निघून महाराजांनी त्यांना प्रत्युत्तरें द्यावीं किंवा त्यांना उलट प्रश्न करून कुंठित करावें, असा प्रकार बरेच दिवसपावेतों चालला, व अशा वादांत कांहीं अर्थ नाहीं असें वाटून मंडळीची गर्दी कमी कमी होऊं लागली.

महाराजांची स्वयंस्फूर्तीची ७००-८०० ओव्यांची निरूपणें बहुतकरून रात्रीच्या बाराच्या नंतर होत असत. लोकांना वाटे कीं महाराजांना ओव्या म्हणण्याची स्फूर्ति बाराच्या नंतर होते. कधीं एक वाजावा, कधीं दोन वाजावें, कधीं रात्रीचे तीन चारही वाजावे; तेव्हां इतका वेळपावेतों, व तेंही रोज जागतो कोण? लोकांनी कंटाळून निघून जावें. यांवर लोकांचे तर्क चालावे. कोणी म्हणावें त्यांची देवता त्यांना रात्रीचे बारानंतरच स्फूर्ति देते, व ती त्यांना स्फूर्ति केव्हां देईल याचा नियमही नाही. तेव्हां फुकट जागण्यांत अर्थ काय? असें म्हणून गर्दी हळू हळू दिवसेंदिवस छटत चालली. मग बेताचीच मंडळी राहिली. ज्ञानेश्वरींतील पहिल्या ९ ओव्या

''रात्रौ नियमानें १०/११ वाजल्यावर ज्ञानेश्वरी मी तुम्हांला सांगतों,

मी तुम्हांला सत्कार्यवाद सांगतों.'' असें म्हणून जवळ जवळ दोन वर्षे पावेतों ज्ञानेश्वरींतील पहिल्या ९ ओव्यांचे निमित्त करून नाना शास्त्रांचे निरूपणाचा भडिमार केला. निरूपणाला सुरुवात करण्यापूर्वी हातांत एखादें ज्ञानेश्वरी भागवतासारखे मोठें पुस्तक घ्यावें, मला मुख्य श्रोता म्हणून समोर बसवावें व इतरांना त्यांनी निरूपण ऐकावयास सांगावें. श्रीनिवासशास्त्री हरिदास यांनीं निरूपणाचे वेळी निरूपणानंतर महाराजांना नाना प्रकारचे प्रश्न करून आम्हां सर्वांना महाराजांचे मुखानें बरेंच शास्त्रज्ञान ऐकविलें, हे शास्त्रीमहाराजांचे मंडळीवर बरेच उपकार झाले असें म्हणण्यास हरकत नाही. नंतर महाराजांनी आम्हाला कांही कांहीं निरूपणाच्या प्रतिज्ञा लिहून द्याव्या व जिजीबाईचें, महाराजांचे सांगण्यावरून, प्रसादादाखल साखर व भुईमुगाचे दाणे सर्वांना देणें झाल्यावर मंडळी श्रीज्ञानेश्वरांचे घोषांत आपआपलें घरीं जात व कांही कांहीजण आमचे माडीवरच निजत. हा रात्रीचा नित्यक्रम असे.

दिवसा यांनी नऊ दहा वाजतां उठावें. बाईनें (सौ. मणकर्णिकाबाई हें यांच्या कुटुंबाचें नांव होतें) व आमच्या वडील भगिनी गंगाभागीरथी जिजीबाईनें महाराजांच्या शौच्यमुखमार्जनाची, स्नानाची, पूजाअर्चेची व जेवणाची व्यवस्था ठेवावी. महाराज स्वेच्छेनें घंटोनिशीं भिंगरीच फिरवीत, गातच बसत, बाईसह गोपीगीत म्हणत, स्वतःची पदें म्हणत, नामदेवांचे व तुकारामांचे अभंग म्हणत; असा यांचा साधारण क्रम असे. नियमितपणा म्हणून कांहींच नव्हता.

आमचे घरीं उमरावतीस असतांना महाराज गोपीगीत (संस्कृत व मराठी) नामदेवांचा 'बोबडा'

'कान्हा थमालले थमाल आपुल्या गाई । आम्ही आपुल्याले घलासि जातों भाई ॥ येथ लाह्याचा धलम आमुचा नाहीं । तुमची संगत ले संगत पुलेले भाई ॥ कान्हा ० ॥१॥

रोज नियमानें उच्चस्वरांत, मधुर स्वरांत म्हणत असत व सर्वांच्या वृत्त्या तल्लीन करून सोडीत. बाहेरची मंडळी हा उच्च, मधुर स्वर ऐकून आमचे घरांत येई व आनंदित होऊन 'वा ! काय मधुर कंठ, काय हा आवाज' अशी तारीफ करत घरांतून बाहेर पडे.

दहा साडेदहा वाजतां जेवण करून मी शाळेंत जाऊं लागलों म्हणजे त्यांनी 'राके ळुमे, वेजण लाझें याक? ळाशेंत ताजोस याक?' असें गमतीनें विचारावें. कधीं कधीं अगदीं शाळेत जायच्या वेळी महाराजांनीं एखादा प्रश्न उपस्थित करावा व आम्ही थांबतों कीं नाहीं हें पहावें. मग आम्ही गयावया करूं लागलों म्हणजे त्यांनी आम्हाला शाळेंत जावयास परवानगी द्यावी. अशा अनेक प्रकारांनी मंडळी किती परमार्थपर आहे हें महाराजांनी चांचपून पाहिलें.

महाराजांचें जेवणखाण ३/४ वाजेपावेतों आटोपावें. संध्याकाळीं २/४ जण बरोबर घेऊन देवीचे दर्शनास जावें; वल्लभसांप्रदायी लोकांचे देवळांत सेज पहावयास जावें, शनिवारीं शनीच्या देवळांत जावें; असा त्यांचा नित्यक्रम असे. यांची रोजची पूजाअर्चा आटोपली म्हणजे देवासमोर हिंदी भाषेंत, जेवणाचे अगोदर वेदान्तपर निरूपण व्हावें; तें प्रश्नोत्तर रूपानें असल्यामुळे फारच श्राव्य असे. त्यावेळीं फक्त घरची व शेजारची मंडळी त्यांचेजवळ असे. रात्रौ रोज गद्य निरूपणें व स्वयंस्फूर्तीनें ७००/८०० ओवींचा अध्याय म्हणणें असे तें निराळेंच! ओव्या किती झाल्या त्यांची शेवटी संख्या सांगणें व त्या ओवीसह झालेल्या विषयाचा समारोप ऐकून मंडळी थक्क होई.

चौरस्त्यावर शिवाशीवीचा खेळ

आम्ही फिरावयास गेलों व फिरतां फिरतां खापर्डे यांच्या घरासमोर आलों किंवा चौरस्त्यावर आलों म्हणजे त्यांनी म्हणावें -

''मुळे मास्तर, आपण येथें दवडून शिवाशिवी करूं.''

आम्हांला लाज वाटावी, पण महाराजांनींच तो प्रकार सुरू केल्यावर तो खेळ आम्ही जेमतेम चालवावा. दोनचारदां असा प्रकार झाला कीं त्यांनी खापर्डे यांच्या घरासमोरून स्टेशनगेटपावेतों एकसारखी दवड मारावी व ''माझ्या पाठोपाठ मुळे, तुम्ही दवडा व मला शिवा कसे !'' असें म्हणावें.

मी दवडावें पण लाज वाटावी किंवा दवडतां दवडतां एखाद्याचे आंगावर जाऊन पडावें व त्यामुळें हंसाहंसी व्हावी. कधीं कधीं दुसऱ्याशीं शिवीगाळही व्हावी. पण थेट रेल्वेच्या फाटकापर्यंत महाराज रस्त्यावरील माणसांस चुकवून एकधूम दवडत जात. ह्या करण्यांत त्यांचा काय हेतु असावा हें ज्यानें त्यानें ओळखून घ्यावें. हा पागलसदृश खेळ कांहीं पागलांच्या इस्पितळांतला खेळ नव्हता हें खास !

त्यांनी कोणाला सांगावें कीं ''तूं माझ्याप्रमाणें- गुजराथी लोकांप्रमाणें उजव्या पायावरून कासोटा घाल.'' व कांहींजणांनी तसें केलेंही.

बायकांना म्हणावें ''तुम्ही माझी वेणी फणी करून द्या, मला कुंकू लावून द्या.'' व हा प्रकार चालू असतां त्यांना ते सोप्या भाषेंत भक्तिज्ञानाच्या गोष्टीही सांगत, गाणेंही गात. बायकांना मौज वाटावी.

श्रावण मासांत मंगळवारीं ''मला न्हाऊं घाला, मला लुगडें नेसवा, माझे आंगांत चोळी घाला, हातांत सुवर्णकंकणें घाला, माझे गळ्यांतील मंगळसूत्र नीट करून द्या, मला आज मंगळागौरीचें पूजन करावयाचें आहे.'' मग नाना अलंकार आंगावर घालून व भिक्षुक पूजा सांगत आहे - अशा थाटांत महाराजांनीं मंगळागौरीचें पूजन करावें. अशा वेळीं बायकांची हळदकुंकवाकरितां गर्दी असे

व आम्ही सर्वजणानीं कौतुकानें हा मंगल समारंभ पहावा. चैत्रांत दोघांचौघांना बरोबर घेऊन ज्यांचेकडून बोलावणें आलें असेल त्यांचे घरीं ते पुरुषवेषांतच हळदकुंकू घ्यावयास जात व आपणाला **'पंचलतिका'** समजून बायकांच्या आग्रहावरून श्रीकृष्णाचें नांव घेत.

* ''नाथांची करणी शेषावर धरणी ।
पंचलतिकेचें चित्त श्रीकृष्णाचे चरणीं ॥''

* ''नांव घ्या म्हणायला निगम झाले भाट ।
पंचलतिकेच्या मंदिरी वासुदेवाचा थाट ॥''

अशा वेळीं व नांव घेतांनाच बायकांना यांचा स्त्रीवेष दिसत असे.

मोठमोठ्या पंडितांबरोबर वादविवाद करण्यांत महाराज फार पटाईत असून वादाला प्रवृत्त झालेल्या पंडिताला तो हारला व दीन झाला म्हणजे त्याला महाराज, त्यानें वाचलेल्या शास्त्रामधूनच आत्मखुणा सांगत; मग तो प्रसन्न चित्तानें महाराजांची वाखाणणी करीत परत जाई. असे एक दोनच नाहीं तर अनेक प्रसंग आम्हीं पाहिलें.

महाराजांनी योगबलानें आपल्याजवळील मंडळीचे नानाप्रकारचे प्रतिबंध दूर करून, त्यांचे रजतमाचे कण झाडून त्यांना सत्त्वसंपन्न करून भक्तिज्ञानोपदेशानें ऋजुमार्ग दाखवून दिला. महाराजांना नुसत्या भजनी मंडळीत, कोरड्या ज्ञान साांगणाऱ्या पंडितसमाजांत, उठणेंबसणें फारसें आवडत नसे. ते कधींही कोणाला एकदम साधन सांगत नसत.

''रजतमनाश न होतां चित्ताची एकाग्रता फार हानिकारक आहे'' असें ते नेहमीं म्हणत. महाराजांची नुसती अभंगांची गाथा स्वस्थ चित्तानें चांगली वाचली तर त्यांचा सगळा आयुष्यक्रम, त्यांची शिक्षणपद्धति, भक्तिज्ञानयोगाची तत्त्वें सुंदर रीतीनें कळून येतील. अभंग एकंदर दोन हजारांवर आहेत. मुमुक्षूंनीं तरी ते अभंग अवश्य वाचावे एक दोन अभंग मी येथें देतों त्यांवरून त्यांची ज्ञान वगैरे सांगण्याची दिशा कळून येईल.

भूक नसोनियां करणे भोजन । तरी तें अजीर्ण पचेना कीं ॥१॥ गोडचि अन्नाचे कडू ते ढेंकर । होय गुदद्वार दुर्गंधाचे ॥२॥ तैसीं हीं साधने वैराग्यावांचोनी । शरीराभिमानी करिताती ॥३॥ गोडचि साधनें कडवट होती । नरकासी नेती बांधोनियां ॥४॥ म्हणोनियां आधीं शुद्ध कीजे मन । नामचि घेऊन श्रीहरीचें ॥५॥ आरशाचा मळ निघावया वेळ । मुख तें तात्काळ दिसे मग ॥६॥ तैसा मनोमळ काढायासी कष्ट । परमात्मा स्पष्ट आहेच कीं ॥७॥ ज्ञानेश्वरप्रभु वळल्या सद्गुरू । मग तो निर्धारूं पुढें ठाके ॥८॥.१८

बाल लीला

अशाप्रकारें रोज रात्रौ अलौकिक ज्ञान सांगून मग त्यांनी बालभावानें विचारावें 'कां मुळे मास्तर, आवडलें कां निरूपण तुम्हांला?' अशा वेळीं सर्व मंडळीच्या वाहवा! वाहवा! काय निरूपण हें, अशा घोषांत माझे डोळे आनंदानें भरून येऊन व 'होय' सूचक मान हालवून मी आनंदसागरांत बुडून जातों न जातों तोंच यांनी पुनः बाललीला सुरू करावी व म्हणावें -

''काबे! बोलत कां नाहींस, मारूं कां 'उशी' तुला?'' असे म्हणून व दिवा मालवून, फेकलीच उशी माझ्या आंगावर; मीही तीच प्रतिक्रिया करावी असा प्रकार सुरू झाला म्हणजे मंडळीनें हंसावें व माझी वडील बहीण जिजीबाई हिनें मला दरडावून म्हणावें -

''वासुदेव ए, तुला कांही लाज वाटते कांरे?''

नंतर महाराजांनी तिच्यावर उलट रागवावें व म्हणावें ''तुला आमच्या मध्यें बोलण्याचें काय कारण?''

पुनः मंडळीचा हंशा पिकावा. अशा रीतीनें मंडळीचा 'वाहवा, वाहवाचा आनंदघोष जाऊन, हास्यरस पिकावा. महाराजांना आपला स्तुतिपाठ न आवडून त्यांनी ही हास्यरसाची शक्कल काढली कीं काय असेंच मला वाटे.

अशाच ह्या त्यांच्या बाललीलेंत मला एकदां चांगला मार खाण्याचाही प्रसंग आला; पण त्या प्रसंगांतून महाराजांनीच मला वांचविलें.

मी एकदां शुक्लेश्वर वाठोडा येथें कात्यायनीच्या व्रतसमाप्तीचे वेळीं दिसंबर महिन्याच्या चवथ्या आठवड्याच्या आरंभीं कांही मंडळीसह गेलों व 'ज्ञानेश्वर महाराज की जय' चा घोष झाल्यावर महाराज विनोदानें म्हणाले,

'मुळे मास्तर, आपण आज भांडण करूं'

मी म्हटलें ''महाराज, येथें जमलेले लोक काय म्हणतील? याचा तर विचार करा.''

''तुम्हाला माझी शपथ आहे, आपण भांडण करूंच.''

असें म्हणून त्यांनी दिली बोवा मला शिवी; मग मला तीच प्रतिक्रिया चालू ठेवावी लागली.

इतक्यांत ज्या देवळांत ही सर्व मंडळी उतरली होती त्या देवळांतील, महाराजांबद्दल पूज्यबुद्धि असलेला, एक 'सिंग' नावांचा मनुष्य आला माझ्यावर धांवून व पुरभैय्यांजवळ जशी लांब, लठ्ठ लाठी असते तशी उगारली माझ्या पाठीवर मारण्याकरितां ! माझ्या पाठीवर तो दणका पडणार तोंच त्यांनी त्या लाठीचा जोराचा मार वरचेवर आपल्या हातावर झेलला व त्या सिंगाला जोरानें दरडावून म्हणाले -

''जाव तुम यहां से, तुम्हारा कुछ भी काम नहीं है.''

पुढें मंडळीनें त्या सिंगाला एकीकडे नेऊन त्याची समजूत घातली व त्याला सांगितले कीं ''ये मुळेमहाराज, बडे महाराज के, बडे प्रेमी है. और बडे महाराज उमरावतीमें इनके यहांही रहते हैं'' वगैरे वगैरे.

पुढें तो 'सिंग' मला मानूं लागला व मी संध्यापूजा आटोपल्यावर, देवळात ज्ञानेश्वरी वाचूं लागलों म्हणजे तो मला साष्टांग नमस्कार घालीं व मोठ्या आदरबुद्धीनें तो ती ऐके. अशी ही यांची बाललीला !

सर्वज्ञ व सर्वसमर्थ

सामर्थ्य व चमत्कार

अशाच प्रकारें यांचें सामर्थ्यही मोठें व तें नित्य कोणत्यातरी मिषानें बाहेर सहज प्रगट होई. यांच्या चमत्काराच्या गोष्टीच जर यांच्याजवळ असलेल्या मंडळीनें लिहून काढल्या असत्या तर १०००/२००० पानाचें एक पुस्तक सहज झालें असतें. ही अतिशयोक्ति नव्हे, ही प्रत्यक्ष पाहिलेली कथा आहे, ऐकलेली नव्हे. अशा प्रकारें चमत्कार करण्यांत त्यांचा चांगदेवाप्रमाणें आपला गौरव वाढावा, मोठेपणा वाढावा हा उद्देश नव्हता. शिष्यशाखा वाढवावी व आपण आपलेच स्तोम माजवावें हेंही नव्हतें. — खरा मार्ग दाखवून प्रेमानें मंडळी आपल्याकडें ओढावी, योगसामर्थ्यानें मंडळीचे प्रतिबंध दूर करून त्यांना परमार्थाकडे वळवावें हेंच त्यांचें ध्येय. ते म्हणतही असत-

''एतदेवहि दयालुलक्षणं । यद्विनेयजनबुद्धिवर्धनम्''

शिष्याच्या बुद्धीला वाढवून ती परमार्थप्रवण करणें,
हेंच खरें दयालुपणाचें लक्षण होय.

ह्या पुरुषाचें बालपण काय, किशोरपण काय, प्रौढपण काय सर्वच चरित्र अतर्क्य व आश्चर्यजनक होय. यांना व्यक्तिशः कृष्णाचा अवतार समजावें, कीं ज्ञानेश्वरांचा, कीं श्रीशंकराचार्यांचा, कीं नारदांचा, कीं गोपींचा अवतार समजावें, किंवा एकसमयावच्छेदेंकरून सर्वांचा समष्टि अवतार समजावें, हेंच मोठें गूढ होय. याच पुस्तकांत आर्या दिल्या आहेत त्या वाचल्या म्हणजे हा भाव चांगला कळेल.

ह्यांना सर्व विद्या व सर्व कला अवगत होत्या. एवढें ज्ञान, एवढी भक्ति व एवढें योगबल अंगी असूनही, अंधत्व पत्करून आमच्यासारख्या अज्ञ जनांमध्यें राहून व प्रसंगविशेषीं थोडाबहुत अपमानही सहन करून, आपल्या सामर्थ्याचा यत्किंचितही आविर्भाव न करितां हे आमच्यांत कसे राहिले, याचेच आम्हांला राहून राहून आश्चर्य वाटतें. मला मात्र ते नेहमी म्हणत-

'मुळे मास्तर, तुम्ही माझ्या ज्ञानालाच भाळलात; तुम्ही अजून माझें सामर्थ्य पाहिलें नाही'

मी अर्थातच म्हणावें - 'नाही.'

मी 'नाही' म्हटलें म्हणजे त्यांनीं हंसावें.

मग मी विचारावें - 'महाराज, तुम्ही कोण आहां, तुमचा हेतु काय, तुम्हाला ही सर्व विद्या कशी प्राप्त झाली?' वगैरे. त्यांनी उत्तर द्यावें -

'तुम्ही माझ्यासारखे झाले म्हणजे मग तुम्हाला सर्व कळेल.

मी सर्व शक्तींचा विग्रह आहे असेंच तुम्ही समजाना.'

मग पुढें मी त्यांना याबद्दल विचारलें नाहीं, व मला तसें करणें बरेंही वाटलें नाही. ह्या पुरुषाबद्दल जितकें लिहावें तितकें थोडेंच वाटतें. एकवेळ पृथ्वीवरील धूलीचे कण मोजवतील पण अशा पुरुषाचें चरित्र लिहिणें अशक्य. म्हटलेंच आहे :-

असितगिरिसमं स्यात्कज्जलं सिंधुपात्रे । सुरतरुवरशाखालेखनी पत्रमुर्वी लिखति
यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालम् । तदपि तव गुणानामीश पारं न याति ॥१॥

Could we with ink the ocean fill,
Were the Whole world of parchment made,
Were every single stick a quill,
Were every man a scribe by birth:
To write the love of God alone,
Would drain the ocean dry;
Nor would the scroll contain the whole
Though stretched from sky to sky.

ज्याची तुटली वासना कांसोटी । विराली अहंकाराची गांठी ।
प्रारब्ध उरलें देहाचें तटीं । त्यासी ऐक्य सृष्टीं आभासें ॥

Always without desire we must be found,
If its deep mystery we would sound,
But if desire always within us be,
Its outer fringe is all that we shall see.

ह्या पुरुषाचें ज्ञान, यांचें योगसामर्थ्य, यांची रोजची वागणूक, यांची निरहंकार स्थिति, यांची निरुपचार आनंदवृत्ति, यांची यदृच्छालाभसंतुष्टता पाहूनच मी यांचेजवळून फार फार शिकलों, व माझ्या अनेक जन्मांचें काम माझ्या ह्या एका जन्मांतच संपलें असें मला वाटूं लागलें.

०००

ीगुलाबरावमहाराजरचित अभंग-पदांच्या आख्यानांचे अनुवाद-१९.

श्रीबाबाजीमहाराज-कथित कथा-१९

श्रीमुळेमास्तरांनी अनुभवलेले ‘अमृतपान-योग’

संत कथा

श्रीगुलाबराव महाराज जीवनशताब्दी प्रकाशन

६ जुलै २०१५

आख्यानांच्या अनुवादिका

ह.भ.प. डॉ. सौ. नंदिनी कडुस्कर

प्रकाशक -

डॉ. मिलिंद कसबेकर

अखिल भारतीय अध्यक्ष ‘‘सक्षम’’, पुणे. फोन नं. ०९८८२४७९५९६

* श्री सुधाकरराव इंगोले अध्यक्ष, नागपूर. मो. नं. ९७६५५५४६०२

‘‘माधव नेत्र पेढी’’, १६, ‘‘देवदत्त भवन’’ राणा प्रताप नगर चौक, नागपूर - ४४० ०२२

दूरभाष / फॅक्स क्र. ०७१२-२२४४९१८, मो. नं. ९९२२४०७१९०

Email : esaksham@yahoo.co.in

n[aMy

ह.भ.प. डॉ. सौ. नंदिनी कडुस्कर

फोन नं. ०७१२-२७८५८६६, मो.-९४२१७०१५६२

प्रबंध विषय–‘गोंदवलेकर महाराज विभूती व वाङ्मय’.

संगीत विशारद, हिंदी पंडित.

आकाशवाणी–कीर्तनकार

बृहन्महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्र,मध्यप्रदेश,उत्तरप्रदेश,गुजरात,गोवा,दिल्ली)

.प्रकाशित पुस्तके :–

१) गोंदवलेकर महाराज अ–क्षर दर्शन

२) विदर्भातील अष्टविनायकांची आख्याने ३) कीर्तनउपयोगी आख्याने

४) प्रज्ञाचक्षू गुलाबराव महाराजरचित आख्यांने : गोष्टीरूप अविष्कार

डॉ. सौ. नंदिनी कडुस्कर,आर.के.१८, रामकृष्ण हाऊ.सोसायटी, नरेंद्र नगर, नागपूर.१५

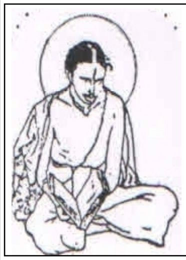

श्री गुलाबराव महाराजांनी रागतालादिसह लिहिलेल्या आख्यानांचा संक्षेपाने अनुवाद

आख्यान : अनुक्रमणिका

१	जंबुफल कथा	१
२	चिंधीची कथा	८
३	संत सखुबाई	१५
४	उलूखलबंधन	२१
५	यज्ञपत्नी कथा	२४
६	पुतना मोक्ष	२७
७	कृष्णतुला	३१
८	पुण्यधाम चरित्र	३८
९	भिल्लिणी व पार्थ	४४
१०	मृत्तिका भक्षण	४८
११	बिल्वमंगल	५०
१२	सुरथ सुधन्वा	५३
१३	कर्माबाई	५९
१४	अजापाल	६२
१५	शुकगणिका	६४
१६	कुशिष्य-कथा	६६
१७	उपमन्युची कथा	६८
१८	संतनारायणदास	७१
१९	विमला सुशीला	७३

कथा : अनुक्रमणिका

२०	श्री बाबाजीमहाराज पंडित	७५
२१	लालाचार्य जामाता	७६
२२	श्रीरंगनाथ	७९
२३	कृष्णदास	८०
२४	नेपाळचा राजा	८१
२५	रन्तिदेव	८३
२६	गूहक	८४
२७	शुकाचार्य	८५
२८	जसुस्वामी	८६
२९	नंददास	८७
३०	आल्हदास	८८
३१	वारांगना	८९
३२	साक्षीराम	९१
३३	भागवत राजा	९३
३४	अन्तर्निष्ठ राजा	९४
३५	गुरुवचनविश्वासाचे फळ	९७
३६	कबीरांचे चरित्र	९९
३७	राजा पिपाजी	०६
३८	रोहिदास	

श्री गुलाबराव महाराजांचे उत्तराधिकारी संत श्री बाबाजीमहाराज पंडित यांनी कथन केलेल्या संत कथा

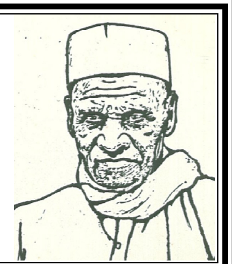

खंड सूची

(श्री महाराजांचे सोळा खंड/ असून परिचय आणि प्रवेश हे दोन मिळून एकूण अठरा खंड होतात.)

....

*

नव्या युगातील महापुरुषाचा परिचय

महनियांनी गायिलेल्या विचार-वैभव-गाथा आणि प्रत्येक ग्रंथाचा सारांश.

*

धर्मशील तत्वज्ञानियाच्या विचारविश्वात प्रवेश

श्री गुलाबराव महाराजांच्या अथांग विचार सागराच्या लहरींचे सौंदर्य टिपण्यास प्रवृत्त करणारा पीएचडीप्राप्त प्रबंध. ''श्रीगुलाबराव महाराजांची विचारसंपदा''

....

खंड १ संवाद ग्रंथ ४०० (१०रचना)
खंड २ निरूपण ग्रंथ ५७० (७)
खंड ३ पत्राचार ६२४ (२०पत्रे)
खंड ४ विविध रचना ३७० (२०)
खंड ५ भक्तिग्रंथ व स्त्रीगीते ३४२ (१२)
खं ड ६ योग ८ ग्रंथ ३६५ (१३)
खंड ७ शास्त्र ग्रंथ ३७० (१२)
खंड ८ भागवतभाष्य ग्रंथ ६१९ (२)
खंड ९ भाष्य ग्रंथ ६१९ (१२)
खंड १० सांख्य,सूत्र व प्रकरण ग्रंथ ~~३७०~~ (२४)
खंड ११ आयुर्वेद व संगीत ग्रंथ ~~२५०~~ (७)
खंड १२ अभंगगाथा ४९६ (१)
खंड १३ पदांची गाथा ५१२ (१)
खंड १४ संप्रदायविशेष पूर्वार्ध ४९२ (१)
खंड १५ संप्रदायविशेष उत्तरार्ध ४९२

(१)***६४११पाने***

खंड १६ संस्कृत रचना (३१)

(२७४)

....

समग्र : श्रीगुलाबरावमहांरांज

खंड सूची

(खंड १ संवाद ग्रंथ पाने ४००)

खंड १ संवाद

१. साधुबोध य. ८
२. दुर्मतहृदयभंजन य. १५
३. वृत्तिक्षीरसागर य. १५
४. प्रश्नोत्तरे य. १५
५. बालबुद्धिविवर्धिनी य. १८
६. नागपुरातील चर्चा य. १८
७. बोधवाक्ये य. १८
८. सुवर्णकण य. १८
९. मणिमंजुषा य. २. उ
१०. स्वमंतव्यांशसिद्धान्ततुषार य. ६

....

(खंड २ निरूपण ग्रंथ ५७०)

(खंड २) निरूपणे

१. गीता प्रवचने य. १७
२. स्फुट निरूपण य. १८
३. भगवद्गीतासंगती य. १
४. ऐश्वर्यार्थदीपिका-ईश्वरगीता य.१५
५. मनोहारिणी - गीता (हिन्दी) य.१९
६. योगवासिष्ठ तत्त्व य. १७
७. बालवासिष्ठ (सं) य. १६

....

(खंड ३) पत्राचार / ११९

काव्यरूप पत्रे १८

१ पत्नीस पत्र : प्रपंच परमार्थ
२ पत्नीप्रेमपराग : विरहगीत
३ श्रीकृष्णास पत्रे : विरहभक्ती
४ सर्व उपासना : एकच प्राप्तव्य
५ स्त्री-पुरुषांचे चातुर्य
६ वेदांत रहस्य १
७ वेदांत रहस्य २
८ भक्तिप्रेमाचे सात निर्देश
९ वेदांत रहस्य ३
१० सगुणस्फुरणाचे रहस्य
११ ब्रह्मानुभवाचा उपाय
१२ सर्व उपासनांचा समन्वय
१३ वैराग्य निरूपण
१४ वेदान्त निरूपण
१५ समाधी, धर्म, उपासना व भक्ती यातील भेद
१६ देवास राजांना पत्र १
१७ देवास राजांना पत्र२ कर्म,श्रद्धा,विवेक,४पुरूषार्थ
१८ प्रयत्नवाद

संस्कृत पत्रे ११

१९ मातृसेवा
२० सत्पुरूषांना पुत्र समजावे
२१ सांख्य, योग, ज्ञान
२२ नास्तिक मत खंडन
२३ स्वधर्म व ज्ञानमार्ग
२४ वेदान्त विवेचन
२५ धर्म आणि अधर्म
२६ बाह्य उपचार
२७ वैराग्य, उपासना, ज्ञान
२८ वेदान्त व काव्यातील रस-सिद्धांत
२९ धर्म व अंतर्बाह्य वैराग्य

समीक्षा व लेख

३० डार्विन व स्पेन्सर यांचे खंडन
३१ थियासॉफिचे खंडन
३२ आंतर्राष्ट्रीय विज्ञानवाद
३३ संगीत : भातखंडे यांचे खंडन
३४ जैनमत समीक्षा
३५ इस्लाम व ख्रिश्चन धर्मांचा समन्वय
३६ श्री तुकारामांचे सदेह वैकुंठगमन १
३७ श्री तुकारामांचे सदेह वैकुंठगमन २
३८ महानुभावांचे योगवासिष्ठ : समीक्षा १
३९ महानुभावांचे योगवासिष्ठ : समीक्षा २
४० महानुभावांचे योगवासिष्ठ : समीक्षा ३
४१ महानुभावांचा समन्वय
४२ शंकराचार्य व ज्ञानेश्वरांचे एकच तत्त्वज्ञान १
~~४३ आचार्य आणि ज्ञानेश्वरांचे एकच तत्त्वज्ञान २~~
~~४४ आचार्य आणि ज्ञानेश्वरांचे एकच तत्त्वज्ञान ३~~

(ही दोन पत्रे श्री बाबाजी महाराज पंडितांनी लिहीलेली आहेत.)

४५ संत बहिणाबाई : वसिष्ठांचा अवतार
४६ उमाजी नाईक : चरित्राचे रसग्रहण
४७ फिजीक्स : ॲटम थियरी इ. समीक्षा
४८ न्यायशास्त्रातून भौतिक शोध
४९ न्यायशास्त्रातील भौतिक विज्ञान
५० न्यायाचा अभ्यास कसा करावा
५१ न्यायशास्त्राबद्दल महाराजांची भूमिका
५२ न्यायातून भौतिक शास्त्रे : अणुखंड

स्व-जातिबांधवांना विनंती ७

५३ जातीभेद विषयक संवाद
५४ वेदाध्ययनाचा अधिकार
५५ वेद न शिकविण्याचे कारण
५६ धर्म नको तर वाद कशाला?
५७ यज्ञोपविताचा अधिकार
५८ गोपालकाला
५९ वर्णाश्रम व ब्रह्मज्ञान

महाराजांविषयी गैरसमजुती ५

६० ग्रंथरचना कोणाची ?
६१ मला विद्वान ठरविणे कठिण
६२ माझी निंदा व अमृतपान योग
६३ माझेवरील आक्षेप
६४ माझेविषयी अपप्रचार

योगविषयक पत्रे २५

६५ योगाने गुरूपरिक्षा
६६ राजयोग व हठयोग
६७ योगाचा विपर्यास
६८ राजयोगाचा अधिकार